

INDISCH COMITÉ VOOR
WETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEKINGEN.

K. W. DAMMERMAN,

EEN TOCHT
NAAR SOEMBA

VOLKENK. INSTITUUT
UTRECHT.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

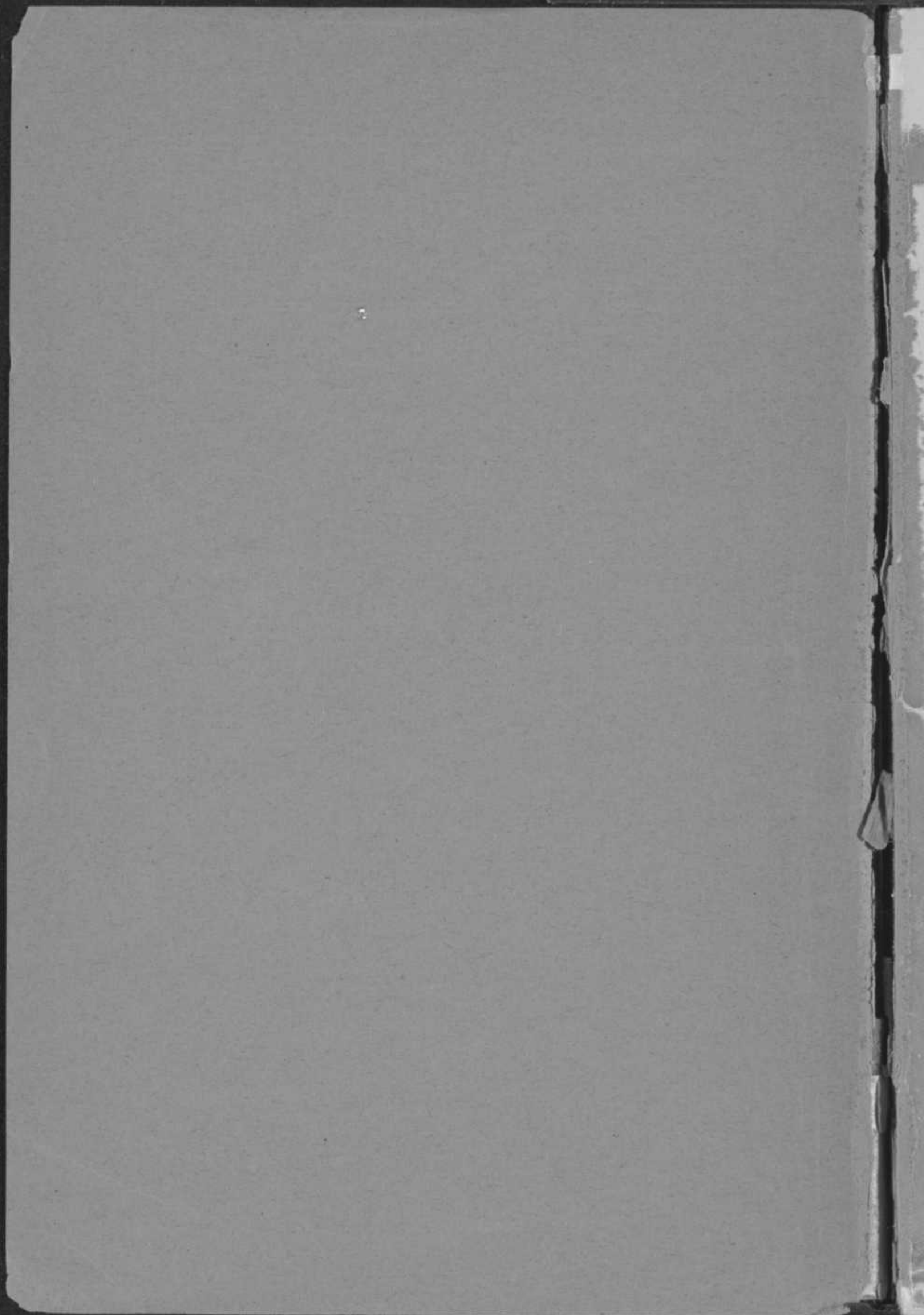

3318 7984

RUYGROK & Co., BATAVIA
1926.

Red India Pegg

U
K
95

APR 9095

8

:-: INDISCH COMITÉ VOOR :-:
WETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEKINGEN.

K. W. DAMMERMAN,

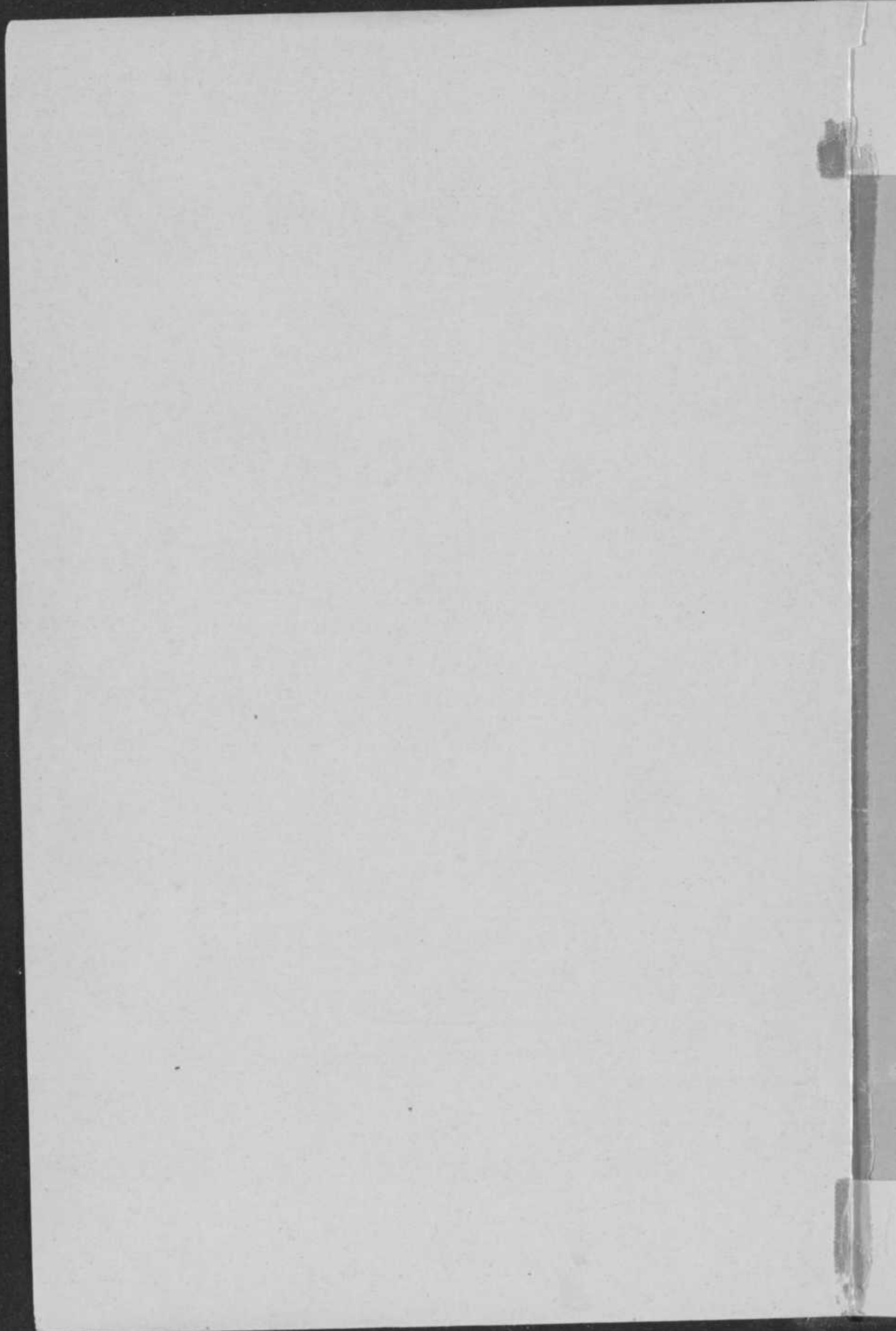
EEN TOCHT

NAAR

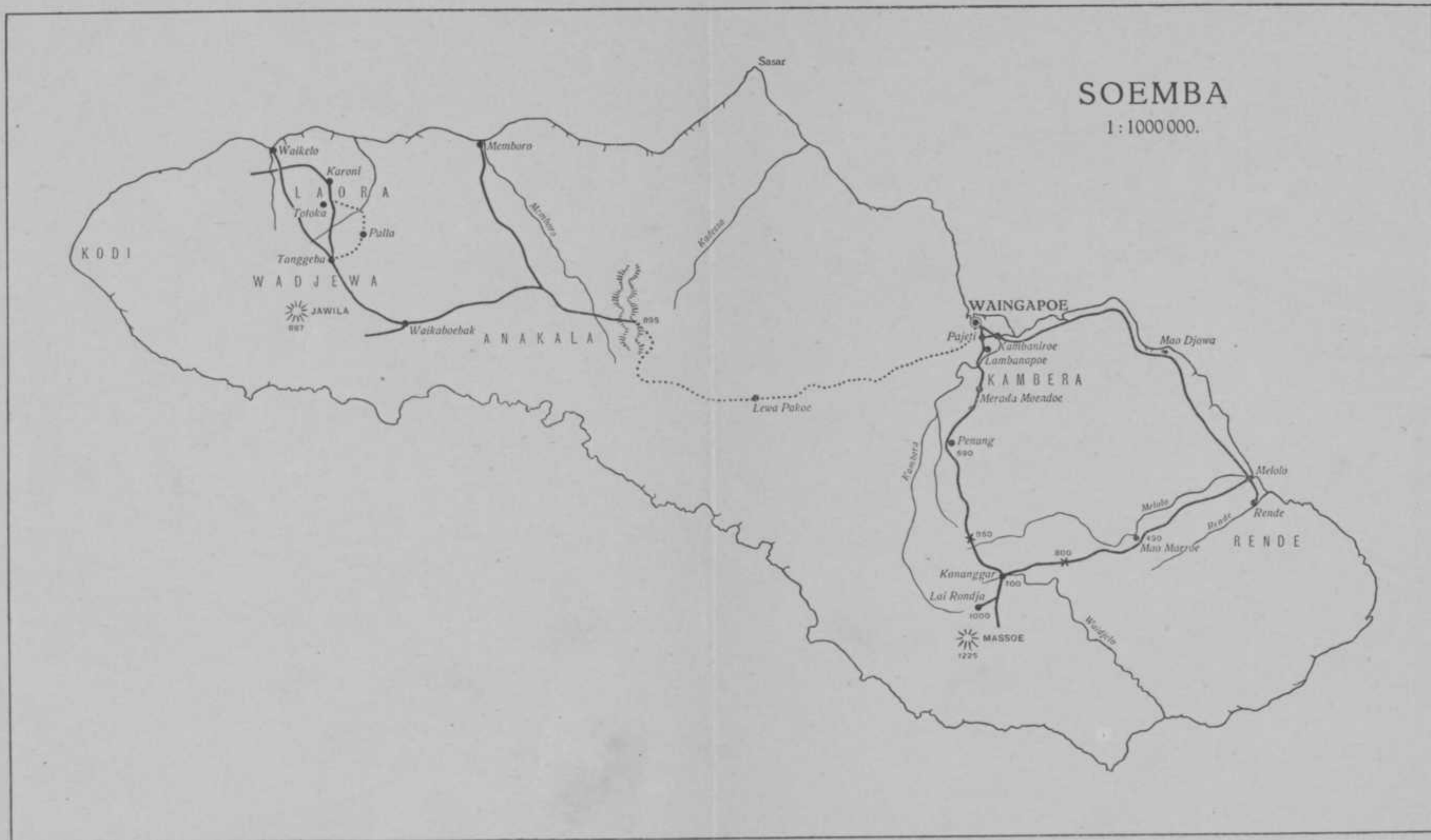
SOEMBA.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUMIVERSITEIT
UTRECHT

RUYGROK & Co., BATAVIA
1926.

EEN TOCHT NAAR SOEMBA

DOOR

Dr. K. W. DAMMERMAN

(Buitenzorg).

Eindelijk zou ons plan om naar Soemba te gaan dan toch volvoerd worden.

Waarom juist naar Soemba? zal wellicht menige lezer vragen. Wel, het Zoölogisch Museum te Buitenzorg had reeds lang het plan opgevat om de fauna van de Kleine Soenda-Eilanden, die nog slecht bekend is, nader te onderzoeken. En van deze eilandenreeks was Soemba nog het minst onderzocht, terwijl het door zijn afzijdige ligging van de andere eilanden en de nabijheid van Australië wellicht ook belangwekkend kon zijn wat betreft de dieren- en plantenwereld.

De nog zoo kort achter ons liggende bezuinigings-jaren waren echter niet gunstig om ons programma ten uitvoer te brengen, maar dit jaar (1925) kon, dank zij de steun verleend door het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen, onze tocht doorgaan. Gaarne hadden wij gezien, dat een botanicus zich bij onze expeditie had aangesloten, vooral omdat na het korte bezoek, dat TEYSMANN in 1873 ¹⁾ aan Soemba bracht, geen plantkundige het eiland meer heeft bezocht. Er was echter geen botanist beschikbaar, maar gelukkig kon het Herbarium te Buitenzorg ons een goede inlandsche plantenverzamelaar, met name Iboet, afstaan.

¹⁾ TEYSMANN, J. E. Verslag eener Botanische reis over Timor enz. Nat. Tijdschr. Ned. Indië, 34, 1874, p. 411.

Verder namen aan de tocht nog deel de heer P. FRANCK, taxidermist en vier mantri's van het Zoölogisch Museum. Schrijver dezes met een paar mantri's ging sloop te Tandjong-Priok, terwijl de heer Franck met de overige mantri's te Soerabaja aan boord kwam. De 14e Maart 1925 zetten wij voet aan land op Soemba.

I. WAINGAPOE EN OMGEVING.

Als men juist de dag tevoren de prachtige baai van Bima heeft verlaten, waar het schip soms door zeer nauwe doorgangen, omsloten door hoog gebergte, een uitvaart naar buiten moet zoeken, dan maakt van zee uit gezien Soemba een eigenaardige indruk. Het terrasvormig opgebouwde eiland is bijna geheel kaal, maar mooi grasgroen in dit jaargetijde.

Alleen in de dalen der rivieren en slechts hier en daar op de hellingen staat nog bosch. Geen hooge bergen, geen steile toppen, alles verloopt in horizontale lijnen.

Als het schip het anker laat vallen in de baai van Waingapoe, dan komt al dadelijk een bekend type aan boord, de Arabier Bachmid, lang, mager, grijs, familiair doende met officieren en passagiers, steeds zotteklap pratend in het maleisch, dooreengehaspeld fransch en engelsch. Hij is havenmeester, opzichter B.O.W., directeur van de gevangenis, handelaar, bemiddelaar, leveraar van alles en nog wat, als men iets noodig heeft, komt men bij hem, als men iets wil weten, heeft hij altijd raad. Voor de tientallen colli's barang, die wij met ons sleepen, zal hij zorg dragen en hij zal ons ook naar de pasanggrahan begeleiden, waar wij onze intrek nemen. Waingapoe maakt niet veel indruk, in weinige minuten zijn we het havenplaatsje, zooals er zoovele zijn in Indië, doorgewandeld.

De pasanggrahan is zeer primitief, eigenlijk alleen slaapgelegenheid, er is geen bediening, geen eten, geen servies of keukengerei, het laatstgenoemde moet er wel wezen, maar het is in elk geval niet bij de hand.

Als men uitgerust is voor een rimboe-tocht dan weet men zich gewoonlijk wel te behelpen, maar wanneer men zoo van boord komt en men zit dan terneer temidden van al zijn ingepakte kisten, dan doet het toch wel zonderling aan, dat men op de hoofdplaats van het eiland maar moet zien zich zelf te redden en hoe aan avondeten te komen. Ook overigens treffen wij het niet, de waarnemend assistent-resident ontvangt ons met een gezicht alsof hij wil zeggen „wat moet ik hier nu met zoölogen doen” en hij kan ons eigenlijk over niets inlichten, daar hij pas sedert Januari op de plaats is. De kapitein van de op Soemba gelegerde troepen ligt met malaria te bed en kan ons dus ook al niet helpen. Overigens kankert hier iedereen, wie er al wat langer is, vindt het al veel te lang, wie er pas is, wil dadelijk weer weg. Vooral nu in de afgeloopen westmoesson een aantal europeanen, zoowel volwassenen als kinderen, aan malaria of andere tropische ziekten zijn heengegaan, is de stemming zeer slecht.

De plaats heeft langzamerhand de naam gekregen van zeer ongezond te zijn, er zijn inderdaad ook veel muskieten, hoewel wij in de pasanggrahan er niet overmatig veel last van hebben, hierbij komen dan nog veel meroetoes en vliegen. Het aantal muskieten neemt in de huizen aanmerkelijk toe als men van de pasanggrahan uit in de richting van een kleine inham in het zuiden van de baai gaat. Vermoedelijk is het ziltige moeras in deze inham een prachtige broedplaats voor de muskieten. We slikken allen trouw prophylactisch kinine en voorloopig laat onze gezondheidstoestand niets te wenschen over.

Over onze verdere reisplannen moeten wij nu eerst beraadslagen, een tocht naar West-Soemba over land zou minstens vijf dagen in beslag nemen en nu bovendien de wegen door de vele en late regens slecht begaanbaar zijn, lijkt het beter dit gedeelte van het plan tot later uit te stellen en per boot daarheen te gaan. Om dezelfde redenen is het niet raadzaam om nu dadelijk naar het gebergte in

het zuid-oosten te vertrekken, zoodat we besluiten eerst in het laagland te verzamelen. Wij kunnen hier dan nog profiteeren van de westmoesson terwijl West-Soemba voor veel regenrijker geldt en het in het bergland ook niet zoo spoedig droog wordt.

De eerste dagen gaan we er nu op uit om een geschikte plaats te vinden om te kampeeren. Eerst zoek ik in de richting van Lewa Pakoe maar het geheele land bestaat uit boomlooze kale heuvels bedekt met betrekkelijk kort gras. Rechts van de weg is een groot terrein afgezet met prikkeldraad, waarin talrijk Bengaalsch vee weidt, dat door het Gouvernement wordt gehouden en gefokt. Wij komen hier ook enkele Soembaneezen tegen, bijna allen te paard, daar een Soembanees te voet een arme schooier is. Sommige ruiters hebben nog hun vrouw bij zich, geen van beiden heeft een zadel, de vrouw zit als amazone achter op het dier en houdt met beide handen haar man vast (Fig. 1).

Fig. 1. Man en vrouw te paard,
Soembaneesche teekening op kalkdoosje.

Deze zit gewoonlijk met zijn beenen wijd uit op het kleine maar pittige beestje, alleen als hij halt houdt of het dier

maakt te kromme sprongen klemt hij zich vast door zijn teenen onder de voorbenen van het paard te brengen.

Man en vrouw zijn somber gekleed, de vrouw in een donkere zwarte sarong met zware franje, een lichtgekleurd modern baadje en in het haar een reusachtige schildpadden kam, welke sierlijk bewerkt is. De man heeft slechts een lendendoekje om, zijn beenen zijn verder geheel naakt, over de eene schouder een donkere slendang en aan de andere zijde de onvermijdelijke tasch met sirih en tabak. Op het hoofd zijn de lange haren tezamen gebonden door een band van boomschors, waarvan de uiteinden als een pluim omhoog steken.

Zoo te paard gezeten lijken deze halfnaakte wilden sterk op indianen, vooral de typen met lange ietwat gebogen neuzen.

Een andere dag gaan we in de richting van Lambanapoe en hier lijkt het terrein gunstiger. Er komt nogal wat geboomte voor en daar waar de weg de Kambera-rivier bereikt, vinden we nog wat bosch langs het water. Ook zijn we een paar beekjes gepasseerd en niet ver voorbij Pajeti bevindt zich een groote waterplas vol gevogelte. We besluiten om hier ergens ons kamp in te richten en vinden dan ook een uiterst geschikte plek onder hooge boomen aan een klein beekje met helder stroomend water.

De vierde dag na onze aankomst zeggen we Waingapoe voor een tijdje vaarwel om van het heerlijke buitenleven te gaan genieten, het afscheid valt niet zwaar. Het transport van al onze goederen levert eenige moeilijkheden op, eindelijk krijgen we drie grobaks bijeen, twee ossenkarren van het kampement te Wara en één grobak getrokken door een karbouw, die we van een Chinees kunnen huren. Hiermede hebben we geloof ik ook op alle voermiddelen, die voorhanden zijn, beslag gelegd. Maar als eenmaal alles opgeladen is gaat het verder gemakkelijk, daar de karren zelfs tot het punt, waar wij onze tenten willen opslaan, kunnen doorrijden. Ons kamp ligt iets

bewesten de rijweg van Waingapoe naar Lambanapoe daar, waar men op ongeveer 6 K. M. afstand van eerstgenoemde plaats een bruggetje passeert over een klein beekje, dat ook in de oostmoesson blijft doorstromen.

De plek, die we gekozen hebben, blijkt inderdaad een ideale plaats om te kampeeren, onze tenten staan onder het geboomte beschut tegen de zon, vlak bij is het beekje met prachtig water. Muskieten zijn er wel maar toch heel wat minder dan te Waingapoe. Vliegen zijn echter nogal lastig, wat geen wonder mag heeten in dit land der paarden. Langs het stroompje staan nog vrij veel boomen, waaronder verschillende Ficus-soorten met zware stammen. Ofschoon het kamp in een vlak breed dal ligt, is er toch bijna steeds eenige wind, die wat koelte aanbrengt, 's nachts is het niet warm, tegen de ochtenduren worden we zelfs wel eens wakker van de kou, al slapen we hier buiten op het veldbed steeds onder een deken. 's Nachts dauwt het opmerkelijk en 's morgens vroeg is alles buiten dan ook druipnat.

Langs de beek is het goed verzamelen, in het een paar meters diep ingesneden smalle dal kan men bijna steeds links of rechts de oever volgen.

Er vliegen veel insecten, tal van dagvlinders en verschillende soorten glazenmakers. Uit de droge omgeving komt als het ware alles hier tezamen, allerlei vogels ziet men aan de oevers komen drinken.

Plots hooren we getrappel, een kleine troep paarden steekt de beek over, even blijven ze rustig drinken, zien ons kalm aan maar als we naderbij willen komen, rennen ze in korte draf weg. Het beeld van zulke half-wilde paarden, die zoo vrij door het open terrein gaan doet denken aan een andere tijd dan de onze, die het paard alleen maar als huisdier kent, het doet bijna voorwereldlijk aan. Maar het is een allesbehalve mooi slag dat men hier ziet rondloopen, zuivere Sandelwoods hebben we nog niet onder oogen gekregen. Vroeger zijn te veel en juist de mooi-

ste dieren uitgevoerd en bleef het slechtste achter, zoodat het ras er niet beter op is geworden. TEN KATE, die in 1891 Soemba bereisde, voorspelde reeds dat men weldra op het eiland geen betere paarden zou aantreffen dan op Timor of in de Preanger¹⁾. Thans volgt men juist een andere weg, in de eerste plaats wordt alles uitgevoerd wat niet ras-zuiver is en de beste dieren worden voor de fok in het land gehouden.

Waar de Sandelwood vandaan komt is onbekend, het schijnt in hoofdzaak een paard van Arabische afkomst, maar sterk vermengd met Mongoolsch bloed. Er gaat wel een verhaal dat omstreeks 1875 een schip met Australische paarden op Soemba gestrand zou zijn en deze dieren toen aldaar verwilderd zouden zijn, maar van veel invloed op het ras schijnt dit niet te zijn geweest²⁾. Volgens de Soembaneezen zelf is het paard uit de hemel gekomen. Het is merkwaardig zoo laat als het Soemba-paard in de geschiedenis optreedt, volgens DE ROO VAN ALDERWERELT³⁾ wordt in 1780 voor het eerst melding gemaakt van paarden op Soemba, van uitvoer schijnt pas sedert 1840 sprake te zijn. Jammer dat, nu men op de goede weg is, het fokken van mooie Sandelwoods door het toenemend autovervoer hoe langer hoe minder loonend wordt.

Teruggekeerd in ons kamp treffen we bezoek aan, het hoofd van de naastbijzijnde kampong, een goedig oud mannetje met een groote gekleurde hoofddoek op. Onder zijn armen houdt hij een mooie witte haan, die ons als bewijs van goede gezindheid ten geschenke wordt aangeboden. Als gift van onze kant geven we eerst eenige pakjes sigaretten, die echter met maar matige voldoening aanvaard worden. Eerst

¹⁾ Zie ook DIJK, G. C. A. De Sandelhout en de Paardenfokkerij in Ned Indië, De Indische Gids, 26, 1904, p. 367.

²⁾ MERKENS, J. Overzicht van den teelt van grootvee in Ned. Indië, Veeartsenijk. Med. 52, 1925.

³⁾ DE ROO VAN ALDERWERELT, J. Historische aantekeningen over Soemba, Tijdschr. Bat. Gen. K. W. Dl. 48, 1906.

als ik hem een flinke handvol zwarte tabak geef, komt er een breede grijns over de oude tronie, want de Soembaëes rookt bijna nooit, maar pruimen doet hij des te meer. De tabakspruim steekt steeds voor de helft uit zijn mond, zijn toch al niet fraai en frisch uiterlijk wordt er hierdoor niet smakelijker op. De gansche dag pruint hij, alleen bij het eten neemt hij de pruim uit zijn mond en steekt hem zorgvuldig achter zijn hoofdband, om hem dadelijk na de maaltijd weer te voorschijn te halen. Tenslotte maken wij de oude heer nog gelukkig met een akar-bahar armband en al zijn kornuiten, die meegekomen zijn, moeten er ook een hebben, die schijnen bijzonder in de smaak te vallen, althans bij deze arme kampongbewoners, later bemerkten wij, dat lieden, die wat meer gewend zijn, op deze soort armbanden niet zulk een prijs stellen.

De volgende dag komt onze vriend van gisteren weer twee kippeneitjes brengen, zulke geschenken zijn altijd zoogenaamd voor niets, maar de milde gever zou hoogst verontwaardigd zijn als hij niet dubbel en dwars zijn waar betaald kreeg en bovendien nog een of ander tegengeschenk.

Door tusschenkomst van de dominee te Pajeti hebben we een tolk gekregen en een koelie om water en hout te halen. De tolk, een Christen-Savoenees kent wel de taal van Oost-Soemba, maar blijkt van de planten- en dierenwereld toch slecht op de hoogte.

Als we eenige dagen in het kamp zijn melden zich twee jongens ziek, Boin heeft reeds sedert eenige tijd koorts, vermoedelijk malaria, en de plantenverzamelaar klaagt erover, dat hij sedert een paar dagen bloed opgeeft, op Buitenzorg had hij volgens zijn zeggen nooit last daarvan, hij maakt zich erg ongerust over het geval. We sturen beiden naar Pajeti, waar ze in het zendingshospitaal worden opgenomen. Vooral de plantenverzamelaar te moeten missen valt ons zwaar. Na twee dagen verschijnen de heeren al weer, gezond en wel, Boin heeft inderdaad malaria, en Iboet was alleen tengevolge van de hitte ziek.

Wat het weer aangaat treffen wij het in zooverre, dat er nog steeds regen valt, wat op de plantengroei natuurlijk een goede invloed heeft.

Soms is de geheele dag de lucht bewolkt en is het vrij drukkend; flinke stortbuien komen nog voor, ofschoon het toch al einde Maart is, ook het begin van het jaar is bijzonder nat geweest zooals kan blijken uit onderstaande regencijfers.

Regenval in mm.

		Jan.	Feb.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Waingapoe	Gem.	181	151	147	81	35	16	4	13	6	6	34	136
	1925	366	156	106	0	0	0						
Karoni	Gem.	351	310	226	122	49	34	18	26	21	56	45	270
	1925	?	273	183	48	0	8						
Wai Kaboebak	Gem.	349	322	333	134	98	23	14	52	47	74	230	323
	1925	375	477	356	80	0	15						

Op regendagen is het met de vangst natuurlijk slecht gesteld, dan is het beste nog maar om op en in de bodem te zoeken of zoetwaterdieren te verzamelen. Een zeer geschikte plek daarvoor is het moeras tusschen Pajefi en ons kamp beoosten de groote weg. Er is hier een groote ondiepe plas omgeven door lage heuvels, de drassige oevers zijn geheel vertrapt door al het vee, dat hier komt drinken en men zakt er tot de knieën in de modder. De gewone koereiger (*Bubulcus coromandus*) is hier zeer talrijk, sommige exemplaren zijn zuiver wit, andere, die in bruidskleed zijn, hebben kop, nek en rugveeren oranjebruin. s' Avonds ziet men ze bij tientallen in bepaalde boomen rusten, ook de

blauwe reiger (*Ardea cinerea*) werd hier meermalen waargenomen. Niet zeldzaam was ook een eigenaardige watervogel (*Hydralector galinaceus*), donker gekleurd met witte buik en wit en goudgeel gekleurde keel en wangen, hoog op de pooten, die voorzien zijn van enorme lange teenen; op de kop bevindt zich een ronde dunne kam, rose van kleur als het dier leeft, maar niet zoodra is het dier dood of het bloed trekt er uit en de kam wordt was-geel. De soort komt in Australië en het oostelijk deel van de Archipel voor. Verder zaten er nog wilde eenden (*Anas superciliosa*), grauwbrown van kleur met op de vleugels een groene weerschijn en gekenmerkt door een lichte streep boven de oogen, welke soort ook op Java op bergmeeren gevonden wordt.

De drassige grond is bezet met een paar voet hoog schijngras (*Cyperus rotundus*)¹⁾, in dieper water groeit een andere soort, welke een goede schuilplaats biedt aan het gevogelte. Waar het water open is bloeien mooie witte waterlelies (o.a. *Nymphaea stellata*). Langs de oevers maar gedeeltelijk ook in het water staat een eigenaardig kruid (*Pentapetes phoenicea*), met langwerpige ingesneden bladeren en helderroode bloemen, die wel iets doen denken aan kleine papavers. Overigens is dit moeras niet rijk aan planten, wat wellicht verband houdt met het feit dat deze plas in de oostmoesson geheel droog ligt. Dit zal ook wel de oorzaak zijn, dat er weinig waterinsecten werden buitgemaakt, slechts enkele waterwantsen (Notonectiden en Corixiden) maar geen enkele waterkever. Zeer algemeen was echter een kikvorschsoort (*Rana cancrivora*) gemakkelijk te herkennen aan de van donkere banden voorziene achterpooten. Deze zeer gewone en bijna over de geheele Archipel verspreide soort overleeft wellicht de langdurige droge tijd op Soemba door in de modder weg te kruipen, ofschoon

¹⁾ De naam van deze en andere planten ben ik verschuldigd aan Dr. BEUMÉE, Hoofd van het Herbarium te Buitenzorg. Ook zij h.m. hier mijn dank gebracht voor vele andere botanische bijzonderheden in de tekst vermeld.

in deze streek de dieren zich ook nog wel kunnen terugtrekken op de kleine beken, die ook in de oostmoesson blijven doorstromen of op de groote Kambera-rivier.

Terwijl ik zelf gewoonlijk met een of twee mantri's op kleiner gedierte uittrek, gaat FRANCK geregeld op zoogdieren en vogels jagen, terwijl hij zich ook zeer verdienstelijk maakt door talrijke fraaie foto's te nemen. Zoogdieren zijn echter uiterst schaarsch, zelfs ratten komen slechts bij uitzondering in de klemmen, ofschoon zij toch elke avond trouw worden uitgezet.

FRANCK heeft ook nog een mechanische uil meegenomen om vogels te lokken. Het is een opgezet exemplaar van de groote bruine ooruil of vischuil (*Ketupa javanensis*), die de kop en vleugels kan bewegen. Het dier wordt op open terrein opgesteld en de schutter, ergens verborgen onder gebladerte, laat door aan een touwtje te trekken het mechaniek werken.

De bedoeling is nu, dat op deze uil allerlei vogels zullen afkomen, die zooals men weet steeds fel worden, als zij overdag een uil ontdekken.

Op Soemba nu hadden we met deze vogelverschalker niet het minste succes, geen enkele vogel kwam op onze uil af, ook roofvogels en kraaien namen er niet de minste notitie van. De reden is wellicht, dat op Soemba de vischuil een onbekende vogel is.

Een andere verzamelmethode die hier weinig oplevert is het vangen met licht, we hebben een benzinelamp onder druk, die sterk licht geeft en die 's avonds voor een uitgespannen laken wordt opgehangen. Ook al is de avond nog zoo gunstig — wanneer er pas regen is gevallen, de lucht bedekt is en er is geen maan — de buit is steeds zeer gering. Er komen bijna geen insecten op de lamp af, uitgezonderd heel kleine vlindertjes en in groote getale kleine cicaden, die vermoedelijk wel van het gras afkomstig zullen zijn. Het is ook opvallend zoo weinig groote kevers men ziet en hoe arm in het algemeen de dierenwereld is, alleen vogels en dagvlinders zijn de eenige vormen die de

aandacht trekken. Termieten of witte mieren heb ik hier nog niet gezien, behalve te Waingapoe in de pasanggrahan. Mieren zijn ook niet zoo veelvuldig, de rangrang (*Oecophylla smaragdina*), die zoo gemeen bijten kan, komt echter overal voor, verder huist hier algemeen in de acacia-boomen een soort, die groote van de takken afhangende nesten bouwt. De buitenwand van het nest bestaat geheel uit verdroogde acacia-blaadjes, één nest was 41 cM. breed, 23,5 cM. hoog en had een diepte van 7-11 cM.

Zoogdieren krijgen wij maar niet te pakken met uitzondering van een aantal ratten. Apen, de gewone grijze soort (*Macacus cynomolgus*)¹⁾, zitten in groot aantal in een klein boschje zuid van het huis, waar de radja van Kambera woont, aan de weg van Pajeti naar Kambaniroe. Dit boschje heet heilig, er zijn nog een paar oude, meerendeels geheel vervallen graven. We kunnen echter geen enkele aap benaderen, het geheele boschje is bijna ontoegankelijk door de hooge toortsactussen, waarvan de lange venijnig scherpe doorns zelf door het leer van de schoenen heengaan. Deze cactus (*Opuntia elatior*) hoort eigenlijk thuis in Amerika, maar is overal in Indië aangeplant als heg, ook hier zal hij wel eerst als omheining zijn aangeplant, thans is echter elk open plekje ermede bezet. Op de sappige wijnroode vruchten, die de apen gaarne eten, vindt men bundelsgewijze bijeen kleine fijne stekeltjes, die gemakkelijk in de huid blijven zitten en onaangenaam jeuken. De mooie vruchten zien er zeer smakelijk uit maar die haartjes maken het aanpakken haast onmogelijk.

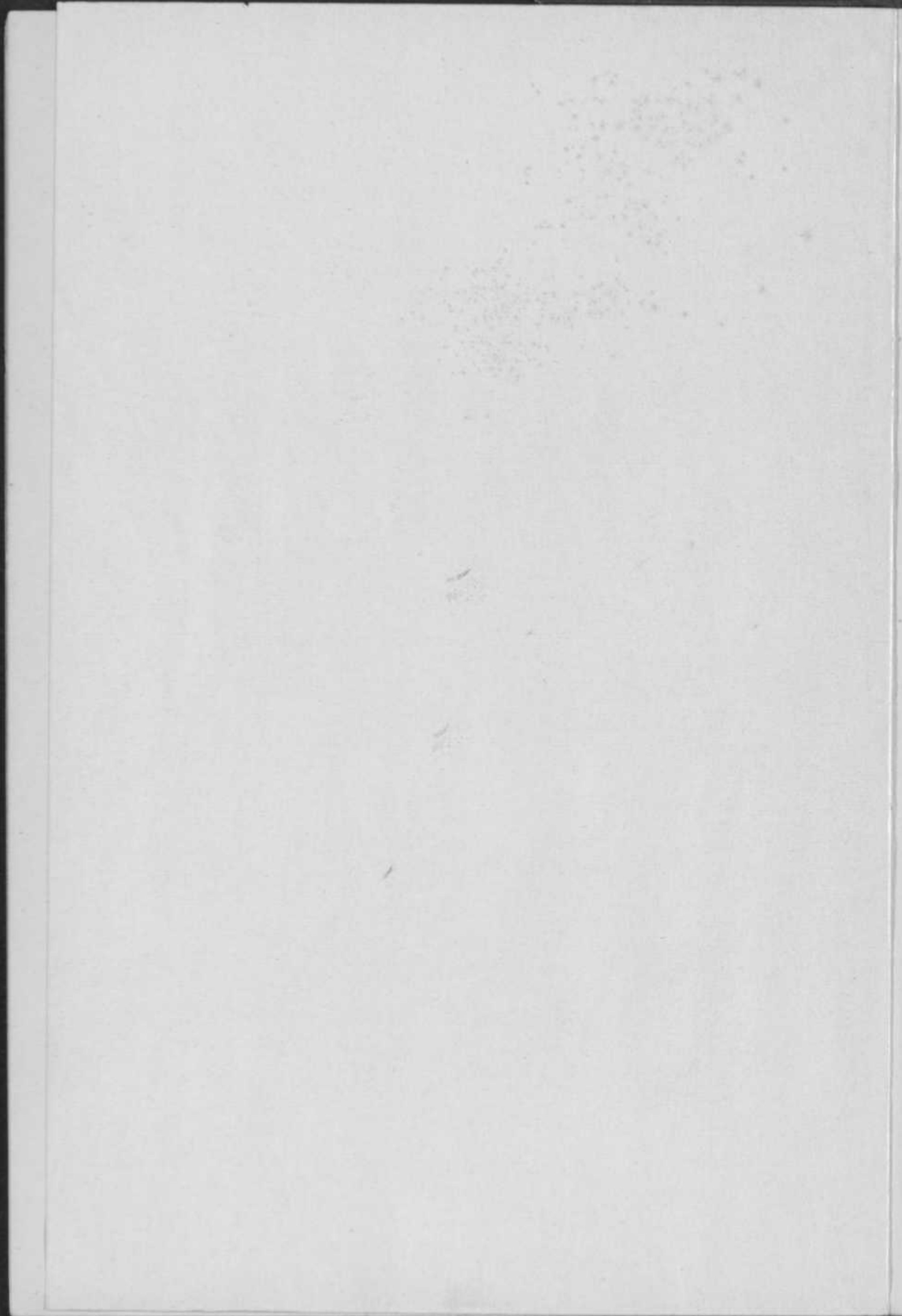
Zelfs indien wij hier apen zouden raken is het bijna ondoenlijk ze uit deze dichte begroeiing van cactussen te halen; later is het FRANCK toch nog gelukt een paar exemplaren te schieten.

¹⁾ We geven hier nog maar niet de nieuwste namen der dieren, later bij de bewerking van het materiaal is nog wel gelegenheid daarop terug te komen.

Landschap in Kambera; geheel op de achtergrond links een kudde Bengaalsch vee.

Foto P. Franck.

Op de terugweg naar ons kamp bezien we nog even het radjahuis, veel koninklijks is er echter niet aan. Het is het gewone type van een Soembaneesche woning, laag met een enorm dak met die eigenaardige verhooging in het midden. Dicht bij staat een laag schuurtje, hier ligt een vrouw van de radja reeds acht jaar begraven, terwijl een zoon reeds zes jaar in een kist op zijn begrafenis wacht.

De radja zelf is niet thuis, hij is naar een vendutie in Waingapoe!

Maar we mogen het lijkenhuisje toch wel bekijken van binnen, het is er zoo laag dat we steeds met gebukt hoofd loopen en zoo donker dat er zonder lampje niets te zien is. Het schuurtje is door schotten nog in een aantal hokjes verdeeld, in een ervan ligt de radja-vrouw begraven onder de grond, het graf toegedekt met een eenvoudige platte steen. De kist waarin de zoon ligt, is een gewone houten kist met bandijzer beslagen; bovenop ligt een vieze, door al het vuil bijna zwarte doek.

Het lijk zelf moet in ettelijke mooie kains gewikkeld maar ongebalsemd zijn. Deze dooden wachten zoo al jaren op een behoorlijk graf, een graf zooals op Soemba gebruikelijk is, afgedekt met een enorme liefst rijk versierde steen. Maar voor een begrafenis, vooral van zulke hooge personages, is zeer veel geld noodig, kostbaarheden, die mee in het graf gaan, het graf zelf, waarvoor de reusachtige steenen dikwijls van zeer ver moeten worden aangevoerd, de feesten die bij de begrafenis plaats hebben en waarbij een groot aantal paarden en karbouwen worden geofferd. Voordat dit alles bijeen is, duurt soms jaren, en de afgestorvenen hebben zoolang te wachten.

Als we thuis komen ontbreekt het weer niet aan belangstelling, vooral het villen en het prepareeren der huiden vindt veel bekijks, ook komen er eenigen met beesten aanzetten om te verkoopen. Het meerendeel brengt slangen en hagedissen, ook worden een paar minjawaks (*Varanus salvator*), hier lawora genoemd, aangeboden, en natuurlijk

heel veel tjitjaks en tokké's. Onder de slangen is zeer gewoon de groene boomadder (kataroe moeroe, *Lachesis gramineus*), de eenige giftslang van Soemba bekend. Het dier is echter zeer weinig aggressief en laat zich gemakkelijk strikken. Dan komt er een met twee witte kakatoes en een mooie groene papagaai (*Eclectus cornelia*), de arme vogels zijn echter erg beschadigd aan staart en vleugels, terwijl bij de groene papagaai de eene poot er half bijhangt van het rukken aan het touw waarmee hij vastzit.

We koopen die leelijke exemplaren maar niet in de hoop zelf nog eens mooi versch materiaal te verzamelen. De menschen willen nu alleen geld, onze tabak, waar ze eerst zoo gretig op aanvielen wenschen ze niet meer aan te nemen, die is voor pruimen blijkbaar niet geschikt, ze beweren dat die veel te bitter is. Wie tabak meebrengt naar Soemba als ruilmiddel mag er wel om denken dat hij pruimtabak meeneemt en geen sterke rooktabak zooals wij deden.

Wilde varkens zijn we hier nog niet tegengekomen, volgens de bevolking zitten ze hier in de buurt ook niet, wel zijn er in elke kampong varkens als huisdieren. In een ervan zagen we een klein tam varken, geheel zwart van kleur, van Chineesch ras zoo op het uiterlijk. Het had echter drie bruine, nog duidelijk gestreepte en twee geheel zwarte jongen. De gestreepte jongen houd ik voor een bewijs dat hier bloed van het wilde zwijn (*Sus vittatus*) in zit en we koopen daarom een der biggetjes op; huid en schedel ervan worden bewaard, terwijl we er ook nog een smakelijk stuk vleesch aan hebben, een welkome afwisseling voor de dagelijksche hoofdschotel, die uit rijst met deng-deng bestaat. In het algemeen zijn de tamme varkens hier geheel zwart zonder witte streep over de wangen, men ziet echter ook witte of rose, bruine en bruin met zwart gevlekte dieren, alles wijst er op dat hier sterke bastardeering heeft plaats gehad.

Wij moeten nu ook eens een paar tochten langs de Kambera maken, de grootste rivier van Soemba, die ver in het zuiden in het Massoe-gebergte ontspringt en ongeveer 7.5 K.M. oost van Waingapoe in zee stroomt.

Bij Kambaniroe, dicht bij de monding gelegen, huren we een prauw en zakken hiermede naar zee af. Ofschoon Kambaniroe vlak bij zee ligt, alleen ervan gescheiden door een hoge heuvelrug, duurt het toch zeer lang voor we aan de uitmonding van de rivier zijn, daar deze nog een heel eind evenwijdig aan de kust verloopt voordat hij door de heuvelrug heenbreekt. Langs de oevers van de Kambera zitten merkwaardig weinig vogels, alleen zien we verscheidene exemplaren van het gewone blauwachtig-grijze Javaansche reigertje (*Butorides javanica*); niet zeldzaam is ook de gewone oeverlooper (*Tringoides hypoleucus*), een bruin-grijs van onderen wit vogeltje, dat ook in Europa voorkomt en hier alleen in de wintermaanden op de trek verblijf houdt. Wij komen geen enkele ijsvogel tegen behalve de gewone blauwe soort (*Halcyon chloris*), welke hier in Oost-Soemba kahik ¹⁾ wordt genoemd. Ook andere kleinere vogels zijn er opvallend weinig. Aan de kust zat een troepje grijze apen maar we kunnen ze niet bemachtigen daar ze zich in de mangrove terugtrekken, waar wij ze niet kunnen volgen. Teruggaande is het water juist begonnen af te loopen en daar eb en vloed nog een heel eind voorbij Kambaniroe merkbaar zijn, schieten de roeiers maar langzaam op en de zon is reeds een eind over zijn hoogste punt heen als we in de hitte naar ons kamp terugwandelen. Later zijn we nog eens de rivier opgevaren, maar er staat zulk een sterke stroom dat wij bijna niet opschieten, om 8 uur van Kambaniroe vertrokken, zijn we om 11 uur eerst aan het punt, waar niet ver van de rivier ons kamp is gelegen. De oever is grootendeels om beurten rechts en links zeer steil in de mergelbanken uitgesneden, de andere zijde vertoont

¹⁾ Zie verder ook: DAMMERMAN, Soembaneesche Dieren- en Plantennamen (in druk).

dan grint- en zandafzettingen; in de steile oeverwanden huizen de blauwe ijsvogels. Maar ook nu valt weer op hoe weinig vogels we overigens tegenkomen, alleen op de terugtocht ontmoeten we nog een mooie reiger, geheel donkergrijs met witte kop, (*Demiegretta novae-hollandiae*), een soort verspreid over Australië en het oostelijk deel van de Indische Archipel. Daar het geweer echter onklaar is geraakt, doordat de loop geheel met zand gevuld raakte, toen de prauw door de stroom tegen de oever werd gezet, kunnen we niet schieten.

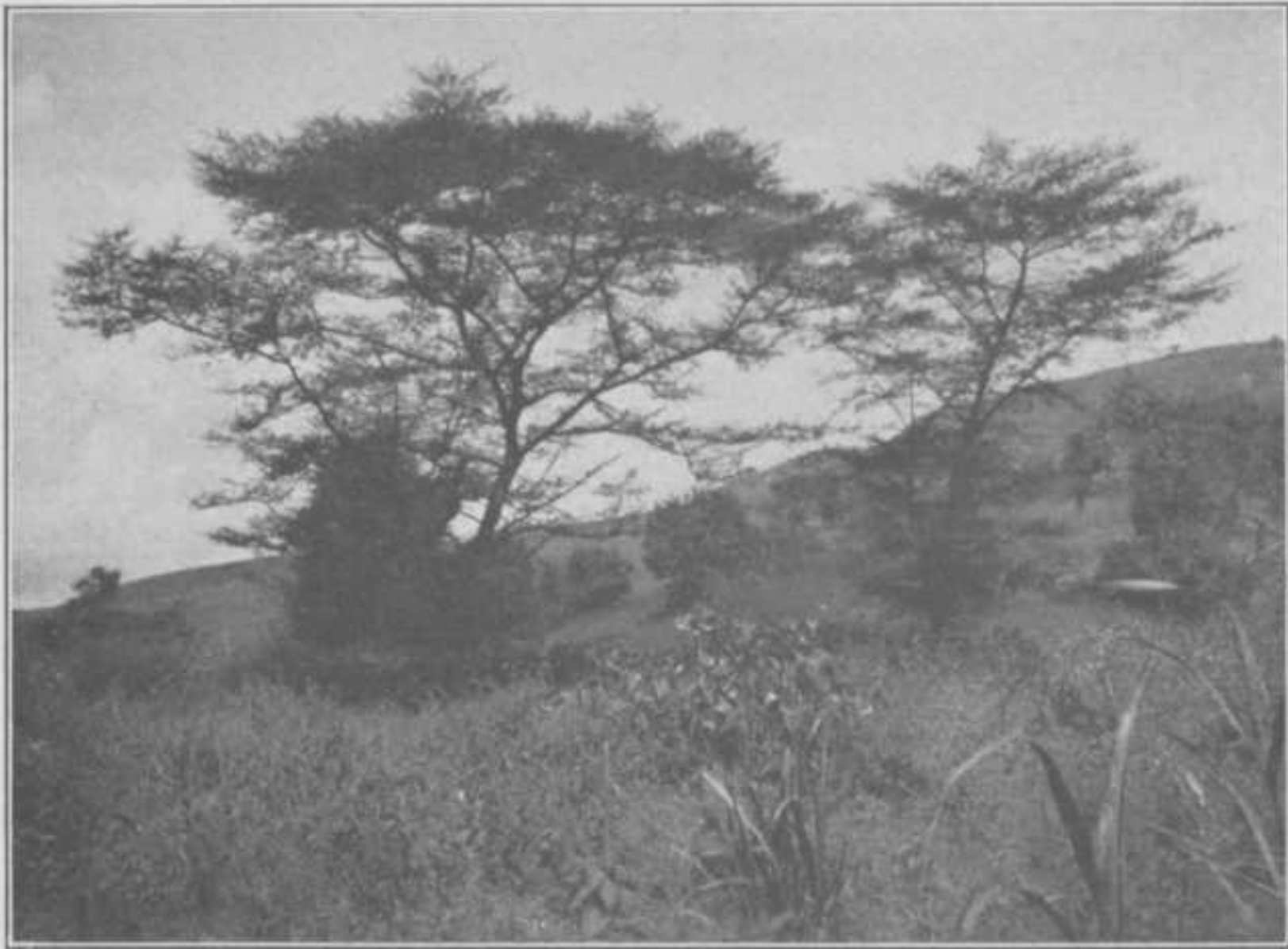
Krokodillen komen in de Kambera wel voor, aan de oevers staan echter overal de menschen kalm in het water en spelen de kinderen; bij Kambaniroe en op andere doorwaadbare plaatsen steekt men onbevreesd de rivier over, ook te paard gaat men te water. Overdag schijnt men zich van deze monsters niets aan te trekken. Wij zagen er op onze rivier-tochten geen enkele; FRANCK werd eens toen hij op jacht was gewaarschuwd dat er een groote krokodil dicht bij Lambanapoe lag. Het beest was zeker 4 Meter lang, maar toen het dier werd aangeschoten, sprong het te water en verdween.

Langs de oevers van de rivier staat nog slechts hier en daar wat bosch, maar steeds is het een zeer smalle strook, daarachter begint dadelijk weer het kale veld. Behalve aan de monding van de Kambera, waar een mangrove-vegetatie is, bestaat dit bosch vooral uit kesambi (*Schleichera trijuga*) en verschillende Ficus-soorten. Enkele hoge stinkboomen (*Sterculia foetida*) steken hierboven uit, de boomen zijn gemakkelijk te herkennen aan de groote van binnen purpere vruchten, die nog lang na het openspringen aan de takken blijven zitten. Aan de rand langs het water staan veel noendangs (*Kleinhovia hospita*), die uit de verte doen denken aan bloeiende mangga's overdekt als ze zijn met rose bloempluimen, de bladeren zijn echter hartvormig met spitse punt. De bast wordt gebruikt om garens zwart te verven.

Waar het bosch ontbreekt komen de kale grasvlakten tot aan het water, hier en daar liggen ook enkele tuinen langs

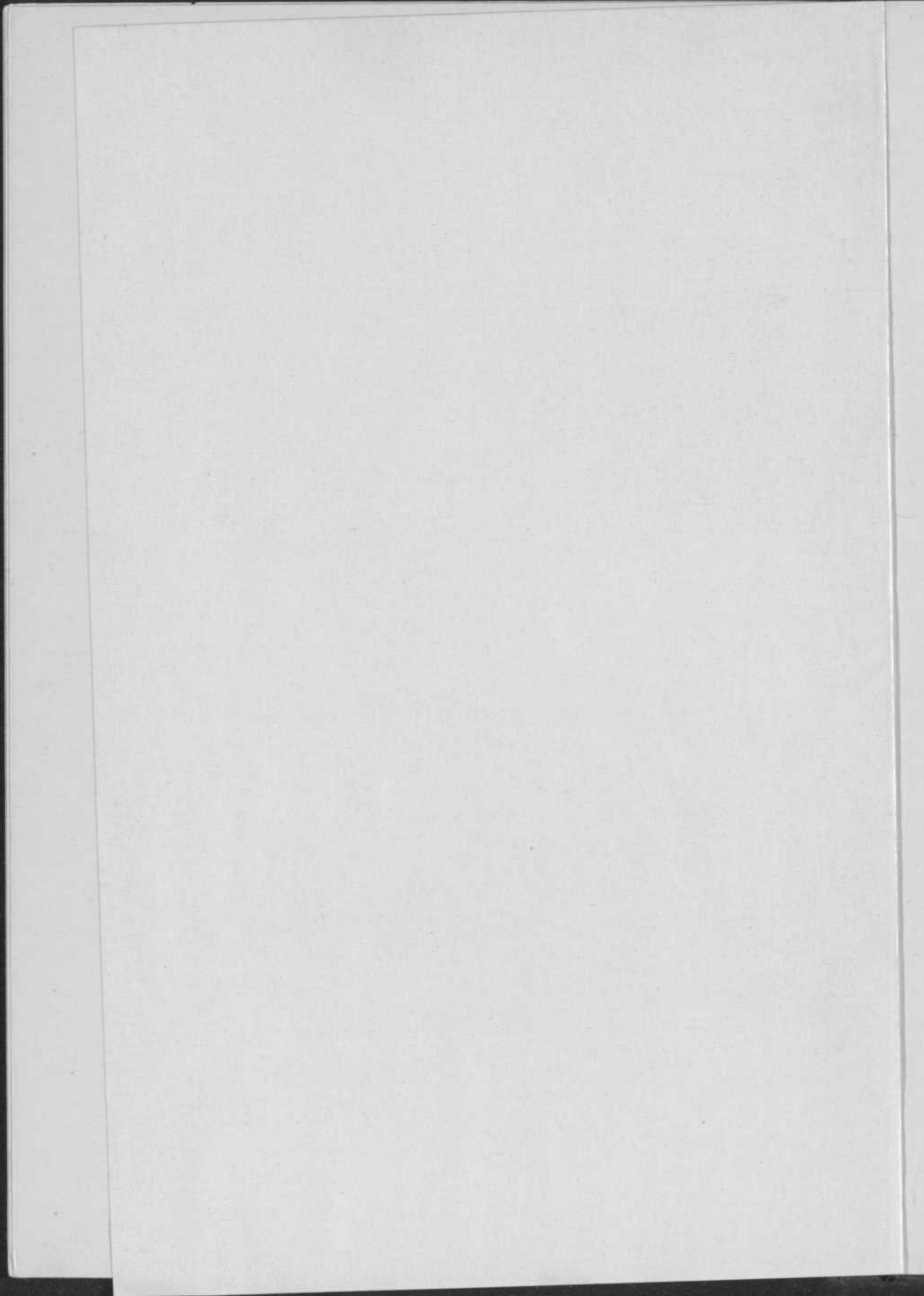

Benedenloop Kambera-rivier.

Landschap met *Acacia tomentosa*, Kambera.

Foto P. Franck.

de rivier, gewoonlijk beplant met mais of klappers. Klappers ziet men overigens niet veel, behalve hier aan de benedenloop van de Kambera en verder op enkele plekken langs de kust.

Daar ook andere palmen in de omgeving van ons kamp ontbreken of althans niet opvallen, doet het landschap in het geheel niet tropisch aan (Pl. 1), veeleer waant men zich in de hollandsche duinen, kale met kort gras begroeide heuvels en daartusschen dalen, schaarsch begroeid met geboomte. Onder dit geboomte zijn er eenige die vooral sterk spreken tot de reiziger, vooreerst de kesambi, hierboven reeds vermeld, in Oost-Soemba kahembi genoemd. Deze fraaie boom doet sterk aan een eik denken, zoowel door zijn soms tot op de grond neerhangende knoestige takken als door zijn langwerpige, aan de randen gegolfde blaadjes, ook zijn zooals bij een eik de jonge bladeren mooi bruinrood. Er komen hieronder geweldige exemplaren voor, ik mat er een, waarvan de middellijn van de tot de grond reikende kroon ruim 28 Meter bedroeg, de stam had op borsthoogte een doorsnede van over de 2 Meter. Deze boomen staan vaak geheel vrij of in kleine groepjes bijeen, op Soemba is het zeker wel een van de meest algemeene boomsoorten. De kesambi komt ook op Java voor maar schiet daar gewoonlijk hooger op, hier is de lage groei waarschijnlijk een gevolg van de droge bodemgesteldheid. Een andere typische boom voor deze droge streek is de kendara (*Acacia tomentosa*), met zijn horizontale vertakking (Pl. 2) en zeer fijn lichtgroen loof. De twijgen zijn echter bezet met scherpe doorns, die tot 5 cM. lang worden. Gelukkig staat dit geboomte nergens dicht opeen, anders zou er moeilijk door te komen zijn. 's Avonds sluiten zich de gevinde blaadjes, welke naar boven samenkappen. De kleine witte ronde bloemhoofdjes van deze boom hebben dezelfde vorm als de bekende gele Acacia van de bloemhandel, die bij leeken algemeen „mimosa” heet.

De derde kenmerkende boom op deze kale vlakten is de kripi (*Bauhinia malabarica*), die herinnert aan een hol-

landsche lindenboom met zijn ronde gevulde kroon, het blad is hartvormig ingesneden, de witte bloemtrosjes zijn klein en onaanzienlijk. Ook deze boom, in Oost-Java bekend als kendajakan, staat vaak alleen.

Al de drie genoemde boomsoorten zijn typeerend voor droge streken en worden behalve op de Kleine Soenda-Eilanden en in de Timor-Archipel, ook gevonden in Oost-Java en in Britsch-Indië, echter niet in Australië.

Tusschen dit geboomte is het terrein overal gemakkelijk begaanbaar, meestal slechts begroeid met gras, maar op sommige plekken schieten toch ook nog andere lage planten en heesters op, die dan zooals vlak bij ons kamp een dichte begroeiing kunnen vormen. Men vindt hieronder een tweetal dat direct opvalt, beide worden nog geen meter hoog. Het eene kruid (*Hyptis suaveolens*), hier kalawaoe geheeten, verspreidt bij het omloopen een zeer scherpe lucht, die iets aan mint doet denken. Het heeft onaanzienlijke lichtpaarse bloemetjes en getande, viltig behaarde bladeren. Het andere kruid (karikoehoe, *Martynia annua*), trekt juist de aandacht door zijn bloemen, die doen denken aan het vingerhoedskruid, de lange lichtrose bloemkronen zijn op de vijf slippen donkerwijnrood gevlekt. Ook de vruchten zijn zeer opvallend, daar zij in rijpe toestand twee groote haakvormige stekels dragen. Deze plant, evenals de zoo juist genoemde, afkomstig uit tropisch Amerika, schijnt zeer gemakkelijk verspreid te worden, op Soemba zag ik het vooral langs de wegen in de omgeving van Waingapoe.

Zooals reeds gezegd ziet men, althans in de streek waar wij kampeeren, bijna in het geheel geen palmen, hetgeen mede dat eigenaardige niet-tropische karakter aan het landschap verleent. Toch komen wel palmen voor, hier en daar tusschen het struikgewas en het gras verscholen staan zeer lage lontarboompjes, ze zien er allerongelukkigst uit en schijnen niet door te groeien, alle bladschijven zijn geheel afgevreten of afgesneden, dit is niet uit te maken

en ik kan ook geen reden vinden voor dit zoo bijzonder achterlijk blijven van deze palmen.

De grassoorten zijn natuurlijk zeer talrijk maar alangalang groeit hier bijna niet en op de heuveltoppen groeit het nimmer. Op de boomlooze heuvels groeit bijna uitsluitend een kort gras of beter een schijngras (mappoe, Cyperacee) met bruine aren, die aan de glooiingen een gouden gloed verleenen vooral in de avondzon. Algemeen tusschen dit gras staat een heideachtig kruidje (roemba-moetoeng, *Indigofera linifolia*) met zilvergrijze smalle blaadjes en kleine karmijnroode bloempjes, die echter zoo klein zijn, dat ze uit de verte in het geheel niet opvallen ondanks hun groot aantal.

Wij moeten hier nog een paar merkwaardige planten (Pl. 3) noemen in deze omgeving gevonden. Vooreerst een eigenaardig gras, dat draadvormige bladeren heeft en pluimen met drietoppige naalden, het is een soort van het geslacht *Aristida*, dat vooral in Australië vertegenwoordigd is, maar ook in Nieuw-Guinea en in de Philippijnen wordt gevonden. Dan groeit hier nog een andere plant (*Pimelia* spec.) uit de groep, die in West-Australië en ook op Timor voorkomt, dezelfde soort werd op Soemba vroeger door TEYSMANN reeds aangetroffen. Het is een klein plantje met witte bloempjes, die in eigenaardige hoofdjes bijeen staan. Een derde plant, het vermelden waard, is *Trichodesma zeylanicum*, een hoog kruid, met een eindstandige pluim van blauwe bloempjes, kelk en bloemsteel zijn sterk behaard.

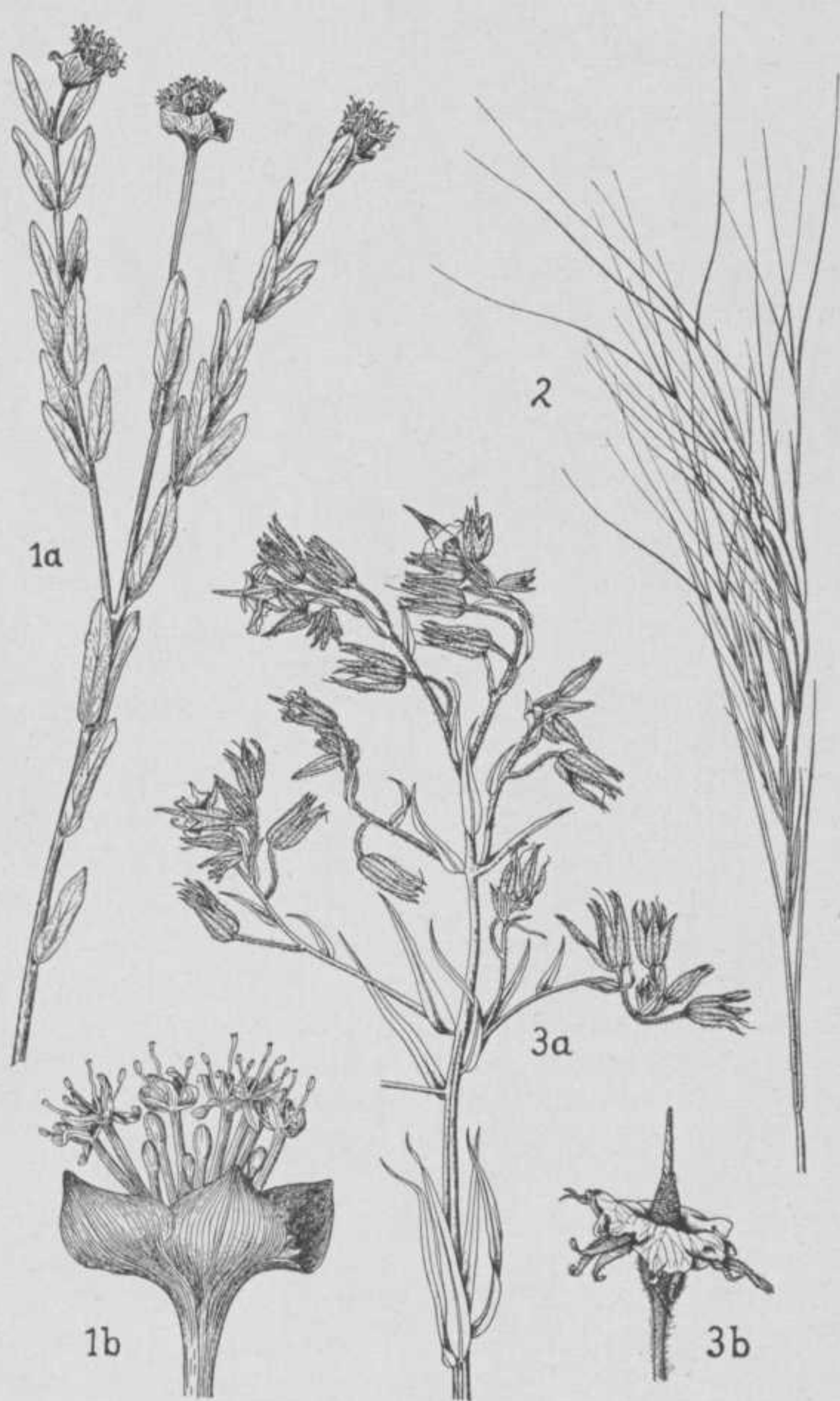
De twee eerstgenoemde planten zijn zoo ongeveer de eenige die op verwantschap met Australië wijzen, overigens is het juist merkwaardig dat Australische elementen in de flora van Soemba nagenoeg geheel ontbreken. Zoo zoekt men ook tevergeefs op Soemba de *Eucalyptus* (kajoe poetih), die op Timor en op andere eilanden in het oosten van de Archipel zoo veelvuldig voorkomt. Bij navraag bleek men deze boom ook niet te kennen, ook in het rapport van de

beheershoutvester TH. RAHM over Soemba (Mei 1923) wordt op het ontbreken van de *Eucalyptus* gewezen.

Hetzelfde valt trouwens bij de dierenwereld te constateeren, ook hier nagenoeg geen Australische vormen, behalve misschien onder de insecten, maar dit zal eerst later kunnen blijken. Ook de groote armoede aan zoogdieren is zeer opvallend, ofschoon zulk een negatief karakter zeker minder indruk maakt. Dat we hier geen eekhoorns aantreffen is geen wonder, daarvoor zijn we reeds te ver oostelijk, maar ook geen enkel ander zoogdier zijn we hier in het veld tegengekomen. Herten en wilde varkens zitten hier niet, het eenige wat we kunnen verzamelen zijn ratten en vleermuizen. Deze laatsten komen 's avonds in groot aantal in de vruchtboomen op de erven der woningen van de zendingspost Pajeti en we hebben vandaar ook al heel wat exemplaren gekregen. Het zijn een tweetal kleine kalongsoorten, een is bijna geheel zwart (*Pteropus morio*), de andere is meer geelbruin behaard (*Pt. gilvus*). Kleine insectenetende vleermuizen zien we s' avonds maar weinig, slechts brengen ons de inlanders een zeer kleine soort, die in pisangbladeren huist.

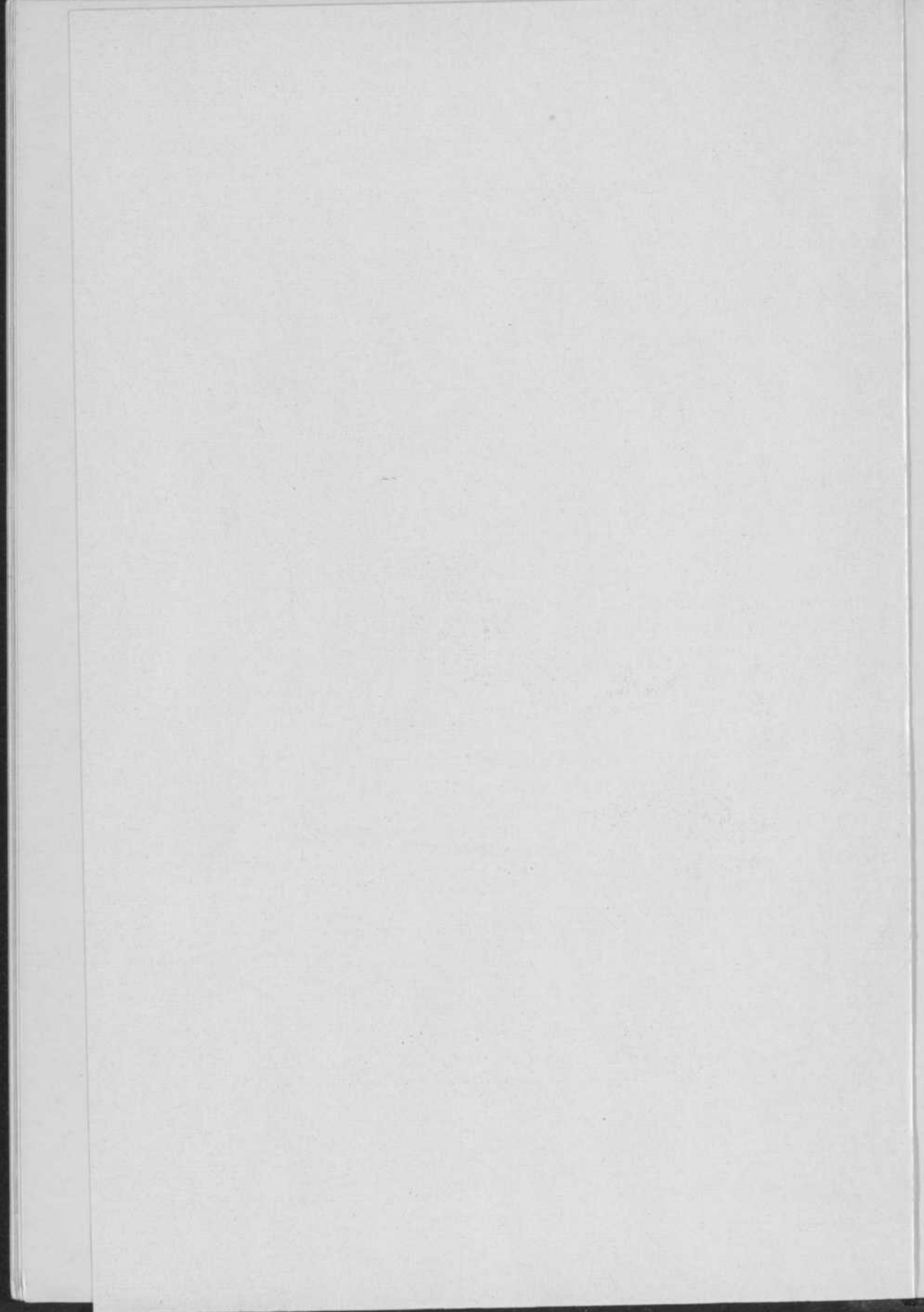
Aan vogels is het land echter vrij rijk. Vooral ziet men opmerkelijk veel roofvogels, wat wel verband houdt met het open terrein, dat voor deze speurders zulk een mooi jachtgebied is. De meest algemeene hieronder is de torenvalk (*Cerchneis occidentalis*), een kleinere valksoort, van boven bruin en zwart gekleurd, van onder licht met donkere vlekjes, de grijze staart vertoont een zwarte dwarsband. Op elke doode boom kan men haast zeker zijn er een aan te treffen.

Boven de kale steenige velden fladdert overal een vogel, die sterk aan een leeuwerik herinnert. Het is een klein grijsbruin diertje (Indische pieper, *Anthus rufulus*) en dadelijk te herkennen aan de beide uiterste witte staartpenen, die vooral onder het vliegen opvallen. Overal op Soemba ziet men dit vogeltje, tenminste op kale en steen-

Merkwaardige planten van Soemba.

1. *Pimelia* spec., a $\frac{1}{2}$ nat. gr., b bloemhoofdje vergroot; 2 *Aristida* spec., $\frac{1}{2}$ nat. gr; 3. *Trichodesma zeylanicum*, a $\frac{1}{2}$ nat. gr., b bloem vergroot.

achtige terreinen, waar het voor de reizigers omhoog fladdert om spoedig weer in het gras schuil te gaan; dan weer verplaatst het zich telkens over korte afstanden afwachgend tot men weer naderbij is.

Toen we pas op het eiland waren meenden we herhaaldelijk het geschreeuw van kakatoes te hooren, die volgens de reisbeschrijvingen zoo uiterst gewoon moesten zijn op Soemba. Wat we echter voor het gekrijsch van een kakatoe hielden, bleek van een geheel andere vogel afkomstig te zijn en wel van *Philemon neglectus*. Dit dier is gekenmerkt door de naakte plekken op zij van de kop en de platte kamvormige knobbel op de snavel (Fig. 2).

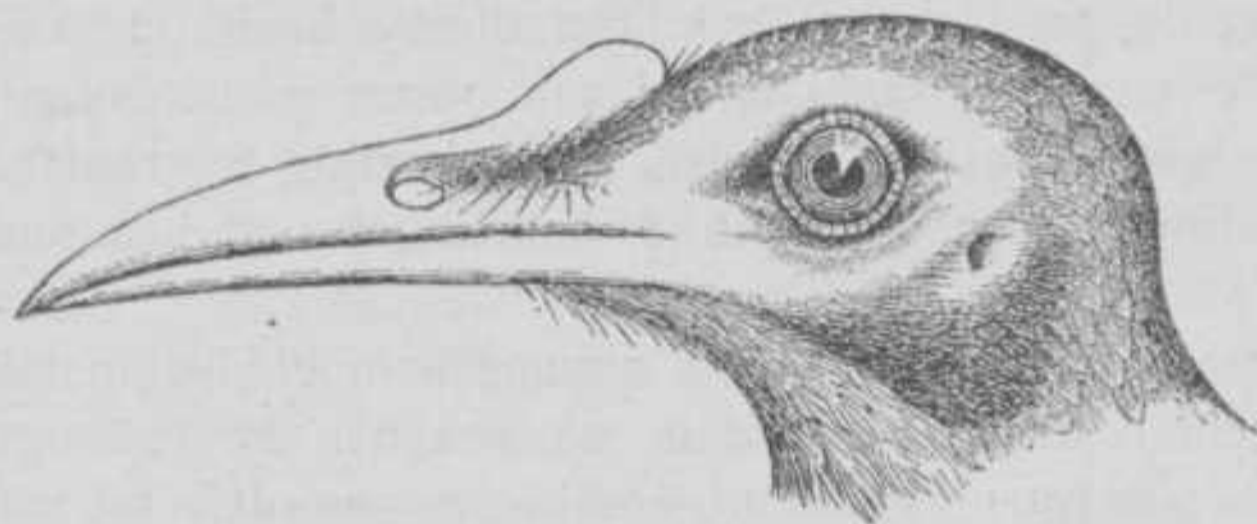

Fig. 2. Kop van de gorka, *Philemon neglectus*, nat. gr.

Het heeft ongeveer de grootte van een duif, de kleur is grijsachtig bruin. De inheemsche naam in Oost-Soemba is gorka, ongetwijfeld een klanknabootsing van het geluid dat deze vogel maakt. Het laat echter allerlei geluiden hooren, waarin men verschillende woorden en ook wel het geschreeuw van andere vogels meent te herkennen. Soms lijkt het of de vogel herhaaldelijk achter elkaar ja-kob-ja-kob roept, dan weer klinkt het als tok-toea-tok-toea. Het geslacht *Philemon* komt voor in het oostelijk deel van de Archipel en in Australië en is vooral bekend geworden door WALLACE, die voor verschillende soorten van de Molukken aantoonde, dat op elk eiland steeds een bepaalde *Philemon*-soort wordt aangetroffen naast een wielewaal-soort, die er volkomen

op gelijkt. Deze mimicry of nabootsing zou dan zoo verklaard moeten worden, dat de zwakkere wielewalen voordeel zouden hebben van deze gelijkenis met de veel krachtiger en brutaler Philemons. Voor Soemba gaat dit echter niet op, want de wielewaal van Soemba (*Oriolus broderipi*) is evenals die van Java opvallend geel en zwart gekleurd en heeft dus niets met een Philemon gemeen. De Soembaneesche Oriolus is alleen wat donkerder geel dan de Javaansche soort (*O. maculatus*), ook de snavel is veel krachtiger.

Een zeer gewone vogel van Soemba is ook *Pachycephala fulviventris*, een dikkopklauwier. Deze levendig gekleurde klauwier is een van de weinige vogels hier die door hun gezang de aandacht trekken. Het diertje heeft ongeveer de grootte van een koetilan, is van boven groenachtig, kop, vleugels en staart zijn zwart, de onderzijde is grootendeels oranjebruin. Het wijfje is groenachtig bruin, van onderen lichter.

Witte kakatoes, die zoo algemeen moeten zijn, hebben we echter nog niet gezien, ze schijnen in de omgeving van Waingapoe reeds uitgeroeid, ze worden bij massa's door de inlanders gevangen en elke boot voert er tientallen naar Java.

Wel is een andere papagaai zeer gewoon (*Geoffroyus floresianus tjendanae*), het is een groene soort, die zeer snel vliegt en daarbij een schelle kreet, twee-twee, laat hooren. Het mannetje heeft een rood en blauw geteekende, het wijfje een bruine kop. Uiterst veelvuldig zijn hier verder ijsvogels en wel de gewone blauwe soort van Java (*Halcyon chloris*), hier kahik genoemd. Als azuurblauwe vlammetjes schieten ze door de lucht op hun prooi af om dan weer rustig op een uitspringende tak te gaan uitkijken. Even algemeen zijn de tortels (*Turtur tigrinus*), de koeroe ndassi, die ons 's morgens vroeg al wekken met hun rollend geroep, terwijl er tusschendoor het schorre gekraai klinkt van de groene boschhaan (*Gallus varius*).

Op de wegen laveien kleine troepjes grijsbruine rijstdiefjes (*Taeniopygia insularis*), keurige diertjes met oranjerode snep en de staartdekveeren koket wit en zwart geteekend.

Onze tijd hier begint nu ten einde te spoeden en de laatste avond van ons verblijf willen we nog eens tegen zonsondergang de heuvels beklimmen nabij ons kamp om volop te genieten van het uitzicht op de omgeving. Aan onze voeten stroomt de Kambera, die hier en daar zichtbaar is tusschen het donkere geboomte, dat de oevers omzoomt. En in de avondlucht glanst het kalme water als een zilveren spiegel, waarin eenige klapperkruinen doezelig weerkaatsen.

De rivier heeft hier met zijn zijstroomen een breed en diep dal uitgevreten in het lage kustterras. Rondom verheffen zich typische zuiver horizontaal belijnde brokstukken van dit plateau, de toppen alle op één hoogte. In de verte over de zee doemen duidelijk de hoge blauwe bergen van Flores op. Met dit beeld van Soemba voor oogen verlaten wij het plekje waar we nu bijna 14 dagen gezeten en een heerlijk buitenleven geleid hebben.

Op de terugweg naar Waingapoe gaan we nog even bij Ds. LAMBOUY aan, zendeling te Pajeti. Wij hebben van de familie LAMBOUY tijdens ons verblijf in de buurt zooveel gastvrijheid en hulp ondervonden, dat we steeds de aangenaamste herinneringen zullen blijven behouden aan het kleine Pajeti. Menige gezellige avond mochten wij er doorbrengen; de jongens daar in huis zongen dan soms voor ons, met begeleiding op een tweesnarige viool. Het Soembaneesche lied werd gefantaseerd op een bekende melodie en hield een loftuiting in op de blanken, op de vorige dominee en zijn opvolger, die hun „de lichte weg” hadden gewezen. De meisjes die bedienden hadden op armen en handen figuren getatoueed zooals men die ook vindt op de bekende Soemba-kains: kreeften, visschen enz. Zij zagen er heel wat beter en frisscher uit dan het vieze volkje dat men onderweg tegenkomt.

Ook werden ons nog verschillende producten van Soembaneesche kunstnijverheid getoond: uit mooi hout, een soort ebbenhout (ai miteng = zwart hout) gesneden bakjes en kommen, de bekende in elkaar passende mandjes, die vrouwen bij zich dragen en draagtassen voor mannen. Ook kleine kalabasjes voor het bewaren van de sirihkalk met aardige teekeningen versierd (Fig. 1, 3, 4 en 14).

Fig. 3. Europeaan met helmhoed en fiets, Soembaneesche tekening op kalkdoosje.

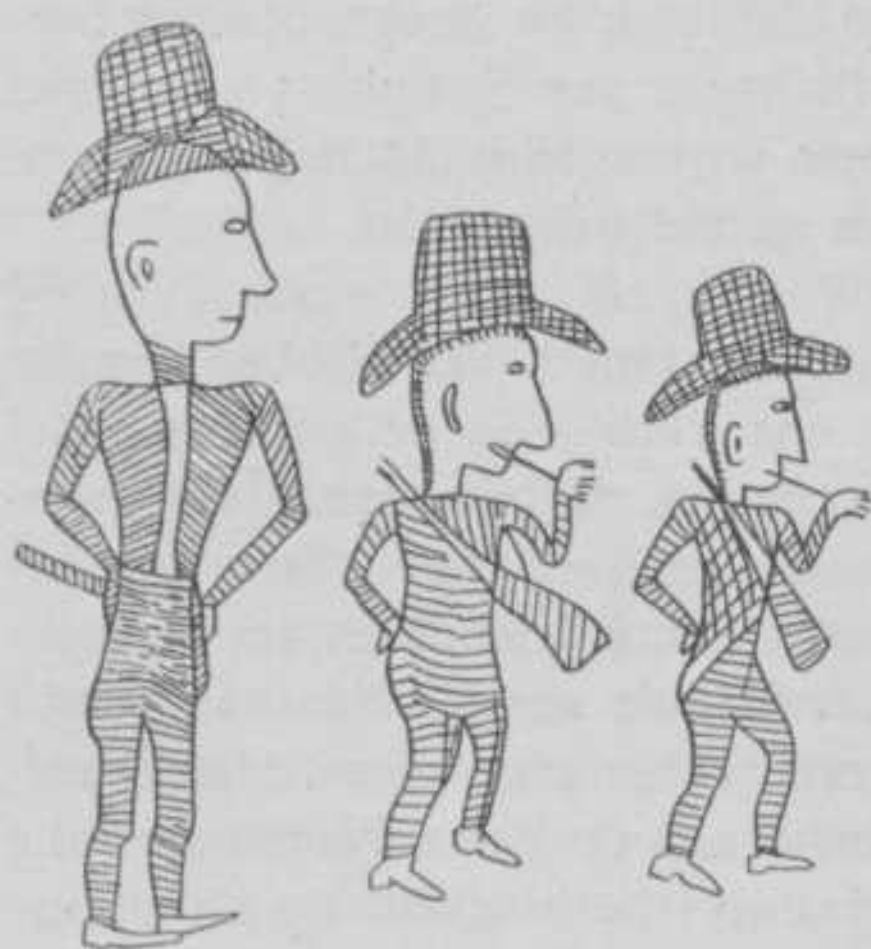

Fig. 4. Officier met soldaten, Soembaneesche tekening op kalkdoosje.

Deze doosjes worden gemaakt van de vruchten van de fleschkalabas (*Lagenaria vulgaris*); merkwaardig is dat deze plant soms vruchten levert van enorme lengte en fleschvormig, dan weer slechts kleine ronde vruchten, de laatste schijnen vooral bij een varieteit, die nabij het strand groeit, voor te komen. Zulke versierde doosjes werden ons in het kamp ook reeds veel te koop aangeboden.

Verder kregen we nog banden en hangers van kralenvlechtwerk te zien, weer met de bekende motieven, gestyleerde schorpioenen, huizen, menschenfiguren enz. Deze

kralen zouden nog afkomstig zijn uit de tijd der Portugeezen, die toen zulke zaken ruilden tegen paarden.

De dominee had ook een gouden merapoe, een klein stukje gedegen goud van ongeveer een halve cM. dikte, één cM. breed en vijf cM. lang. Zulke merapoe is gewijd aan de geesten, allerlei voorwerpen kunnen echter merapoe zijn en worden bewaard als zoodanig, gewoonlijk bij het kamponghoofd of de radja. In het verhoogde middengedeelte van het dak boven de stookplaats worden veelal deze heilige zaken opgeborgen, maar dit is volstrekt geen regel. Zulke merapoes staat de bevolking evenwel niet gaarne af. Christenen, die het heidendom afgezworen hebben, komen echter wel eens met zulke zaken aandragen.

Nog een eigenaardig voorwerp liet Ds. LAMBOUY ons kijken, een zeskantig stukje bot, waar een stokje doorheen steekt, hetwelk dient als dobbelsteentje. Het was geheel zwart met witte puntjes en verschillende figuren gerangschikt op de zijden. Volgens zeggen maakt men zulke dobbelsteentjes bij voorkeur van kinderbeenderen, daar dit geluk zou aanbrengen. Daarvoor zouden soms zelfs kindergraven geschonden worden.

Grafschending kwam vroeger veel voor, omdat de Soembaneezen dikwijls sieraden meegeven in het graf, het waren echter vooral Endehneezen die zich hieraan schuldig maakten.

Voorts kregen we eenige legenden te hooren over de geschiedenis van Soemba opgeteekend uit de mond van inlanders. In een dezer verhalen heet het dat de oorspronkelijke bewoners of vorsten vrouwen en paarden haalden van Bima, toen Soemba nog door een landbrug daarmede verbonden was, kort daarop verdween die brug. Ook KRUYT¹⁾ vertelt dat er een overlevering bestaat, dat er een steenen brug is geweest, die Kaap Sasara (Sasar) met het bui-

¹⁾ KRUYT, A. C. Verslag van eene reis over het eiland Soemba, Tijdschr. Kon. Ned. Aandr. Gen. 38, 1921, p. 521.

tenland verbond. Kaap Sasar, ver uitstekend in het midden van de noordkust, wijst eerder op een verbinding met Flores dan met Bima, maar ik geloof dat men niet te veel waarde mag hechten aan zulke legenden. De tijd, dat zulke landverbindingen bestonden en verdwenen ligt zoover achter ons, dat zelfs al waren er ook menschen getuige van geweest, de verhalen daaromtrent zeker in dat lange tijdsverloop verloren zouden zijn gegaan of hoogstens uiterst vaag en verward tot in onze dagen konden standhouden.

Behalve deze overleveringen heeft de Soembanees geen geschiedenis en ook geen literatuur, want hij kent geen schrift. Al wordt het ras niet voor dom gehouden, toch is het zeker nog een zeer primitief volkje.

Ontzettend vies, wasschen doen ze zich bijna nooit, hoogstens wrijven ze zich af of liever in met een prop uitgekauwde klapper. In de omgeving van Waingapoe dragen ze meestal niets dan wat vodden. Alles is even smerig, is een doek of baadje van wit goed, dan wordt het zoo lang gedragen tot het zwart van het vuil is, dan wordt het niet gewasschen maar zwart geverfd en men is weer netjes in de plunje.

Het eenige kleedingstuk der vrouwen bestaat uit een geheel zwarte sarong van zwaar en sterk goed, waarbij zij het bovenlijf ontbloot dragen, tenminste als zij het niet haastiglijk bedekken voor de blik van europeanen. Gewoonlijk zijn die sarongs onversierd met ingeweven franje, twee banen schuin boven elkander. Iets meer gegoeden hebben soms zulk een sarong versierd met rijen zilveren muntstukken of opgenaaide figuren van wit garen of witte kralen.

De mannen hebben een vuile lap om de lendenen en tusschen de beenen door geslagen en een tweede vieze vaatdoek over de eene schouder.

Echte ikatdoeken ziet men hoogst zelden dragen en ze zijn dan veelal zoo vuil dat men nauwelijks het mooie weefsel herkent. Oude doeken krijgt men bijna niet meer, vroeger werkte men jaren over één doek, thans worden ze

Weven van kains, Kambera.

Ikatten van kains, Kambera.

CORRIGENDA.

De onderschriften van plaat 4 moeten omgewisseld worden. Het bovenste plaatje stelt het ikatten, het onderste het weven voor.

tenland verbond. Kaap Sasar, ver uitstekend in het midden van de noordkust, wijst eerder op een verbinding met Flores dan met Bima, maar ik geloof dat men niet te veel waarde mag hechten aan zulke legenden. De tijd, dat zulke landverbindingen bestonden en verdwenen ligt zoover achter ons, dat zelfs al waren er ook menschen getuige van geweest, de verhalen daaromtrent zeker in dat lange tijdsverloop verloren zouden zijn gegaan of hoogstens uiterst vaag en verward tot in onze dagen konden standhouden.

Behalve deze overleveringen heeft de Soembanees geen geschiedenis en ook geen literatuur, want hij kent geen schrift. Al wordt het ras niet voor dom gehouden, toch is het zeker nog een zeer primitief volkje.

Ontzettend vies, wasschen doen ze zich bijna nooit, hoogstens wrijven ze zich af of liever in met een prop uitgekauwde klapper. In de omgeving van Waingapoe dragen ze meestal niets dan wat vodden. Alles is even smerig, is een doek of baadje van wit goed, dan wordt het zoo lang gedragen tot het zwart van het vuil is, dan wordt het niet gewasschen maar zwart geverfd en men is weer netjes in de plunje.

Het eenige kleedingstuk der vrouwen bestaat uit een geheel zwarte sarong van zwaar en sterk goed, waarbij zij het bovenlijf ontbloot dragen, tenminste als zij het niet haastiglijk bedekken voor de blik van europeanen. Gewoonlijk zijn die sarongs onversierd met ingeweven franje, twee banen schuin boven elkander. Iets meer gegoeden hebben soms zulk een sarong versierd met rijen zilveren muntstukken of opgenaaide figuren van wit garen of witte kralen.

De mannen hebben een vuile lap om de lendenen en tusschen de beenen door geslagen en een tweede vieze vaatdoek over de eene schouder.

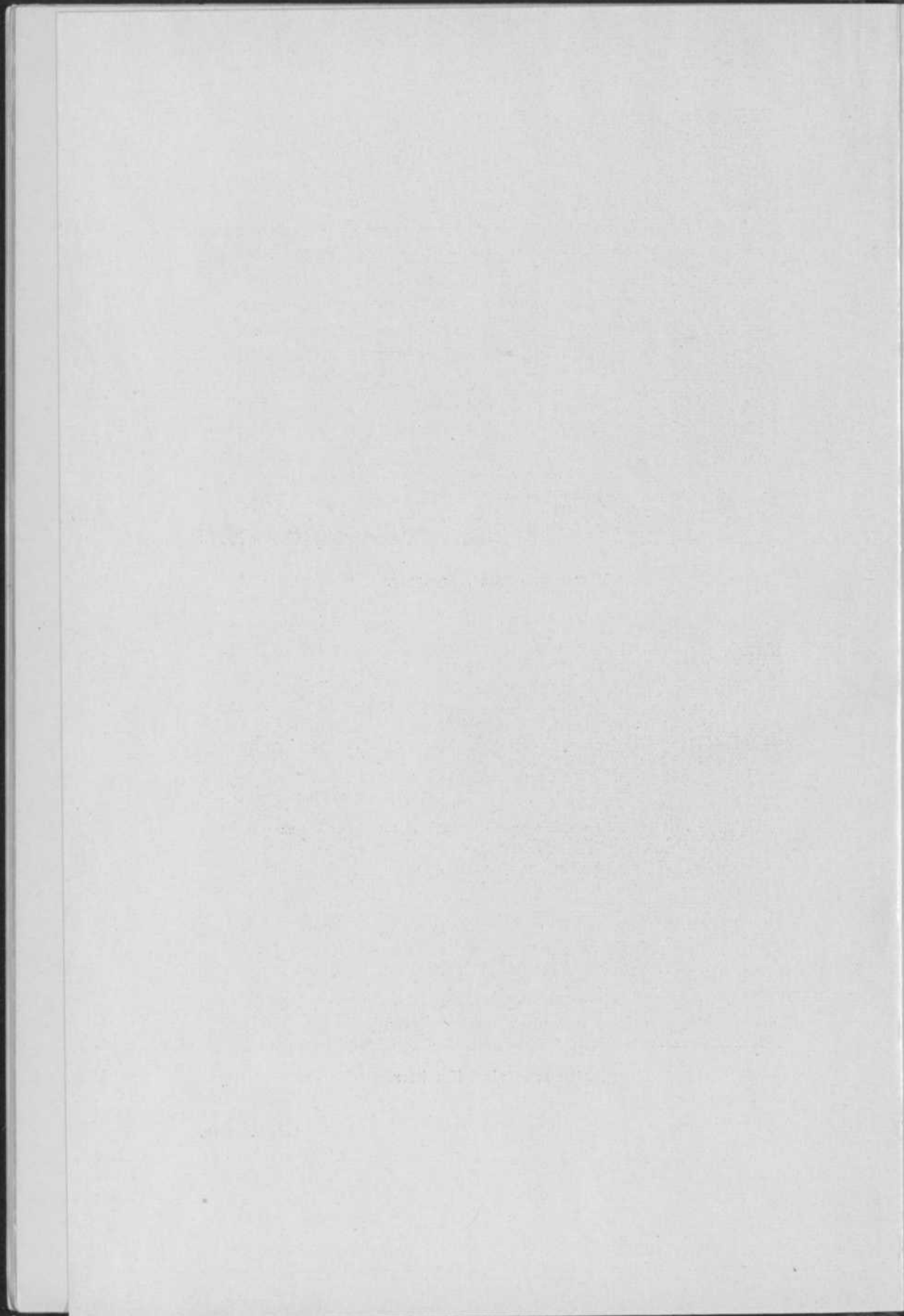
Echte ikatdoeken ziet men hoogst zelden dragen en ze zijn dan veelal zoo vuil dat men nauwelijks het mooie weefsel herkent. Oude doeken krijgt men bijna niet meer, vroeger werkte men jaren over één doek, thans worden ze

Weven van kains, Kambera.

Ikatten van kains, Kambera.

afgeroffeld en rondom Waingapoe is een heele industrie van deze doeken ontstaan door de groote vraag ernaar zoowel in Indië als in het buitenland. Het zijn echter niet de mooie zorgvuldig afgewerkte doeken van vroeger, daarvoor ontbreekt de tijd, alles moet tegenwoordig gauw gaan. Voor bijna elke inlandsche woning ziet men aan Soemba-kains werken, maar veel verdienste zit er voor de bewerkster zelf niet aan.

De handel is geheel in handen van Endehneezen en Arabieren, die aan de Soembaneesche vrouwen het noodige garen en de verfstoffen verschaffen, voor het maakloon betalen ze maar *f* 2.50. Voor een gewone doek vragen ze echter op de plaats zelf al *f* 20.— tot *f* 25.—. Op meer afgelegen plaatsen kan men voor dezelfde prijs ook nog wel betere meer bewerkelijke doeken krijgen. Merkwaardig is echter dat deze typische weef- en ikatkunst alleen langs de kust van Oost- en Midden-Soemba voorkomt, dieper het binnenland in wordt ze niet aangetroffen. Toch is de zoeven genoemde prijs niet hoog als men in aanmerking neemt hoeveel werk aan zoo'n doek zit. Als de schering is opgespannen worden op alle plaatsen waar later figuren moeten komen de garens omwikkeld met vezels, het zoogenaamde ikatten (Pl. 4); deze vezels, agel geheeten, worden verkregen uit de bladstelen van de gebangpalm. Het geheel gaat nu in een bepaalde kleurstof, gewoonlijk eerst donkerblauw; na droging maakt men de vezels van die figuren los die rood moeten worden, waarna de doek opnieuw in een kleurbad komt. Daar de draden telkens slechts bundelsgewijze over korten afstand worden tezamen gebonden krijgt men die eigenaardige onzuiver omlijnde teekening, die juist kenmerkend is voor ikat-doeken. Tenslotte komt de doek nog op het weefgetouw, om er de inslag in te weeven, die gewoonlijk donkerblauw is. Kleuren die weinig voorkomen, zooals lichtblauw en geel, worden later met de hand nog aangebracht.

Een van de mooiste en bewerkelijkste patronen is het zoogenaamde petola-motief, dat bestaat uit een groot aantal langwerpige-ruitvormige figuren met vele kleuren. Het is een

nabootsing van de fijne teekening en kleurschakeeringen, die de huid van de reuzenslang (*Python reticulatus*) vertoont. Deze slang heet in Oost-Soemba oelar ratoe (koningslang) en wordt op Ambon oelar petola geheeten, waarnaar ook bovengenoemd motief genoemd wordt.

Overigens zijn het vooral menschen- en dierenfiguren (Fig. 5), gestyleerde huizen en doodenboomen (boomen waarop vroeger de schedels van verslagen vijanden werden geplaatst), welke de typische versiering van deze doeken vormen.

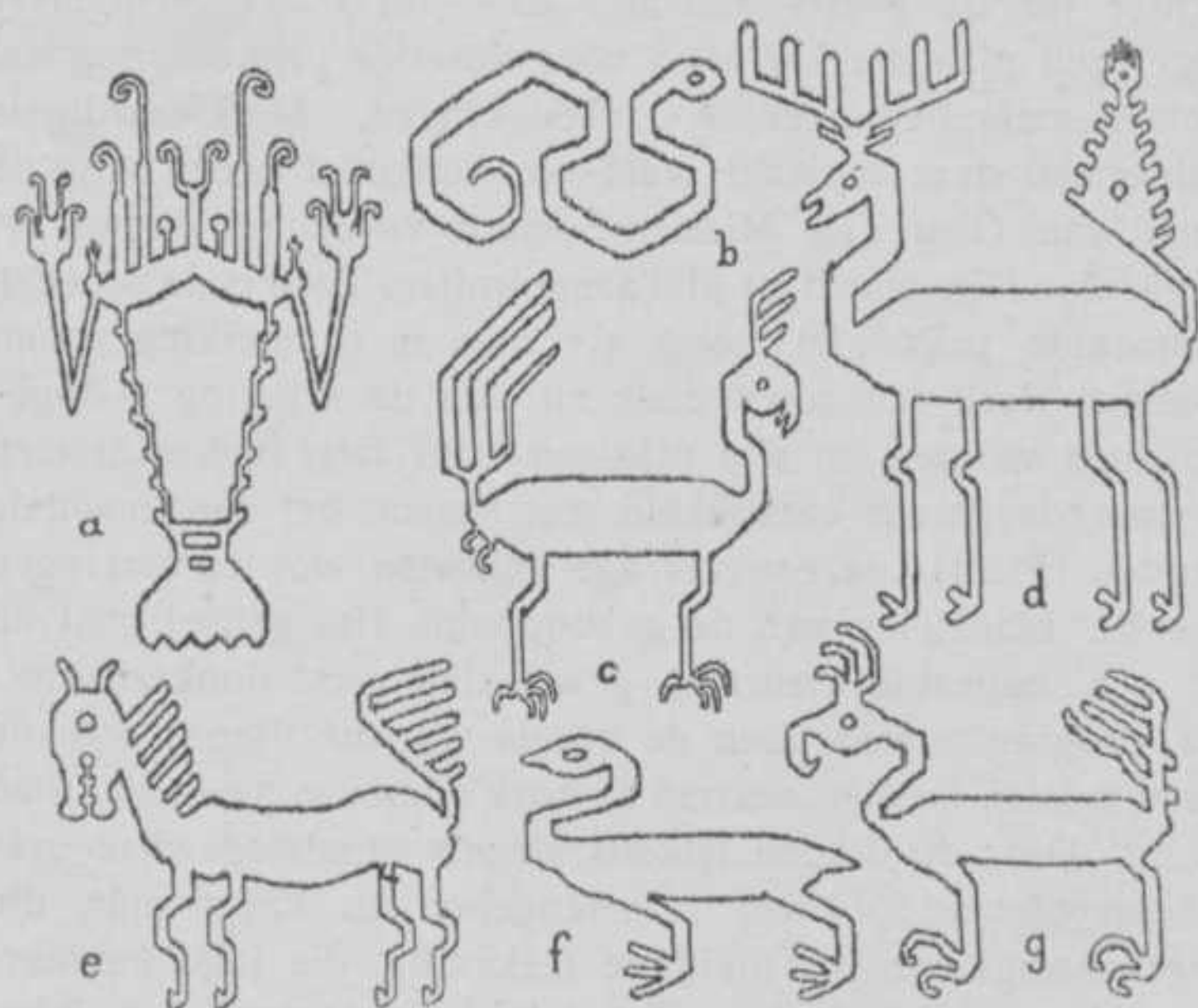

Fig. 5. Dierfiguren van Soemba-kains:
a. kreeft, b. slang, c. haan, d. hert, e. paard, f. eend, g. kakatoe.

Massa's van die doeken neemt elke boot mee, en mij werd zelfs verteld dat tegenwoordig groote hoeveelheden van die kains te Soerabaja kant en klaar uit Duitschland

worden geïmporteerd om dan weer naar het buitenland verscheept te worden als echte Soemba-kunst!

II. WEST-SOEMBA.

De eerste April keerden wij te Waingapoe terug voor onze tocht naar West-Soemba. De enkele nachten, die we nog hebben voor het vertrek worden we uit de slaap gehouden door het maangeblaf en gejangk van honden, waarvan Waingapoe vergeven is. Er wordt zelfs verteld dat troepen halfverwilderde honden buiten jagen op kalveren en veulens en deze ook afmaken. Zeker is dat thuis deze beesten niets te eten krijgen, zoodat ze zelf maar moeten zien aan de kost te komen.

We schepen ons 4 April aan boord van het s.s. „van Riemsdijk” in, maar vertrekken niet voor 's avonds laat. 's Morgens bij daglicht komen we te Waikelo aan. Het land maakt door de dichte begroeiing al dadelijk een geheel andere indruk dan Oost-Soemba. Men landt hier aan een vlak stuk strand van mooi wit zand, een prachtige plek om te baden.

Uit de motorboot worden we aan land gedragen gezeten op een stoel die door vier koelies wordt gepikold.

Onze bagage is reeds hoogerop aan de weg gebracht; we hopen dat koelies en transportmiddelen voor ons klaar staan om ons naar Karoni te brengen, daar onze komst aan de gezaghebber was geseind. Maar de koelies zijn onvindbaar, ook is er blijkbaar niemand die eenige instructies heeft, de gezaghebber, die aan boord kwam, is met de controleur en een assistent-resident, die ook met de boot meegekomen zijn, in zijn auto gestapt en afgereisd naar Waikaboebak. Er zijn alleen twee oppassers die vreeselijk veel lawaai maken en schreeuwen, maar waaraan men zich weinig stoort.

De kerels die ons als koelies worden aangewezen, trachten zich op allerlei manieren aan het werk te onttrekken.

Met veel moeite en geschreeuw krijgen we tenslotte 20 man bijeen om onze barang te dragen.

Dit is echter lang niet genoeg, gelukkig staat er nog een leege grobak van een Chinees, die hij ons wel wil verhuren. Als alles opgeladen is vragen we verwonderd of er geen paard of ander trekdier is voor deze kar, maar neen, dit vrachtje wordt door menschen getrokken, 16 man zetten zich er voor. Wij kijken nu om naar onze rijpaarden, die ook besteld zijn, niets te zien! Wel staat er nog een bendy, eveneens van diezelfde Chinees, waar we in kunnen stappen; zonderling genoeg wordt ook dit voertuig door koelies getrokken. Ofschoon we al heel vroeg van boord gingen, gaat eindelijk om negen uur eerst de stoet onder weg. Daar we toch niet veel harder dan de andere koelies kunnen vooruitkomen, blijven we maar in de achterhoede, wat maar goed is ook, want telkens blijven er heeren achter of ze zetten hun vracht neer om weg te loopen en te gaan drinken. Elk kwartier is het boewang aier of minoem aier. Nu we zorgen steeds achteraan te blijven kunnen we tenminste de koelies telkens weer aanzetten tot voortgaan.

Het landschap dat we doortrekken is eerst veel boomrijker dan in Oost-Soemba, ook het gras is veel hooger. We missen hier de Acacia, die zoo typisch was in het oosten. Later wordt het terrein heuvelachtiger en komen groote grasvlakten voor, maar het gebergte op de achtergrond ver- toont in het algemeen nog veel bosch. De bevolking komt ons hier nog primitiever voor dan in de omgeving van Waingapoe, er bevinden zich kerels onder onze koelies, die geheel naakt zijn op een klein lapje na, dat om het middel en tusschen de beenen door loopt, zelfs om het hoofd hebben ze geen band om de lange haren bijeen te houden.

Eindelijk komt onze wonderlijke karavaan tegen 12 uur te Karoni aan, een afstand van 11 K.M. van Waikelo. De pasanggrahan waar we voorloopig intrekken is zindelijk en netjes, het beddegoed en de klamboes zijn frisch, er is eenig

servies, het geheel maakt een veel betere indruk dan het logeergebouw te Waingapoe.

Met ons transport naar hier blijkt het nu een misverstand te zijn geweest. Het telegram omtrent onze komst was blijkbaar verminkt overgekomen, in plaats van Museum Buitenzorg was Missie geseind en daar nu ook juist een missionaris van Flores West-Soemba kwam bezoeken en deze ons iets vóór was, werden hem de voor ons bestemde koelies en paarden aangeboden, waarvan natuurlijk maar al te graag gebruik werd gemaakt. Toen wij in Waikelo op het tooneel verschenen waren onze paarden al verdwenen en de rest van de koelies, waarvan de pastoor er natuurlijk maar enkele had noodig gehad, was weinig genegen ons te helpen omdat ze daartoe naar hun meening geen opdracht hadden.

Het plaatsje Karoni, een zendingspost en vroeger zetel van de gezaghebber, ligt op ongeveer 100 M. hoogte. Vanuit de pasanggrahan heeft men uitzicht op zee en men kan duidelijk Flores en Soembawa en Straat Sapeh onderscheiden. Naar het noorden is het terrein bijna geheel kaal, alleen langs de kust bevindt zich nog een strook bosch. Door de open ligging waait er bijna steeds wind en is het niet overmatig warm, 's avonds kan het zelfs vrij koud worden.

Ds. KRIJGER, die wij de groeten overbrengen van een familielid te Buitenzorg, zegt ons alle mogelijke hulp toe en weet ook een goed plekje voor ons om een bivak te maken. Ook in andere opzichten ondervonden we van de familie KRIJGER veel hartelijkheid en werd ons verblijf te Karoni daardoor zeer veraangenaamd.

Niet ver achter de pasanggrahan is een schitterende bron, die zeer veel water geeft en heel Karoni dan ook van water voorziet. Die bron ligt midden in een bosch, dat weer aansluit aan een grooter complex bosch gelegen in een dal en op de oostelijke hellingen daarvan. Boven het bosch uit ziet men in de verte heel in de hoogte de kampong Totoka liggen. Het

terrein lijkt ons bijzonder geschikt maar 's avonds blijkt het er te wemelen van de muskieten en daar er geen andere plek dicht bij het water en dicht bij bosch is, blijven we maar voorloopig in de pasanggrahan. Binnen het half uur zijn we vandaar bij de bron en het bosch, zoodat we ons niet behoeven te laten opeten door muskieten.

Achter ons verblijf zijn sawahs, men begint nu eerst met de bewerking, welke daarin bestaat dat men het veld eerst eenige tijd onder water laat staan, daarna wordt de grond omgewerkt door een troep karbouwen in de modder te laten rondstappen; van ploegen of patjollen is geen sprake. Een heel enkel veldje was reeds beplant, men zaait niet dadelijk in het veld, maar legt eerst kweekbedden aan. Het is wel eigenaardig dat men hier juist tegen de droge tijd gaat planten, volgens zeggen is de westmoesson veel te nat om een aanplant te maken. De velden krijgen hun water uit dezelfde bron, waarvan hierboven sprake was, ook in de oostmoesson moet deze steeds voldoende water geven.

Die bron is een uitgezocht mooi plekje, rondom staat nog veel zwaar geboomte, dat één geheel vormt met het bosch in het meer oostelijke en grootere dal, waardoor de weg naar Totoka voert, dat met zijn zeer hoge huizen als een burcht op de hoogte ligt. De bron, Likoe geheeten evenals het beekje dat er uit ontspringt, is geen eigenlijke bron. In een steile kalkwand is een soort grot waar het water uitstroomt, ofschoon het water de holte tot aan de bovenkant vult. Vermoedelijk hebben we te doen met een ondergrondsche beek, die hier aan de voet van de heuvels uit het gebergte te voorschijn komt. Het water is ook niet geheel helder en bij zware regenbuien moet het zelfs troebel zijn en kunnen bandjiren, wat er wel op wijst dat dit een ondergrondsche riviertje is, zooals er in Soemba in het kalkgebergte zoovele zijn. Vroeger moet dit water niet geregeld gestroomd hebben maar bij lage waterstand verdween het in een gat dichtbij. Het gat is toen dichtgemaakt en de

bedding van de beek zeer uitgediept en nu sinds vier jaar loopt het water met een flinke stroom geregeld door.

In deze koele omgeving met die snelvoortschietende beek in zijn diep in het kalkgesteente uitgehouwen bedding treffen we een weelderige plantengroei aan, zooals we in Oost-Soemba nog niet zagen. Ook schiet hier bamboe en rottan op, terwijl aan de rand van het bosch weer algemeen de zoo rijkelijk met rossige bloempluimen overdekte boom (*Kleinhovia hospita*) staat, die ook langs de Kambera-rivier groeide.

Het bosch is rijk aan vogels; witte kakatoes (kaka pamoto ¹⁾), *Cacatua citrinocristata*) zijn niet zeldzaam, maar ze zitten meestal te hoog om ze onder schot te krijgen. Ook de paradijsvliegenvanger (kazara gikoe, *Terpsiphone sumbaensis*), op Soemba paradijsvogel geheeten, is er vrij gewoon. Het is een lust dit diertje kalm gade te slaan, althans het mannetje, dat bijna geheel wit is op de staalblauwe kop na. Het bezit twee zeer verlengde middelste staartpennen, die in de vlucht als wapperende linten achter het dier aanzweven. Het wijfje is een veel minder opvallende verschijning, het heeft wel een staalblauw hoofd evenals het mannetje, maar voor het overige is het geheel lichtbruin gekleurd, terwijl ook de staart van normale lengte is.

Eenige malen nemen we hier een kleine koekoeksoort waar (*Cacomantis threnodes*), het gelukt echter niet dit schuwe dier te krijgen. Het geluid, dat sterk herinnert aan de typische roep van de javaansche „Piet van Vliet”, hebben we op verschillende plaatsen gehoord.

Verder zitten op dit plekje zeer veel slakken, tenminste wat individuen betreft, want het zijn in hoofdzaak maar een paar soorten.

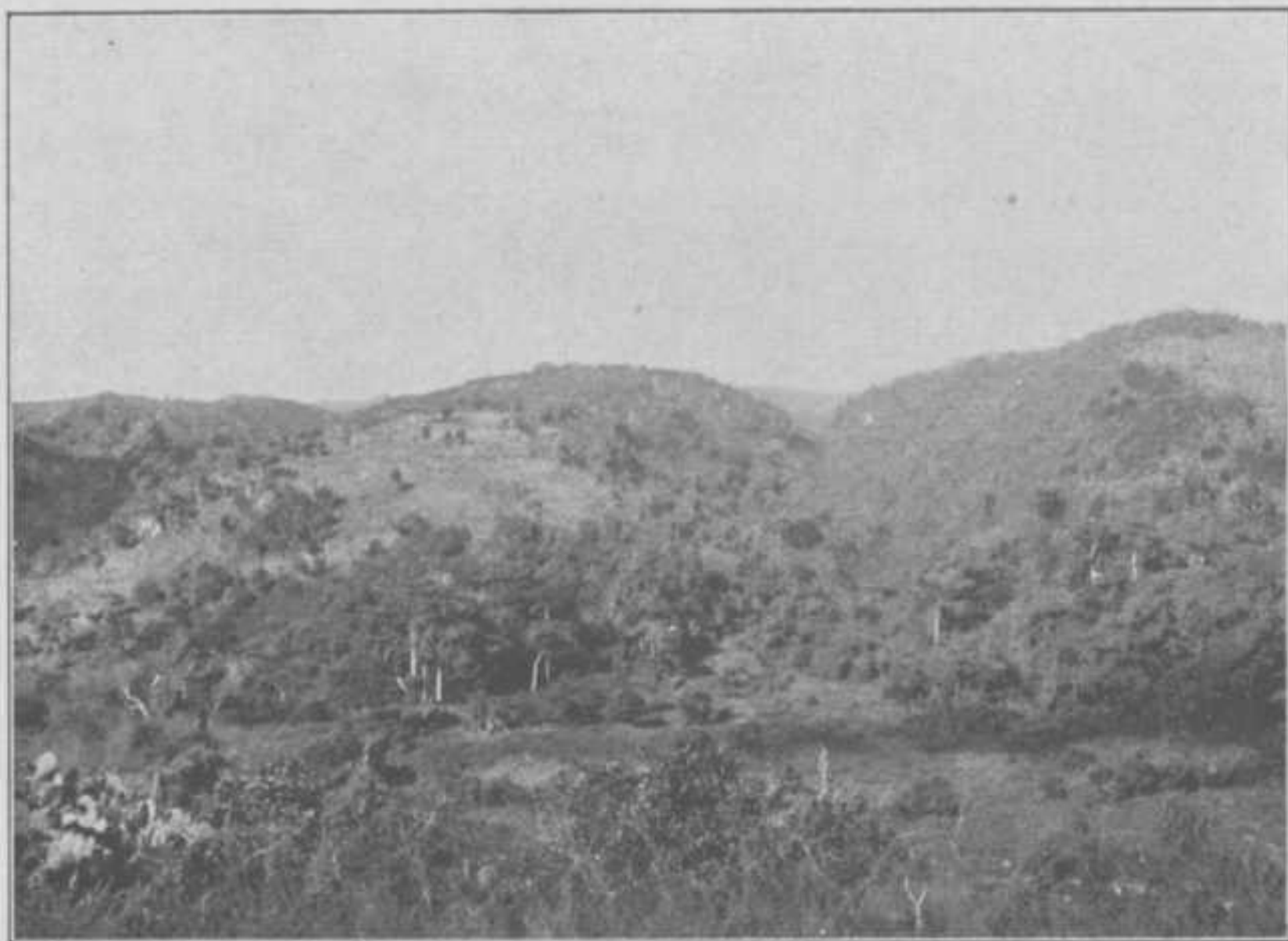
Het is ook een uitgezocht terrein voor roofvogels, waarvan er vele worden waargenomen, de dieren worden hier blijk-

¹⁾ Zie verder ook: DAMMERMAN, Soembaneesche Dieren- en Plantennamen (in druk).

baar weinig vervolgd en ze hebben in het bosch en op de kalkrotsen prachtige nestgelegenheden, terwijl het vlakke terrein op de voorgrond een uitstekend jachtgebied is. De gewoonste hieronder is weer de torenvalk, welke ook in Oost-Soemba zoo algemeen was; in het Laora'sche heet dit dier wikita liza.

Voor trekvogels begint het al wat laat te worden, we nemen echter nog een groote vlucht gele kwikstaarten (*Motacilla flava*) waar, zeker wel een honderd stuks, ze blijven steeds dicht bij de grond en vliegen dan telkens kleine eindjes verder in noordelijke richting. Vermoedelijk zijn de dieren bezig samen te komen voordat ze het eiland voor een goed half jaar weer vaarwel zeggen en naar Japan of Siberië vertrekken.

Als we thuis komen is de pastoor dikwijls nog niet terug van zijn tochten, te paard bereist hij de geheele streek om volgelingen op te sporen. De zending ziet deze bezoeken met leede oogen aan, wat moet hij nu ook onder hun duiven schieten. Vroeger tot 1898 was de Katholieke Missie ook op Soemba en werkte toen hier in Laora. Tegenwoordig is Soemba echter afgestaan aan de Gereformeerde zending, waarvoor het geld uitsluitend door drie noordelijke provincies van Holland, Groningen, Drente en Overijssel, wordt bijeengebracht. De verschillende zendingsgenootschappen en de Katholieke Missie hebben thans elk hun eigen gebied met uitsluiting van anderen. Aan de Katholieke Missie is echter toegestaan om eens of tweemaal per jaar Soemba te bezoeken opdat de vroegere volgelingen niet geheel afvallig worden. Mocht men de pastoor gelooven, dan behoorden alle voorname lieden en nog vele anderen die langs kwamen tot zijn parochianen. Met het oude doopregister onder de arm trok hij de kampong in om na te vorschen wie nog leefde van de vroegere gedoopten of waar hun kinderen waren. Maar dat was dikwijls lastig want bijna alle menschen, behalve de heele oudjes, wonen niet in de kampongs, maar verblijven in de

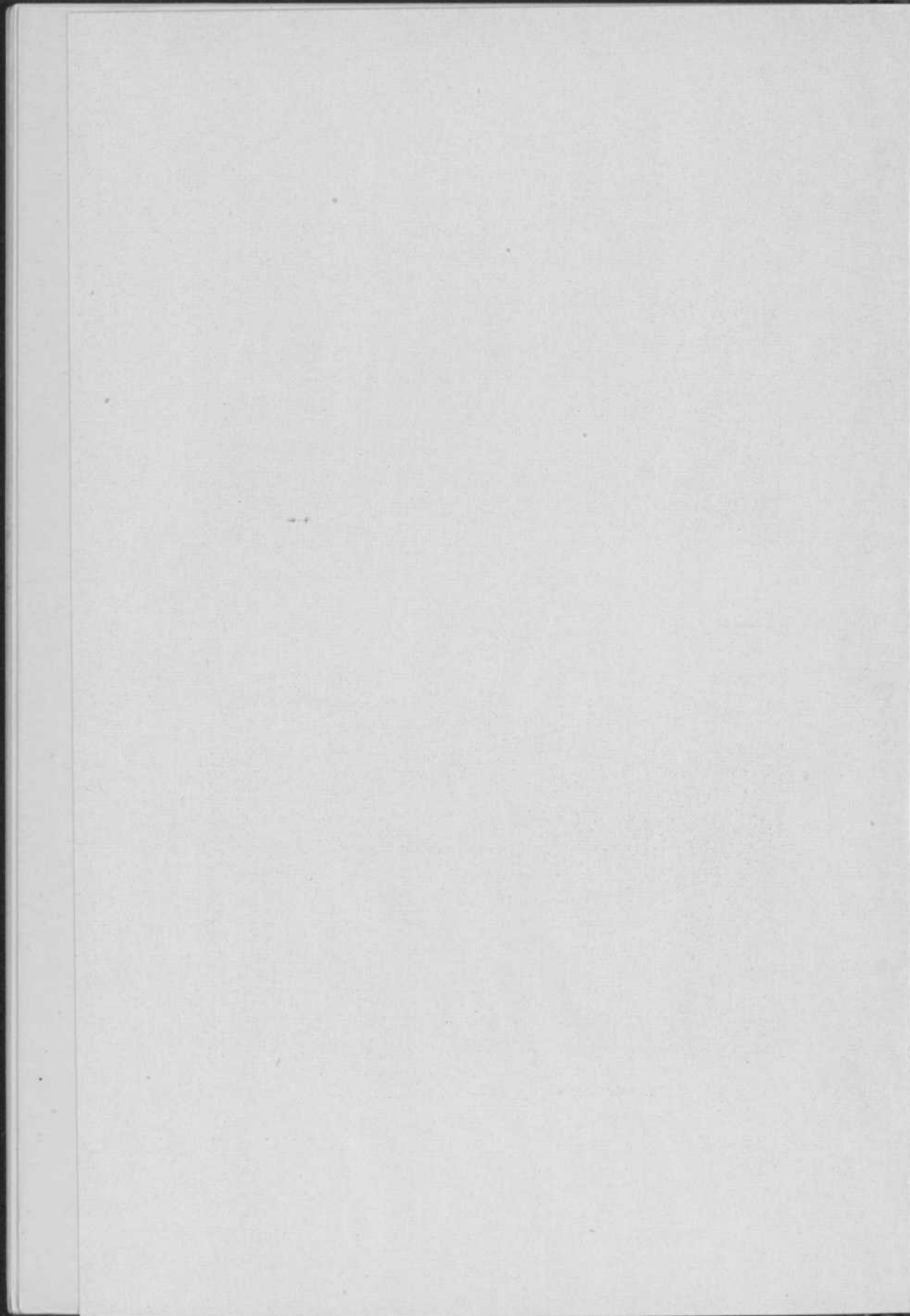

Landschap achter Karoni.

Landschap nabij Palla, W. Soemba.

Foto P. Franck.

tuinen, zooals op Soemba gewoonte is. En dan, Papa zoo en zoo, als hij nog niet dood is, heet nu heel anders dan vroeger, of hij is heelemaal geen papa meer en zijn vroegere kinderen zitten bij een andere stam. Desondanks is de pastoor nogal tevreden met zijn succes, maar er werd verteld dat de menschen ook veel liever eens per jaar roomsch zijn dan het heele jaar door protestant zoo vlak onder de oogen van de zending, die kan eischen dat zij niet alleen maar in naam maar ook inderdaad als Christenen zullen leven.

Merkwaardig was hoe de coalitie-mannen elkaar uit de weg gingen, als de dominee voor een praatje bij ons kwam aanloopen, ging de pastoor gewoonlijk achteruit en een wandelingetje maken.

Een van onze tochten ging naar de reeds meer-genoemde dessa Totoka, zuid van Karoni. Ons voornaamste doel was onderweg eenige grotten te bezoeken, die zich aldaar zouden bevinden.

Het dal waar de weg doorheen slingert is eerst vrij breed en er staat hier nog veel bamboe. Aan weerszijden ziet men bijna loodrechte rotswanden met talrijke gaten en hollen en het is merkwaardig zoo begroeid als deze steilten nog zijn met boomen, die zich met hun heele wortelstelsel weten vast te houden buiten tegen de loodrechte wanden aan.

De menschen die we tegenkomen zijn bijna alle te voet, men ziet hier in Laora in het algemeen veel minder menschen te paard dan in de omgeving van Waingapoe. West-Soemba is dan ook veel minder een paardenland dan Midden- en Oost-Soemba. Ongeveer een uur van Karoni treffen we west van de weg een grot aan, of liever een hol, want meer dan een diep hol is het niet. De onderkant is nogal begroeid en het hol ligt iets hooger dan de weg. Daar echter in de geheele ruimte binnen nog het daglicht doordringt, is het geen plaats voor echte grottendieren, die steeds in duisternis leven, en we vinden er dan ook geen enkele.

Het dal verengt zich steeds en het pad voert tenslotte door een mooi oorspronkelijk woud, waarin nog zeer zware boomen. Hieronder is er een met hooge witte stam en weinig kruin, waarvoor de naam „marra” wordt opgegeven. Materiaal hiervan krijgen we helaas niet, niemand wil in die hooge gladde stam klimmen, de menschen begrijpen ons niet of willen ons niet begrijpen. In een van deze boomen nestelde zeer hoog de mooie groene papagaai (*Eclectus cornelia*), die ze ons ook al in Kambera te koop hadden aangeboden. We schoten nog op het dier, maar door de groote afstand niet raak, het vloog weg en we zagen nu de kop van een tweede vogel uit de stam te voorschijn komen. Na eenige tijd vloog ook dit exemplaar weg, het was geheel rood, het wijfje van deze soort. De inlanders die bij ons waren wilden niet gelooven dat twee dieren, zoo geheel verschillend van kleur, mannetje en wijfje waren. Ze hadden dan ook twee namen voor deze vogels, kaka moro (groene kakatoe) voor het mannetje en kaka wándala (roode kakatoe) voor het wijfje.

Na twee uur rijden, stapvoets, want behalve dat de weg zich bijna nergens leent tot draven volgen onze jagers en paardenjongens te voet, komen we aan bij de steile bergtop waar Totoka bovenop ligt. Verder kunnen we niet te paard, als we de kampong willen bekijken, moeten we te voet naar boven klauteren. Hier beneden bevindt zich de grot, waar de menschen van Totoka hun water halen. Vlak bij de ingang is een zeer diep gat met loodrechte wanden, waarvan de bodem zelfs bij het sterke licht van onze gasolinelamp niet te zien is. Over dit gat heeft de kampongbevolking een brug geslagen, men kan zodoende langs een smal paadje dat opzij van het gat loopt en door een bamboeleuning beveiligd is, aan de achterkant van de grot komen. Hier is maar zeer weinig ruimte en voortdurend druipt er water naar beneden dat zich verzamelt in een klein bekken en dan wegstroomt in de diepte nabij de ingang. Uit dit bekken schept de bevolking het water bij beetjes

op en draagt het dan in lange bamboekokers heel de hoogte op naar de kampong. Ook deze grot is betrekkelijk nog te licht, we treffen er tenminste geen enkel dier in aan. In de diepe put onder de brug is het onmogelijk om af te dalen; vleermuizen kwamen niet naar buiten toen we een schot in de diepte losten en ook salanganen, de gierzwaluwen, die eetbare nestjes bouwen, zagen we er niet in- of uitgaan. Merkwaardig is hoe verscheidene boomen hun wortels door wand en zoldering van deze spelonk weten te brengen, zoodat in deze vochtige ruimte een heel net van wortels zich uitspreidt.

De menschen die we bij deze grot aantreffen vertoonen weer duidelijk twee types, het eene heeft een smal indianengezicht met lange gebogen neus, het andere, het grovere type, heeft een breede platte neus en ronder gezicht, van beide is het haar steeds sluik.

Zonderling dat die menschen nog steeds daarboven blijven wonen waar geen water is; dat bouwen van kampongs op zoo ontoegankelijke hoogten dateert nog uit de tijd toen alle stammen onderling voortdurend oorlog voerden, een tijd die herinnert aan die der middeleeuwsche roofridders, toen elk potentaatje met zijn volgelingen er op uitrok zijn buurman te bevechten en diens bezittingen te rooven.

Zoo ligt ook de groote kampong Wana keboekoe nabij Karoni op een heuvelrug, die naar alle zijden steil afloopt behalve naar het noorden toe, waar de toegangsweg is. Deze kampong telt wel 300 huizen en geldt voor de grootste kampong van Soemba en ligt zuid van de groote weg van Karoni naar Memboro, ongeveer een kwartier van eerstgenoemde plaats.

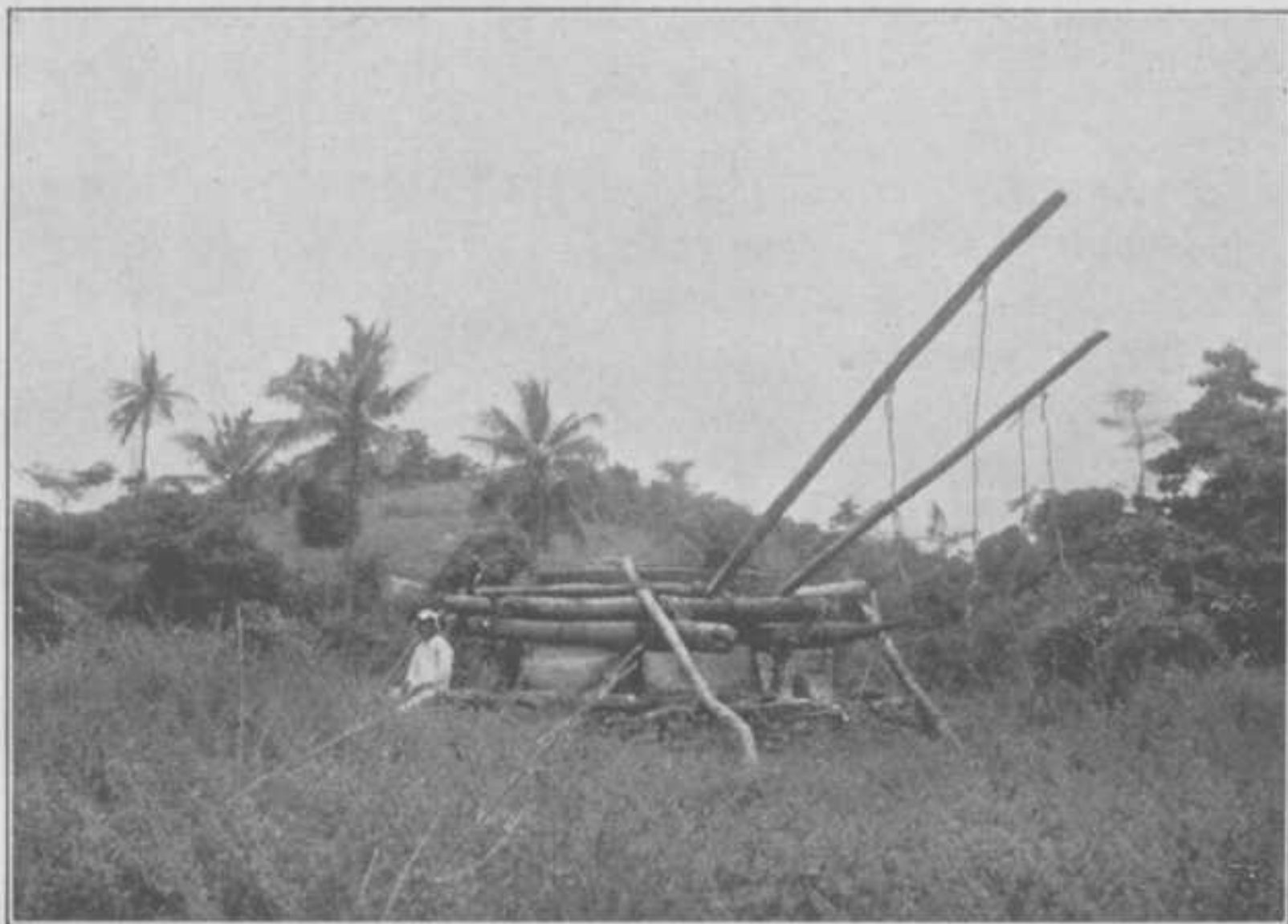
Maar ook in deze kampong is geen water, de meeste bewoners krijgen hun water uit de Likoe, de bron waarover we reeds eerder gesproken hebben.

De menschen uit het bovenste gedeelte van de kampong halen zelfs water uit holten in het gesteente iets hooger op de heuvel. Dat dit water allesbehalve frisch is spreekt vanzelf, vooral nu het niet meer door geregelde buien

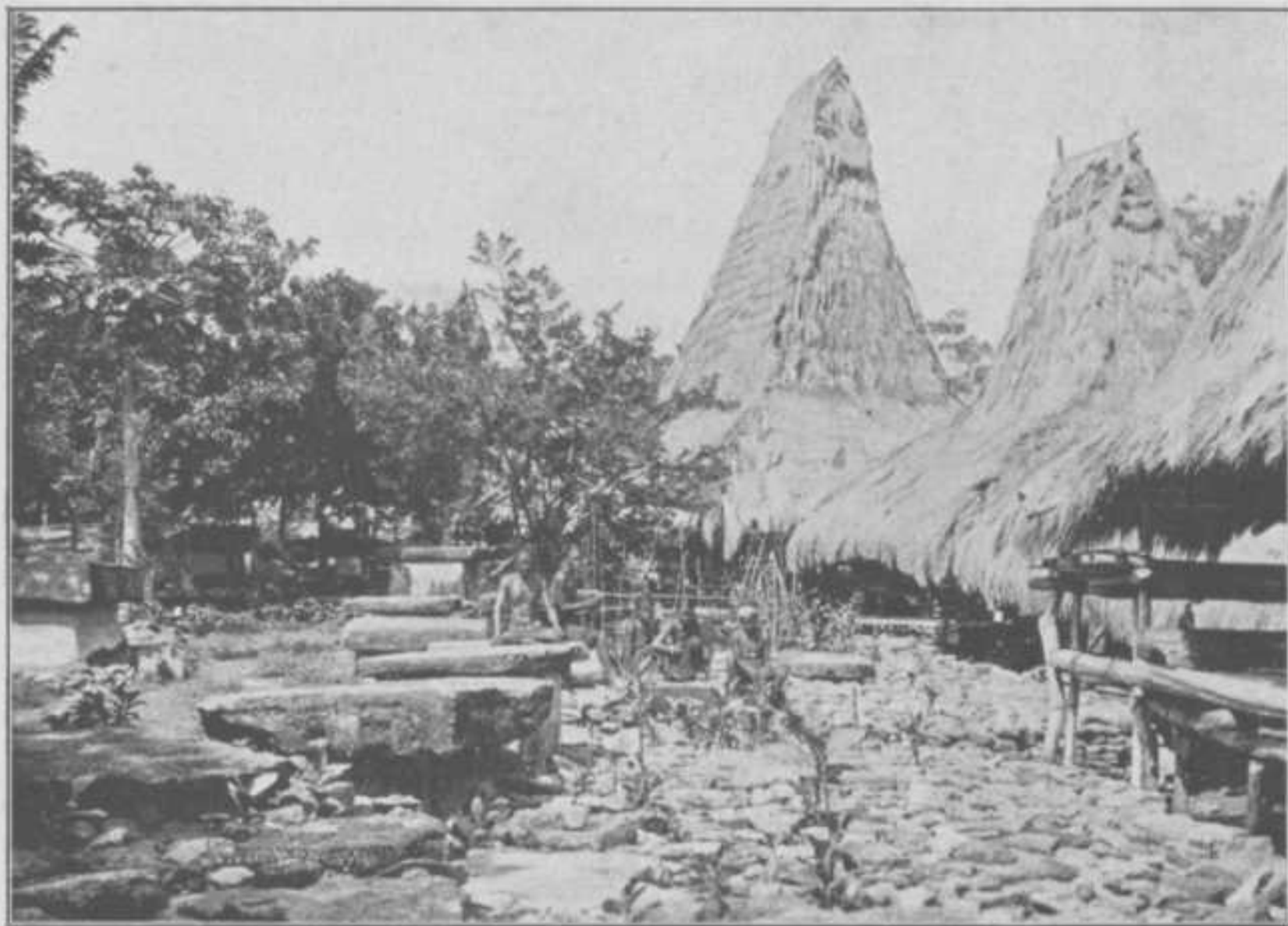
ververscht wordt en in de oostmoesson zullen deze kleine kommen wel geheel uitdrogen. Eens verraste ik bij zoo'n poeltje een meisje, dat juist aan het water scheppen was, toen zij mij gewaar werd wist zij niet hoe gauw zij weg zou komen en met achterlating van haar napje en bamboekoker sprong zij de helling af naar beneden. Het was bewonderenswaardig zoo snel als zij de steilte vol scherpe kalksteen afvloog en dat op bloote voeten; later had ik zelf de grootste moeite om langs die helling naar beneden te komen. De bevolking is hier over het geheel veel schuwer dan in de omgeving van Waingapoe, waar zij blijkbaar meer gewend is aan de omgang met europeanen. Vrouwen maken bijna steeds rechtsomkeer als wij ze tegenkomen en zelfs mannen keeren wel eens om op het pad.

In deze groote kampong zijn zeer veel huizen geheel vervallen en zooals gewoonlijk is het dorp slecht bevolkt, alles wat gemist kan worden zit nu met de oogsttijd buiten in de tuinhuisjes. De ruimte tusschen de huizen is als het ware geplaveid met grafsteen (Pl. 6), ook graven van het gewone type komen voor. Toch is er eenig verschil met die in Oost-Soemba, stond daar de groote deksteen op vier pooten en bevond zich het eigenlijke graf in de grond, hier wordt het lijk geborgen in een soort gemetselde kist bovengronds, boven op die kist ligt dan de zware steen. Ook zijn deze steenen weinig versierd, de meest voorkomende versiering is een karbouwenkop aan voor- en achterzijde, op de zijkanten treft men nog al eens afbeeldingen van mamoes aan, de bekende oorhangers van Soemba. Bovenop de steen is meestal een kleine uitholling om het offer in te leggen.

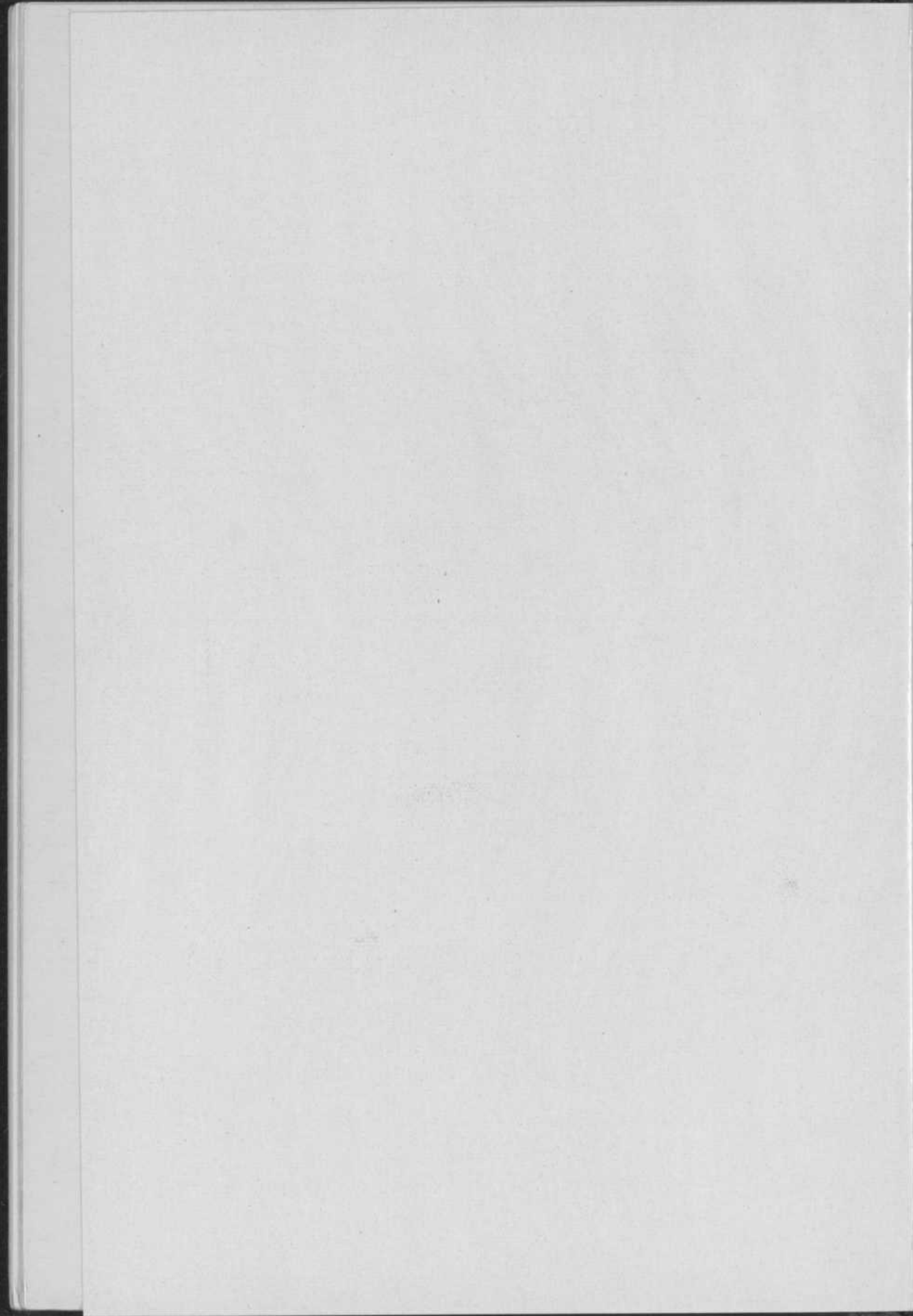
Wij zagen een dezer dagen nog een stellage bij een der graven opgesteld om de zware deksteen te lichten (Pl. 6). Stevige boomstammen waren aan weerszijde van het graf bevestigd, terwijl twee zeer lange stammen met hun uiteinde onder de rand van de steen waren aangebracht en als hefboom moesten dienen. Er werd ons verteld dat in

Stellage om graf te heropenen, Laora.

Graven in kampong Wana keboekoe, Laora.

dit graf nog iemand bijgezet was, soms gaan er drie tot vijf lijken in één zoo'n graf, alle familieleden van elkander. Het lijk wordt met opgetrokken knieën tot een zoo klein mogelijk hoopje tezamen gebonden en vervolgens in een paar doeken gewikkeld. De zware steen wordt dan juist zoover opgelicht dat men het bundeltje naar binnen kan schuiven, soms als dit niet gemakkelijk gaat trapt men het naar binnen, de zware steen zorgt verder wel dat alles erin geperst wordt, als er niet te veel ruimte meer binnen mocht zijn.

Met de menschen in de kampong zelf, althans met de mannen, valt wel een praatje te maken, een half woord Maleisch verstaat een enkele wel en na een poosje komen ook de vrouwen van uit de huizen, waarin ze weggevlucht waren, weer te voorschijn. We koopen een aantal djeróeks, die hier gekweekt worden; als we een twee-en-een-halve centstuk toonen, bedoeld als prijs voor één stuk, bieden ze ons een heel mandje vol er voor aan, als we een paar zilverstukjes voor de voorraad geven voelen ze zich rijk. Die djeróeks zijn zoo zuur als citroenen, maar heerlijk voor kwast, de kleine kinderen in de kampong echter sabbelen met genoeg op deze gruwelijk zure dingen. Overigens wordt er niet veel verbouwd bij de kampong, de eenige goede vrucht is de srikaja, verder groeit er nog papaja. Er staat wat mais en daar tusschen groeien kalabassoorten, ook treffen we een enkel plekje met tabak aan. Bij het radja-huis aan de overzijde van de weg wordt nog een weinig katoen aangetroffen, vroeger schijnt dit gewas op Soemba veel gekweekt te zijn, tegenwoordig door de rechtstreeksche import van garens is de teelt nagenoeg verdwenen.

Varkens zijn ook hier weer bij hoopjes, die dieren loopen vrij rond en bevinden zich overdag gewoonlijk buiten in het veld of bosch.

Bijna alle volwassen dieren zijn geheel zwart, soms met witte voeten, en langsnuitig. Onder de jonge dieren komen allerlei kleuren voor, geheel zwarte, bruine, gevlekte, zwart

met bruine, en bruin met donkere strepen. We trachten nog een gestreept exemplaar te koopen maar de eigenaar is steeds afwezig, werkt aan de wegen of is in het veld, terwijl de vrouwen buiten hun man om blijkbaar niets durven verkoopen.

Ook lukt het ons niet om eenige onderkaken van varkens te koopen, die in heele reeksen aan een huis hangen. Die onderkaken had ik daarom graag gehad omdat ze bijna alle die sterke uitwas vertoonden, waarop JENTINK een nieuwe soort van Flores (*Sus floresianus*) heeft gebaseerd.

Al die onderkaken waren van tamme varkens en waren merapoe, heilig. De varkens waren bij verschillende gelegenheden geofferd en de onderkaken als aandenken bewaard. Dit was wellicht ook de reden dat men ons geen varkentje wilde verkoopen, omdat al die dieren voor offer bestemd waren.

Hier regent het nog nu en dan, 15 April 's nachts viel er een zware bui en stond er veel wind, ook de volgende ochtend regende het bijna steeds, zoodat er niet veel anders op zat dan maar op vischvangst te gaan, maar ik kwam met leege handen thuis, zoowel met de hengel als met het net niets gekregen. Wij kunnen alleen van de inlanders een paar soorten opkopen.

De avond tevoren treffen we tezamen met de gezaghebber van Waikaboboek, die ons uitnodigt ook eens naar zijn standplaats te komen, hij zal ons dan meenemen op tournee en kunnen we een heel stuk van het land zien. Het aanbod wordt natuurlijk dankbaar aangenomen. De gezaghebber is Hongaar van afkomst en heeft jaren op Nieuw-Guinea gezeten. Het is toch wonderlijk hoe de menschen tezamen kunnen komen. In dit vreemde en zonderlinge land, op een afgelegen oord, zaten we daar met ons drieën 's avonds buiten, een uit Hongarije, FRANCK uit Noord-Duitschland en ikzelf uit Holland. De gezaghebber vertelt van zijn vroegere levensloop, als officier in het oostenrijksche leger, van zijn dienstdtijd op Nieuw-Guinea.

Als het praten ophoudt droomt elk van zijn eigen land, de tropische nacht omhult alles, toch is de stilte vervuld van het veelvuldig gesjerp van sprinkhanen en krekels.

Een dezer dagen gingen we met Ds. VAN DIJK, die op de zendingspost even voorbij Karoni zit, een tocht maken naar Palla, waar zich een school van de zending bevindt. Daar genoemde plaats in een streek ligt, waar betrekkelijk weinig europeanen komen en daar in de buurt ook vele grotten moeten zijn, zijn wij blij ons aan te kunnen sluiten. We volgen eerst de oude weg van Karoni naar Waikaboebak maar na ongeveer 6 K. M. slaan we links af. In het begin gaat het bijna steeds over vrij kale heuvels, vanwaar men echter van verschillende hoge punten een schitterend uitzicht heeft over de vlakte die zich ten noorden naar zee toe uitstrekt. Dan verderop is het steeds op en af, soms is het pad zoo steil en steenachtig, dat wij van het paard moeten afstijgen. In de dalen en op de hellingen staat hier en daar nog aardig wat bosch en we passeeren menig mooi plekje. Halverwege is een bronnetje, waar we even halt houden om paarden en menschen te laven. Daar wij de koelies niet willen achterlaten, schieten we zeer langzaam op, de vrachten zijn blijkbaar wat zwaar, althans voor Soembaneezen, die niet gewend zijn te pikollen. Zoo-doende komen we pas om half twee te Palla (uitgesproken Pulla) aan, waar we in het huis van de Amboneesche goeroe, die aan het hoofd van de zendingsschool staat, onze intrek nemen. Het huisje van de goeroe is zeer eenvoudig, een aarden vloer, de wanden van gevlochten bamboe en een dak van atap; inplaats van ramen heeft het groote openingen in de wand die met bamboekleppen gesloten worden. Het is er echter zindelijk en we vinden er een zeer gastvrij onderdak. Alleen met het water is het slecht gesteld, baden is uitgesloten en het drinkwater is alleen als sterke thee te genieten. Al het water voor deze geheele bevolking wordt slechts geput uit enkele bronnetjes, veelal zijn het niet eens bronnetjes maar eenvoudig plasjes

in holten in het gesteente, waaruit het schaarsche vocht met een klapperdop wordt opgeschept.

De naam Palla staat niet op de schetskaart van Soemba van 1915, het is eigenlijk een district van Wadjewa en omvat een groot aantal kampongs in een smal dal gelegen, tusschen Wanoekaka en Langgata. De zending heeft hier een school, zooals zij er zoovele reeds op Soemba bezit; de goeroe's zijn over het algemeen geen Soembaneezen, maar van Ambon, Menado, Flores, Timor en andere eilanden. De voertaal van het onderwijs is maleisch en zoo kan men reeds nu in bijna elk grooter dorp een of meer menschen aantreffen, die wat maleisch spreken. Een aantal der beste onderwijzers worden dan nog verder opgeleid tot inlandsch hulpprediker bij Ds. KRIJGER te Karoni.

Vlak bij de woning van de goeroe, ongeveer tien minuten gaans, bevindt zich een grot. De ingang is laag en ligt aan het einde van een diepe kom, waarin men eerst afdaalt. De grot zelf is blijkbaar een ondergrondsche waterloop, die nu in deze tijd geheel droog is, alleen staat hier en daar in diepe kuilen nog wat water. Het eerste gedeelte is een breede en hooge hal, die uitloopt in een smalle gang die zeer ver doorloopt en waarin men gemakkelijk rechtop kan gaan. In de voorste ruimte treffen we eenige *Rhaphidophora's* aan, van die eigenaardige vleugellooze sprinkhanen met enorme sprieten, die bij voorkeur in grotten leven. Zij komen echter niet in groote getale voor, andere grottendieren zien wij niet. Achter in de lange gang zitten nog vleermuizen, waarvan we twee soorten machtig worden. Tegen de schemering wachten we bij de ingang nog op salanganen, er komen echter maar een tiental bijeen die hier blijkbaar overnachten, twee stuks kunnen we met een net buit maken, het blijkt niet de soort te zijn die eetbare nestjes maakt, maar *Collocalia esculenta*.

Volgens de bevolking zijn in de buurt echter wel grotten waaruit men vogelnestjes haalt en de volgende dag zal men er ons heenbrengen.

De volgende morgen zijn we reeds vroeg op stap, we gaan eerst ongeveer een half uur in westelijke richting, daarna slaan we iets noordelijk af tot we een groot gat bereiken met loodrechte wanden, waarin zonder hulpmiddelen onmogelijk af te dalen is. De plek werd als Bondo Monoe aangeduid. Van bovenaf gezien konden we eenige zijgangen ontdekken, maar hoe diep die doorliepen was natuurlijk niet uit te maken.

Volgens de inlanders zouden hier eetbare nestjes te vinden zijn. Boven de opening zagen we echter geen salanganen met donkere buik, waaraan men de soorten kan herkennen, die de eetbare nestjes bouwen, geheel uit speeksel gemaakt. Er zijn nog een aantal andere soorten van het geslacht *Collocalia*, die een witte of althans lichtgekleurde onderzijde hebben, deze maken nestjes in hoofdzaak uit plantendeelen vervaardigd, die met speeksel worden samengevoegd. Een dezer soorten zagen we wel bij deze holte, vermoedelijk *Collocalia esculenta*, die we ook overal elders hebben aangetroffen. Volgens beweren waren hier vroeger wel nestjes verzameld, maar 100 stuks vonden ze al veel. De laatste twee jaar was echter niemand meer in het gat afgedaald. Zulke diepe gaten met loodrechte wanden en horizontale bodem, dijkwijs van tien en meer meter middellijn, waren niet zeldzaam in deze streek, ook onderweg van Karoni naar Palla waren wij er een paar tegengekomen. Zulke putten, dolinen geheeten, zijn zeer waarschijnlijk ontstaan door het instorten van het dak van onderaardsche holen, maar het merkwaardige is dat de wanden steeds loodrecht zijn, een bewijs dat men slechts het ingestorte gedeelte ziet, terwijl de vroegere holte althans voor het oog geheel opgevuld werd door de naar beneden komende massa.

Van verre zijn zulke instortingen in de meeste gevallen reeds kenbaar aan het geboomte dat rondom de rand is blijven staan. Wat de oorzaak hiervan is is mij niet duidelijk, hetzij dat de omgeving hier vochtiger is, zoodat het

bosch kan stand houden tegen de talrijke grasbranden, hetzij dat de bevolking het hout niet durft kappen uit vrees voor verdere instortingen of bang voor de holengeesten.

Daar bovengenoemde holte ons niets opleverde gaan we nog een andere grot opzoeken, waar we volgens zeggen gemakkelijk in kunnen komen.

We loopen eerst weer een eind terug en steken dan oostelijk door en passeeren de weg van Karoni naar Palla. Ook nu weer komen we langs zulk een diep groot gat als we zoeven zagen en ook hier is weer merkwaardig hoe weelderig de plantengroei rondom deze plek is, ook de bodem van het gat is begroeid. Deze begroeiing valt zeer op temidden van de overigens bijna geheel boomlooze heuvels, waarvan op de top vaak het kale kalkgesteente te voorschijn komt (Pl. 5). Deze rotsachtige kopjes vertoonen dikwijls de grilligste vormen en doen dan denken aan oude ruïnes boven op ongenaakbare bergtoppen. Na een zonnige wandeling bereiken we eindelijk een heuvel waar bovenop zich ook zulk een rotspartij bevindt en daarin moet een grot zijn. Een smal paadje, blijkbaar weinig betreden, gaat recht naar boven en na een zeer lastige en steile klim bereiken we de ingang van de grot, die vrij laag en gedeeltelijk afgesloten is door rotsblokken. Klimt men daar over dan komt men eerst in een lange hooge voorhal, hier zijn nog betrekkelijk weinig druipsteenvormingen. Door een lage doorgang komt men nu in een tweede kleinere ruimte, daarop volgen nog twee groote fraaie koepelvormige hallen, zeer hoog, vooral de laatste vertoont prachtige druipsteen en maakt een diepe indruk door machtige omvang en bouw.

Op de bodem bevinden zich slechts enkele stalagmieten en mooie blokken zuivere kalkspaat waar het licht doorheenschijnt als wij aan eene zijde onze gaslinelamp ervoor houden. De achterste ruimte vertoont nog een drietal zijgangen, die zeer modderig zijn en niet diep doorloopen, behalve de middelste die volgens de ons vergezellende Soembaneezen door de geheele heuvel heenloopt om aan

de andere zijde uit te komen. De bodem is te modderig en te week om ons er ver in te wagen en we zullen het dus maar bij het verhaal laten dat deze gang zich zoo diep voortzet. In alle drie gangen huizen veel vleermuizen en het gelukt ons hier niet minder dan vier soorten te verzamelen. Overigens is ook deze grot arm aan gedierte, er zitten wel eenige bewoks (*Rhaphidophora*) die we boven al bespraken, maar geen enkele duizendpoot of schorpioenspin (*Charontidae*), die anders tot de vaste grottenbewoners moeten gerekend worden.

Dit is wel de mooiste en meest indrukwekkende grot die we tot nu toe op Soemba bezocht hebben, een zuivere druipsteengrot, het water druppelt dan ook steeds van de zoldering af of sijpelt langs de wanden waarbij dikwijls schitterende zuiver witte kalkafzettingen ontstaan.

Om twee uur 's middags keeren we eerst terug in Palla en in het vriendelijke huisje van onze gastheer wacht ons een dampende schotel roode rijst met allerlei toespijken. Het smaakt ons uitstekend na de eenigszins vermoeiende en warme tocht.

Na het eten brengt ons een inlander de eerste loewak, die we op Soemba verkrijgen. Daar het dier als een afzonderlijke soort is beschreven (*Paradoxurus sumbanus*) stel ik veel prijs erop een aantal mee te brengen, maar het is helaas bij dit eene exemplaar gebleven.

's Avonds krijgen we veel bezoek, daar de dominee zijn gemeente verzamelt en we kunnen eenige eigenaardigheden bewonderen, die meer speciaal hier aan Palla eigen zijn. Vooral de vrouwen hebben merkwaardige versiersels. Zoo dragen zij door het oor heen bamboekokertjes waarvan aan weerszijden een kralen kwastje afhangt (Fig. 6 en Pl. 7). Het kokertje is hol en afgesloten met een paar muntstukken, binnenin wordt de sirih bewaard en bij gebruik wordt het heele voorwerp uit het oor genomen en er weder ingestoken. Rondom het haar dragen de schoonen verder een hoofdband (Pl. 7) bestaande uit drie snoeren van koperen

buisjes van ongeveer een halve centimeter dikte en drie tot drie en een halve centimeter lengte, vooral jonge meisjes staat dit hoofdsieraad zeer flatteus. Verder hebben zij

Fig. 6. Sirihkokertje als oorhanger voor vrouwen, Palla, W. Soemba, $\frac{1}{2}$ nat. gr.

reeksen armbanden van kralen geregen, blauwe, gele, rode en zwarte kralen, om pols en benedenarm en groote ivoren ringen zooals men ook wel elders ziet, op doorsnede ongeveer driehoekig. Ook enkelbanden van koper die ontzettend zwaar zijn komen hier voor, maar dragen zagen we ze niet. Enkele vrouwen willen ons hun sieraden wel verkoopen, volgens de dominee zijn zij eerder genegen hiervan afstand te doen, omdat zij Christenen zijn en niet meer zooveel hechten aan deze heidensche opschik.

Voor een zilveren mamoele (oorhanger) vragen ze echter één karbouw, die hier een waarde vertegenwoordigt van *f* 25.— tot *f* 30.—, voor hetzelfde bedrag willen zij een ivoren armband geven, maar een gouden mamoele staan zij slechts voor vijf tot zes karbouwen af.

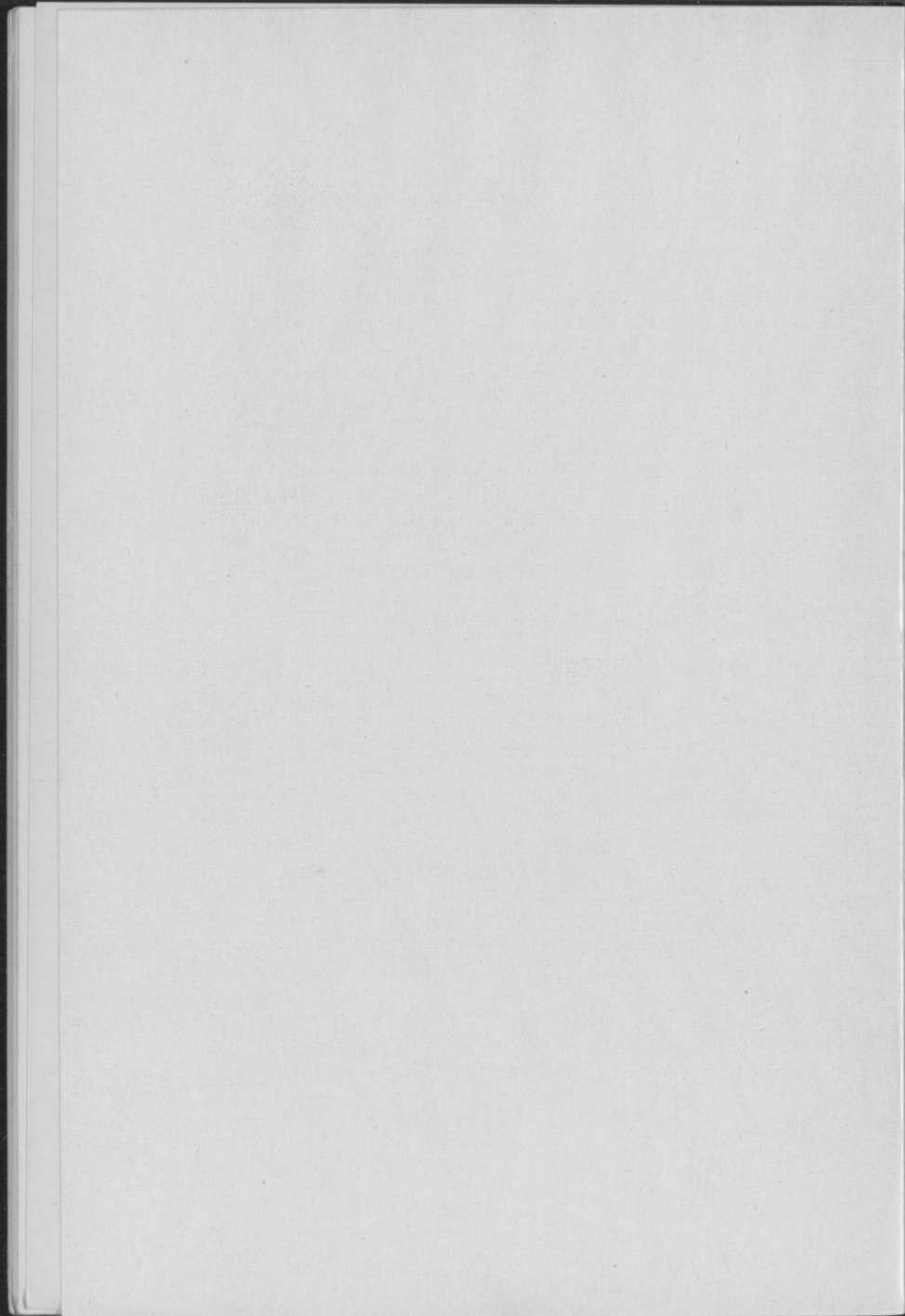

Vrouwen uit Palla, W. Soemba.

Typen uit Palla, W. Soemba.

Foto P. Franck.

De landbouw in deze streek staat niet op hooge trap, al heet ook West-Soemba in tegenstelling met het oosten een landbouwende bevolking te hebben. Grondbewerking kent men eigenlijk niet, men kapt een stuk open, brandt de plek af en men plant. Hoogstens steekt men toegepunte stokken in de grond en wipt aldus de aardkluiten om. Droge rijst, mais, gierst (hier djagoeng rotti genoemd) en jobstranen (*Coix lacryma-jobi*) zijn wel de voornaamste voedingsgewassen, die in deze droge streek verbouwd worden, behalve nog wat kalabas-soorten, oebi en katella. Soms is de bodem zoo steenachtig, dat de mais eenvoudig in rotsspleten wordt geplant. Door oudere schrijvers wordt Soemba steeds geroemd als een vruchtbaar land, waar alles groeien wil, niets is minder waar, er is trouwens nauwelijks een armer bodem denkbaar dan een ontwoud kalkgebergte. In de droge tijd als er niets meer te eten is, dan zoekt de Soembanees in de bosschen een oebi-soort (vermoedelijk een *Alocasia*), waarvan de knol giftig is en niet gegeten kan worden, voordat hij in kleine stukjes gesneden dagenlang in water is uitgetrokken en daarna eerst gekookt.

Klappers zijn schaarsch en groeien hier slecht, men ziet er bijna niet een of de bladeren vertoonen zeer sterk de beschadiging van klappertorren. Over het geheel is Soemba niet rijk aan cocospalmen, aan de mond van de Kambera en bij Melolo zagen we eenige aanplantingen, ook bij Kodi moeten nog al wat klappers voorkomen. DOHERTY beweert zelfs dat de cocosnoot er niet voorkomt, de Endehneezen, die dit product invoerden, zouden elke opkomende klapper vernietigd hebben.

Des te meer ziet men overal de pinang, die de onontbeerlijke noten levert voor het eeuwige sirih-kauwen, dat de Soembanees doet.

Van Palla uit keeren we niet rechtstreeks naar Karoni terug, maar brengen eerst ons voorgenomen bezoek aan Waikaboebak. Tot Tenggaba, aan de hoofdweg Waikelo-

Waikaboebak, leggen wij te paard af. De streek die we doorkomen vertoont over het algemeen steeds eenzelfde karakter. Reeksen heuvels, dikwijls slechts kleine kopjes, kaal met gras bedekt. Slechts op enkele toppen groeit wat bosch. Op de eindelooze grasvlakten staan verspreid enkele boomen, ze zien er verwaaid en slecht uit, scheef gegroeid met weinig kroon, ijl, de langwerpige bladeren worden als ze oud zijn rood. Deze boom, de nngai of timboe (*Timonius sericeus*, Fig. 7), is hier zeer algemeen en schijnt een

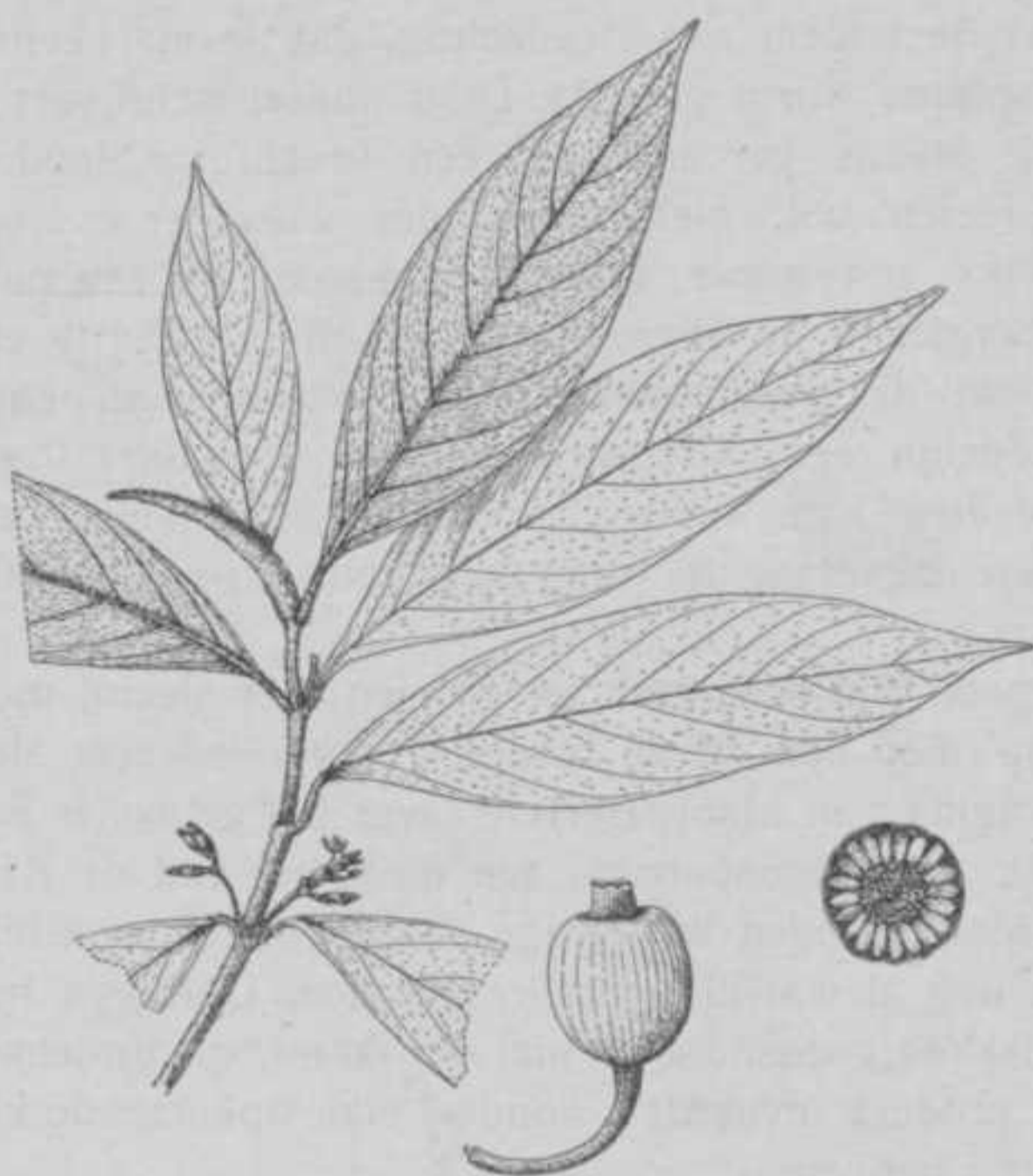

Fig. 7. Nngai, *Timonius sericeus*, tak met manlijke bloemen, $\frac{2}{5}$ nat. gr., vrucht, met dwarsdoorsnede, $\frac{4}{5}$ nat. gr.

van de weinige, die de herhaalde branden kan weerstaan, maar uit de slechte groei blijkt toch wel, dat ook deze

boom er niet zonder kleerscheuren afkomt. Waar wat meer boomen bijeen staan is van verre reeds kenbaar de sengon (marrewitta, *Albizzia chinensis*), die er beter bijstaat met zijn donkergroen loof, en nu volzit met peulen waardoor de kroon een bruine tint krijgt.

Waar de bodem wat vochtiger is wordt het gras verdrongen door een aantal lage kruiden. Zeer gewoon is een plantje, hier dikira genoemd (*Sida rhombifolia*), met kleine gekartelde aan de punt ingesneden bladeren, zeer rijk bloeiend met crême bloempjes; verder een struik die iets hoger opschiet (kaporota, *Urena lobata*), deze heeft veel grootere sterk behaarde bladeren en rose bloemen. Daar tusschen door staat veelal een plant, morrogoeni geheeten (*Hyptis capitata*), met smalle lancetvormige bladeren, die vooral de aandacht trekt door de witgroene bloemhoofdjes. Ook is hier weer algemeen het sterk riekende kruid (*Hyptis suaveolens*, kadangoe in het Laorasche dialect) dat we reeds uit Oost-Soemba kennen. Merkwaardig hoevele van deze zeer gewone planten niet inheemsch zijn, ook de beide laatstgenoemde planten behooren weer oorspronkelijk in Amerika thuis.

In de dalen tusschen het hoge gras, we komen hier door heele velden bijna uitsluitend van alang-alang en glagah, is het snikheet, daar geen zuchtje de halmen beweegt; op de hellingen alleen vangt men eenige koelte en leeft men weer op.

Dieren ziet men op dit kale terrein bijna niet, het meeste wordt nog aangetroffen een klein zwart vogeltje met witte band over de vleugels en witte stuit, de zoogenaamde zwarte tapuit (*Pratincola caprata*), die ook in Oost-Java een algemeene verschijning is op open terreinen. Een enkele maal vliegt nog een klein troepje bondols (*Munia quinticolor*) voor ons uit het gras op of verrassen wij wat tortelduiven op het smalle pad.

Bij Tenggeba komen we uit op de nieuwe weg van Waikelo naar Waikaboebak, hier wacht ons de auto van

de gezaghebber, die ons in korte tijd naar de hoofdplaats van West-Soemba brengt. Waikaboebak ligt temidden van sawahs, op 400 M. hoogte, hierdoor is het er 's nachts vrij

Fig. 8. Graf te Waikaboebak.

koel, ook valt hier veel meer regen dan in de vlakte. Veel vertier is hier niet, er gaat ook bijna niets om op Soemba, behalve vee heeft de bevolking ook niets over om te verkopen; slechts rijst of mais wordt wel eens van de eene dessa naar de andere gebracht. In deze omgeving en in de vlakte van Anakala vindt men de grootste uitgestrektheden voor natte rijstbouw. Hier is ook de dichtste bevolking, die dichtheid is echter nog zoo gering dat men uren kan rijden zonder een enkele kampong tegen te komen. De totale bevolkingsdichtheid van Soemba is trouwens slechts 9 inwoners op elke vierkante kilometer. Toch stonden we verbaasd over de groote massa volk die hier aan de weg werkte, herhaaldelijk kwamen we honderden inlanders tegen, bezig met het herstellen of verbreedten van de weg. Zij gilden en tierden als ware wilden als wij voorbijreden, blijkbaar was voor hen een auto nog het grootste wonder van de wereld.

Als men de groote vlakte van Anakala voorbij is verandert het landschap eenigszins van karakter. We zien nu tegen

een hooge bergrug aan, waar de weg op aanloopt. We passeeren diepe ravijnen, mooie heldere waterstroomen en veel bosch. Tot de grens van West-Soemba is de weg zeer goed berijdbaar voor auto's en het is een mooi stuk werk deze wegaanleg door het gebergte. Vanaf het hoogste punt dat we hier bereiken (895 M.) heeft men een fraai vergezicht naar het westen toe.

Dicht bij Waikaboebak bevindt zich nog een grot, slechts 15 minuten van de pasanggrahan af aan de weg naar Lamboja naar het zuiden. Deze grot ligt onder de kampong Woe Liong (volgens de kaart Wai Liong), welke op een kalkheuveltje troont dat vrijwel zelfstandig uit de vlakke omgeving oprijst. De ingang van de grot is aan de voet van de heuvel.

Ook vertoont deze grot weer een ander type dan we tot nu toe zagen.

Hij bestaat uit een netwerk van spleetvormige gangen, meestal zoo smal dat één persoon er juist doorkomt, maar zeer hoog, zeker wel 4 tot 5 Meter. Druipsteenvormingen komen haast niet voor, eigenaardig zijn evenwel de wanden die er uitzien alsof ze gesprongen zijn, bestaande uit groote blokken van elkaar gescheiden door nauwe spleten. Zulke rechthoekige blokken hangen op sommige plaatsen ook aan het bovengewelf der gangen en een enkel brokstuk is reeds naar beneden gekomen en verspert gedeeltelijk de doorgang. Zonder gids zou men in deze gangen, die telkens weer in elkaar loopen gemakkelijk kunnen verdwalen.

Vleermuizen zitten er weer genoeg in deze grot, we verkregen in het geheel drie soorten en tegen de schemering bemachtigen we nog een paar salanganen, weer de soort met witte onderkant.

We keeren langs de groote weg naar Karoni terug maar de weg biedt weinig bijzonders, dezelfde kale heuvels als we tusschen Karoni en Tenggeba zagen. Van laatstgenoemde plaats gaat thans een nieuwe autoweg direkt naar Wai-

kelo, de oude weg via Karoni is slechts voor paarden bereikbaar. Als we naar de vlakte afdalen komen we door een nog zeer boschrijk gedeelte, waar we voor het eerst een paar neushoornvogels (*Rhytidoceros everetti*) waarnemen.

Daar we te Karoni niets nieuws meer vinden besluiten we een paar dagen voor de afvaart van de boot nog te Waikelo te verzamelen. De voornaamste reden is eigenlijk dat we nog steeds geen wild varken hebben, behalve een zeer jong diertje dat de gezaghebber van Waikaboebak ons heeft bezorgd.

Het heet steeds dat het op Soemba wemelt van wilde varkens, maar tot nu toe zijn we er nog nooit een tegengekomen. FRANCK is er meermalen speciaal op uit geweest, ook naar het bosch langs de kust, waar er vele zouden zitten, maar steeds zonder succes. We zullen nu nog eens ons geluk te Waikelo beproeven, daar zitten volgens iedereen veel wilde varkens.

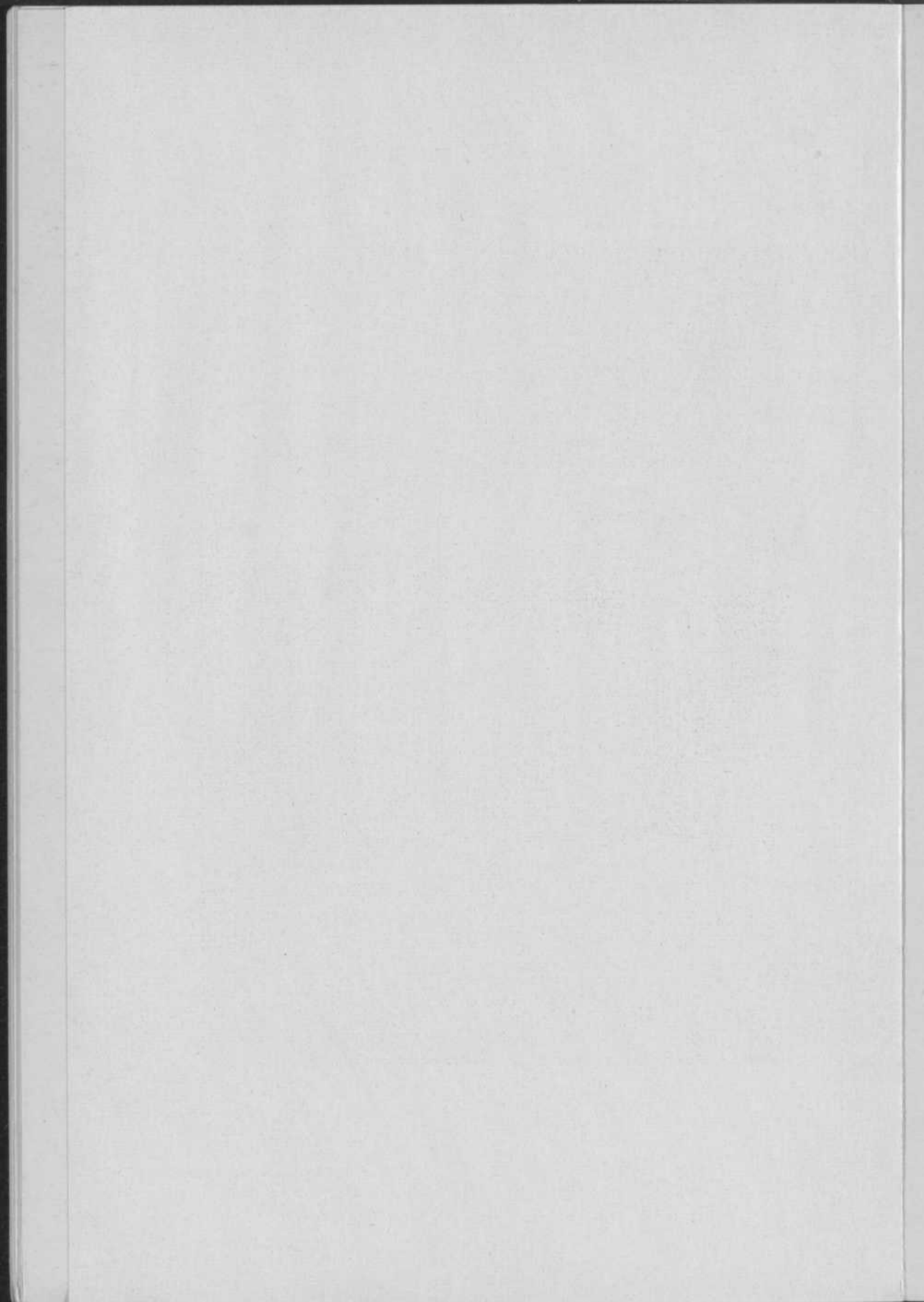
Onze bagage gaat op twee grobaks, weer getrokken door mensen, 25 man hebben we hiervoor nodig maar naar beneden gaat het gemakkelijker. Het is eigenlijk beschamend dat men hier, waar vele kudden zoogenaamd wit vee (Bengaalsch) rondloopen, die uitstekende trekossen opleveren, nog mensen gebruikt voor dit transport, maar wij hebben geen keus.

Te Waikelo betrekken we de goedang, waar goederen voor de boot opgeslagen kunnen worden, maar in deze grootsche handelsplaats staat deze geheel leeg, zoodat we alle ruimte hebben. Luchtig is het tevens, daar de wanden van bilik zijn en de voorkant van boven open is. Gelukkig is het geen mooie moderne opslagplaats met zink gedekt, maar is het dak van alang-alang stroo, anders zouden we het er binnen niet uitgehouden hebben. Ons tijdelijk verblijf staat dicht aan zee zoodat bijna steeds een flinke bries wat koelte aanbrengt. De hitte overdag is anders niet gering en de droge lucht verschroeit je keel en lippen. Het eenige drinkwater dat te krijgen is is echter afschuwe-

Katoen zuiveren en spinnen, Laora.

Foto P. Franck.

lijk, van groote afstand haalt men zoogenaamd bronwater, maar het is ziltig en vuil en zelfs als thee ongenietbaar. Het is een uitkomst dat hier nog meerdere Chineesche toko's zijn, waar bier en mineraalwater te koop is. Men verwondert zich wat al die winkeltjes nog te doen hebben, maar de houders zijn tegelijk opkoopters van inlandsche producten, zooals rijst en mais.

Het terrein in de omtrek blijkt echter zeer zwaar en onaangenaam, buiten de paden zit de bodem, die uit ruw verweerde koraalkalk bestaat, overal vol diepe gaten, waar men onverwachts in wegstapt en dan zijn beenen bezeert aan het scherpe gesteente. Toch is deze steenachtige bodem nog betrekkelijk rijk begroeid, er staat nog heel wat geboomte, dat evenwel maar een ijl bosch vormt. De meest algemeene boom is weer de kesambi, hier komi geheeten, verder staat hier veel een middelmatig hooge boom, die vooral opvalt door de groote ronde vruchten die doen denken aan groene appels, terwijl het blad sterk herinnert aan het theeblad, in de oksels der bladeren staan scherpe doorns, dit is de zoogenaamde slijmappel of bila (*Aegle marmelos*). Gewoon is ook de toeri (woenga of ghoenga, *Sesbania grandiflora*), kenbaar aan de groote witte vlinderbloemen.

Als ondergroei treffen we weer veel aan de sterkkriekende *Hyptis suaveolens* en een laag plantje, taware geheeten (*Barleria Prionitis*), met dunne scherpe doorns, lancetvormige bladeren en lichtoranje bloemen.

De dierenwereld is echter weer slecht vertegenwoordigd. Apen en varkens waar het ons hier in de eerste plaats om te doen was, krijgen we niet onder schot, er komt er ons zelfs niet één onder oogen. Aan vogels zien we hier geen andere soorten dan in de vlakte rondom Waingapoe, alleen zitten hier vrij veel nachtzwaluwen (*Caprimulgus affinis*); elke avond zijn ze te vinden op de weg die van Waikelo naar het zuiden loopt. Ook witte kakatoes zijn niet zeldzaam, heele troepen zitten in de buurt der bevolkingstuinen en doen zich te goed aan de mais en de gierst als niemand ze ziet.

De 26ste April gaan we weer terug naar Waingapoe met het s.s. van Riemsdijk.

III. NAAR HET GEBERGTE IN OOST-SOEMBA.

Teruggekeerd te Waingapoe is ons eerste werk alles in orde te maken voor onze derde en laatste tournee. Wij zullen nu nog het gebergte ingaan en zien of daar op grootere hoogte, waar nog veel bosschen moeten zijn, ons geen rijkere buit wacht.

Er wordt ons aangeraden via Melolo aan de oostkust te gaan, vandaar naar Kananggar is de weg beter, halverwege zou Mao-Marroe een goede plek zijn om wat langer te verblijven. Te Kananggar zullen wij dan zien of de weg vandaar rechtstreeks naar Waingapoe te doen is met al onze bagage.

Daar het twee dagen rijden is naar Melolo en het transport van al onze goederen te paard niet mogelijk is en met dragers te lang zou duren, sturen we al onze barang behalve het hoogstnoodige over zee met een zeilprauw naar Melolo. Onze tenten laten we maar achter, we hebben al ondervonden hoe moeilijk het transport over land op Soemba is en we beperken ons dus zooveel mogelijk. De avond vóór ons vertrek zal de prauw uitvaren, maar daar men sterke oostenwind tegen heeft is het onzeker wanneer Melolo bereikt zal worden. Belangstellenden doen ons het vriendelijke verhaal, dat al menig maal zulk een zeilscheepje met bestemming Melolo door sterke stroom en tegenwind in het geheel niet die plaats haalde, maar na lang worstelen belandde te Endeh op Flores, recht tegenover Waingapoe. De kapitein van ons vrachtschip, een oude Rottinees, die beweert al over de 70 jaar te zijn, verzekert ons echter dat hij er over twee dagen zijn zal.

De volgende morgen, 29 April, om 6 uur 's ochtends zouden de paarden voor ons klaar staan, het wordt echter half acht voordat onze biekjes verschijnen, een allertreu-

rigst stel, dat men sandelhouts belieft te noemen, beesten, zooals men op Java voor pikol- of grobakpaarden ziet gebruiken. Bovendien zijn de ruggen alle doorgereden, maar de Soembanees bekommert zich daar niet in het minste om, met zijn bloote achterdeelen plakt hij zich op de bloederige wond en rijdt gerust verder. Het is eigenlijk een schande dat het bestuur zulke dieren voor dienst aanneemt en geen einde maakt aan het rijden op stukgereden dieren. Er is echter niets anders op het oogenblik te krijgen, we zoeken dus de drie beste paarden uit voor ons zelf en de mantri die ons over land zal vergezellen; de overige mantri's zijn met de prauw meegegaan. Op de drie overige scharminkels nemen onze Soembaneesche begeleiders plaats, die tevens de noodige bagage voor onze tweedaagsche landreis bij zich nemen. Daartoe is deze verdeeld in kleine pakjes die vóór aan weerszijden van het paard hangen, is het pak te groot dan wordt het zooals b. v. onze veldbedden door de ruiters op zijn knieën gehouden. Men moet met deze wijze van vervoer op Soemba wel rekening houden, het beste is zoo-veel mogelijk alles te verpakken in petroleumblikken. Het handigst zijn nog petroleumblikken ingericht als waterblik en afgesloten met een zeer diep overhangend deksel, dat tevens weer voor allerlei andere doeleinden te gebruiken is, b. v. voor waschbak enz. De blikken gaan weer in zakken en twee aan twee worden ze aan elkaar vast gebonden zoodanig, dat een man te paard ze gemakkelijk bij zich kan dragen, één blik aan elke kant. Men zou natuurlijk heel wat meer kunnen meenemen als de paarden niet tegelijkertijd bereden werden, maar een Soembanees vertikt het nu eenmaal naast een paard te loopen.

Eindelijk, het is al over achten, kan de stoet afrijden, onze arme paardjes loopen nog vrij goed door, maar alleen door flink slaan zijn ze tot draven of in galop te krijgen.

De eerste etappe tot Mao Djawa is een lang en warm stuk, 36 K. M. vlakke weg langs zee. Een eentonig troosteloos landschap, bijna niets dan dor gras, geel geblakerd

door het zonlicht, hier en daar een kesambiboom of lontarpalm. Deze palmen worden menigvuldiger naarmate we Mao Djawa naderen en kunnen dan zelfs tamelijk aaneengesloten bosschen vormen. Op deze droge dorre bodem is zoo goed als geen leven te bekennen, een paar piepers (*Anthus rufulus*) stijgen zoo nu en dan vóór ons uit het gras op. Vlak boven ons hoofd zweeft soms een groote bruine roofvogel (*Milvus affinis?*), die zich vergenoegt met telkens schielijk in het hooge gras te duiken om een der sprinkhanen weg te pakken, welke bij tientallen door onze paarden worden opgejaagd. Dan in een sierlijke vlucht is het dier weer weggezeild op de wind en we sukkelen weer verder, uur na uur.

Door het felle zonlicht doezelt het reeds dorre gele gras voor de oogen en hadden we niet een flinke wind pal van voren, dan was de hitte zeker heel wat minder dragelijk geweest.

Om twaalf uur houden we halt bij een klein boschje, gooien de zadels van de bezweete dieren en strekken zelf de beenen eens uit, maar spoedig gaat het weer verder, om half vier 's middags zijn we eindelijk te Mao Djawa, een aan zee gelegen onbeduidende kampong. Op onze vraag waar de pasanggrahan is weten voorbijgangers geen antwoord te geven, dit woord is hier onbekend, men spreekt van roemah djawa, vreemdelingenhuis. Wij vinden echter zelf wel uit waar het zijn moet en zien dan vanaf de groote weg een klein gebouwtje staan vlak bij een vee-kraal van de Arabier Ajoeffrie.

Deze moet duizenden paarden bezitten, die gedeeltelijk ook hier opgevangen en tijdelijk ondergebracht worden, voor ze verscheept worden in Waingapoe.

Niet zoo lang na onze aankomst komen de jongens aanzetten, die met de prauw waren meegegaan, zoo juist is deze te Mao Djawa aangekomen waar nog eenige rijst en mais gelost moet worden. Ze zijn eenigszins ontdaan, de geheele nacht en dag zeeziek geweest op het dwars op de

golven tegen wind in laveerende kleine schuitje. Niets hebben ze gegeten al die tijd, integendeel wat er nog in was, is overboord gegaan. Ze verzoeken om verder maar te mogen loopen, want aan boord kunnen ze het niet langer uithouden. Tegen de avond, als ze eerst goed gegeten hebben, gaan ze al op stap, ze kunnen dan morgen ongeveer gelijk met ons te Melolo zijn.

De pasanggrahan te Mao Djawa, de naam is eigenlijk te wijdsch voor het bouwvallig krot, is berucht voor malaria, wat niet te verwonderen is, want vlak erachter ligt een tamelijk uitgestrekte moerassige poel; een slechtere plaats om te overnachten had men niet kunnen uitkiezen. Van muskieten merken we gelukkig niets, de straffe wind, die ook 's avonds nog flink blijft doorstaan, heeft ze blijkbaar verdreven, terwijl 's nachts de noodige obat njamoek mogelijke indringers nog van onze veldbedden weghoudt. De nacht is geenszins koel maar we slapen best na de lange en vermoeiende rit en de volgende morgen is het vroeg eruit, om half zeven zijn we gepakt en gaat het weer verder.

We volgen eenzelfde eentonige weg, bij een enkel stroompje staat nog wat bosch, maar overigens is alles even kaal, de steenachtige bodem vertoont soms zelfs in het geheel geen vegetatie. Alleen langs de kust blijft ons bijna steeds een strook strandbosch vergezellen.

De tweede dag komen we wat vlugger door, de afstand is trouwens heel wat korter, 27 K.M. tot Melolo, waar we om half twaalf al aankomen.

We stappen af in de vroegere woning van de gezaghebber, een keurig huis met uitzicht op zee, dat nu voor logeergebouw dienst doet.

Overal tegelvloeren, heele reeksen bijgebouwen, een flink paviljoen, nog een afzonderlijk kantoor, het geheel maakt bijna een onbescheiden indruk voor zoo'n nietig nest als Melolo. Wat dit alles gekost moet hebben, vooral waar alle materialen aangevoerd moesten worden naar dit afgelegen oord, zullen we maar niet vragen.

We blijven een paar dagen te Melolo omdat we gehoord hebben dat hier eigenaardige potten met beenderresten moeten begraven zijn.

Ds. COLENBRANDER is zoo vriendelijk ons de weg te wijzen, voor zijn huis dicht bij het strand, ongeveer 150 M. van zee, zijn die potten of urnen begraven. Ze werden het eerst ontdekt in 1912 bij het graven van een greppel voor de fundamenten van de keuken van een kazerne, die nu weer afgebroken is. Het geheele urnenveld is 12 Meter breed bij 40 Meter lang, tenminste op die afstanden zijn nog potten aangetroffen. Het grootste aantal is vlak achter genoemde keuken aanwezig, hier vonden we bij opgravingen pot aan pot met een tusschenruimte van nauwelijks eenige centimeters. De groote urnen zijn ongeveer 50 cM. in doorsnede, we vonden ook kleinere, van 25 cM. middellijn, in een van deze duidelijk een kinderschedel, het been was echter zoo vergaan, dat alles uiteenviel.

Volgens bovengenoemde gegevens zou het geheele veld tusschen de 1300 en 1400 potten bevatten. Staan deze echter aan de buitenkant minder dicht opeen dan zal men het totaal aantal toch nog op een duizend stuks kunnen schatten. Alle potten zijn totaal met zand opgevuld evenals de schedels, waarvan we vier stuks konden verzamelen.

In de potten zitten ook nog andere beenderresten, namelijk van armen en beenen, maar wervels vonden we niet. In sommige gevallen was het duidelijk dat in de grootere urn een tweede kleinere paste, welke de beenderen bevatte.

Doordat de urnen geen van alle meer gaaf waren en vooral van boven ingevallen of ingedeukt waren, was het niet duidelijk of dit steeds het geval is. Ds. COLENBRANDER beweerde, dat de kleinste pot soms een opening had waar de schedel die er in zat niet door kon, evenzoo zou de kleinere pot niet door de opening van de grootere gaan. Juist doordat de hals der potten steeds beschadigd was, was dit niet meer na te gaan, wel legden we een urn bloot, die maar ongeveer 6 cM. van de wand van de bui-

tenpot verwijderd was. Ook deze pot was sterk beschadigd zoodat het de vraag is of de potten tenopzichte van elkaar wel in hun oorspronkelijke stand verkeerden.

Opgravingen in dit eigenaardige urnenveld werden het laatst in Augustus 1923 nog verricht door Prof. RODENWALDT, die Hertog ADOLF VON MECKLENBURG vergezelde tijdens zijn bezoek aan Soemba. Waar het toen verzamelde materiaal is gebleven kon men ons niet meedeelen.

De potten zitten zeer ondiep in de grond, 20 tot 30 centimeter, dit is vermoedelijk ook de oorzaak dat zij alle zoo beschadigd zijn. Bovendien werd de bodem nu en dan nog omgewerkt om er een maistuin aan te leggen en is ook hierdoor veel schade aangericht, al is ook alle grondbewerking op Soemba zeer oppervlakkig. Boven op een der potten vonden we scherven van een klein potje waar op de hals nog enkele figuren (Fig. 9) waren aangebracht,

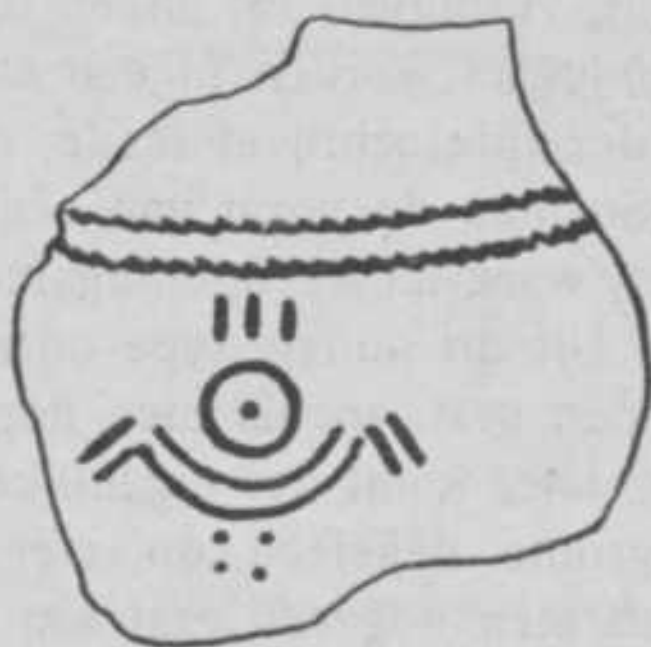

Fig. 9. Potscherf met teekening,
uit grafveld te Melolo, nat. gr.

die sterk aan Soembaneesche motieven doen denken. Overigens waren alle potten zonder eenige versiering, de meeste meestal van rood aardewerk, andere van een veel zachtere klei of niet goed doorbakken, grauw van kleur, op breuk bruingeel.

Dit urnenveld is zeker zeer oud en merkwaardig daar begraven in potten thans onbekend is op Soemba. De

bevolking zelf weet niet welke beteekenis deze graven hebben en wist niets van het bestaan van dit veld vóórdat het bij toeval ontdekt werd. Het meest waarschijnlijke is dat we hier te doen hebben met kolonisten die zich te Melolo vestigden en van elders de beenderen van verwanten en voorvaderen meenamen en hier opnieuw begroeven, want van een rechtstreeksch begraven is hier geen sprake, in geen enkele urn toch troffen we een volledig skelet aan, steeds alleen een schedel en een paar beenderen. Dit herbegraven is een gewoonte, die thans nog op Soemba heerscht. Menigmaal worden menschen, die in tuinkampongs sterven voorloopig daar begraven, eerst later als er gelegenheid toe is worden de beenderen in de stamkampong in een behoorlijk graf gelegd. Ook WIELENGA ¹⁾ verhaalt dat in West-Soemba de gewoonte bestaat om de lijken eerst in een uitgeholde boomstam te leggen, waarin zij zoolang verblijven tot alleen de beenderen over zijn, welke dan bijgezet worden in een steenen graf.

Verder deelt dezelfde schrijver mede, dat de alleroudste graven in West-Soemba de vorm van een urn hebben, gehouwen uit steen, waarvan de opening met een platte steen afgesloten wordt. Uit dit oudste type ontwikkelde zich dan het gesloten steenen graf, zooals men nog zooveel in West-Soemba ziet, nog later komt het eigenlijke graf in de grond en verrijst de groote deksteen op vier steunpilaren. Bij Waikaboebak treft men nog een graf aan (Fig. 8), dicht bij de woning van de gezaghebber, dat als het ware het midden houdt tusschen beide typen. Hier bevindt zich het graf zelf nog niet geheel in de grond maar steekt daar nog halverwege boven uit, over het geheel is een reusachtige steen op steunpunten aangebracht.

Het is dus zeer goed mogelijk dat op Soemba heel vroe-

¹⁾ WIELENGA, D. K. Vergelijkende Woordenlijst der verschillende dialecten op het eiland Soemba en eenige Soembaneesche spreekwijzen, Verh. Bat. Gen. K. W. Dl. LXI, 1917.

ger een bijzetten van beenderen in urnen gebruikelijk was en dat men eerst later die urnen leerde namaken uit kalksteen.

Bij KRUYT ¹⁾ vindt men voorts nog vermeld dat Melolo bevolkt zou zijn van uit Taboendoeng, het land van een van de oudste stammen op Soemba; men vertelt ook dat daar nog primitieve boschmensen zouden voorkomen.

KRUYT is ook de eenige schrijver over Soemba, die over die begraafplaats bij Melolo iets meedeelt, hij zegt nog dat de potten in drie rijen boven elkaar staan, hiervan hebben wij echter niets kunnen waarnemen.

Ds. COLENBRANDER was zoo vriendelijk mij ook nog een moderne pot te verschaffen zooals die thans nog te Melolo vervaardigd worden en deze pot (Fig. 10) heeft dezelfde vorm als de potten uit het urnenveld. Ook deze pot is ruw gevormd, onversierd en slecht gebakken.

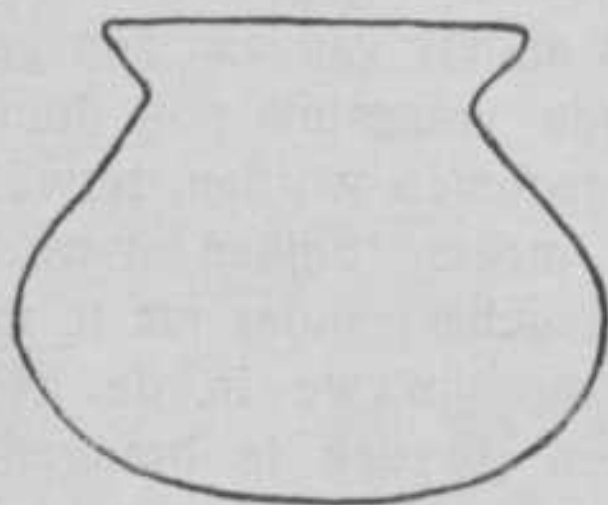

Fig. 10. Moderne pot van Melolo.

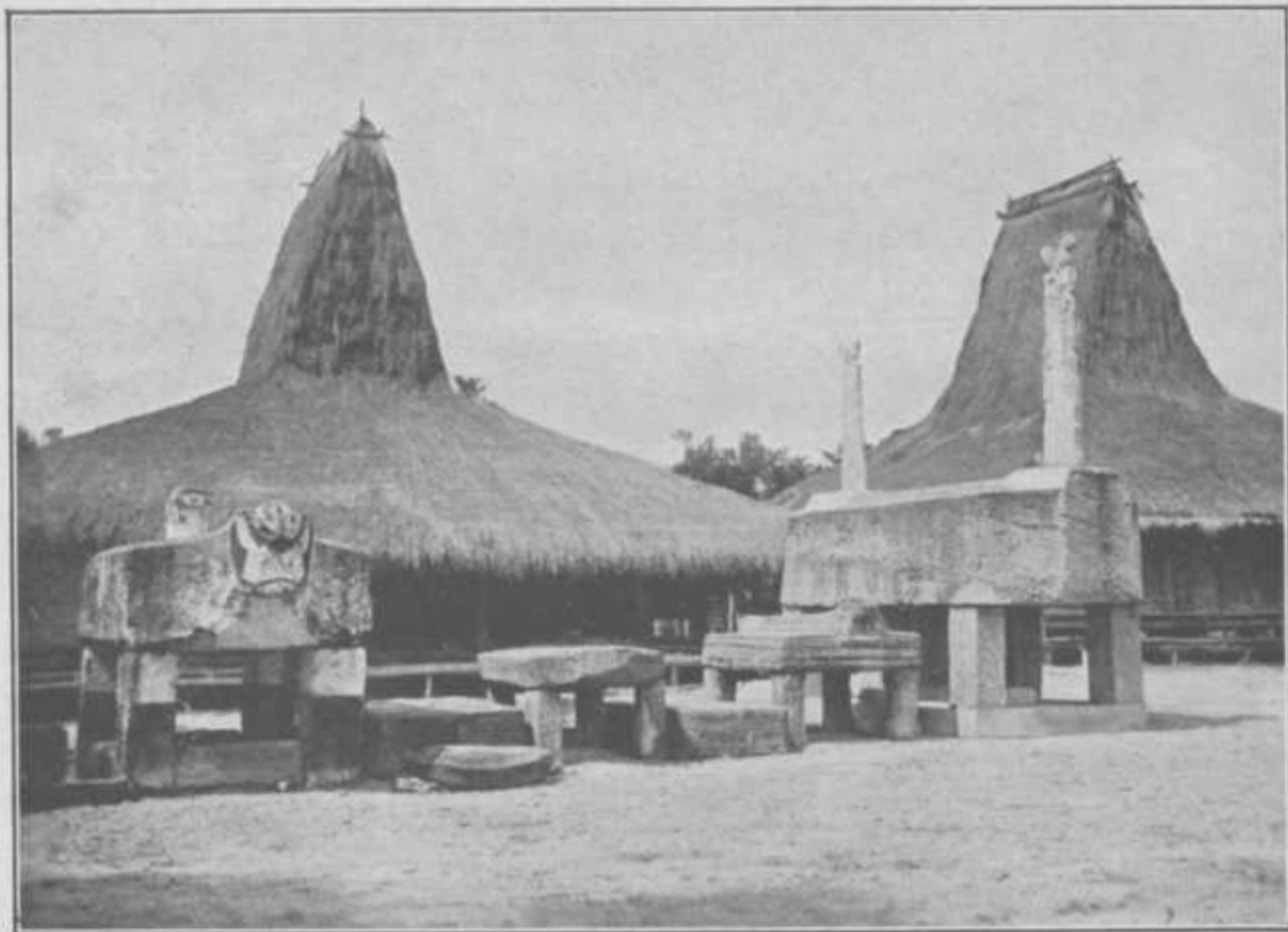
Ik liet nu, te Buitenzorg teruggekeerd, nagaan of het materiaal waaruit de oude potten en de moderne pot vervaardigd waren ook verschilde. Dr. SCHEIBENER van het Laboratorium voor Grondonderzoek te Buitenzorg onderzocht de scherven mineralogisch, de oude scherven bleken

¹⁾ KRUYT, A. C. De Soembaneezen, Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, Dl. 78, 1922, p. 536.

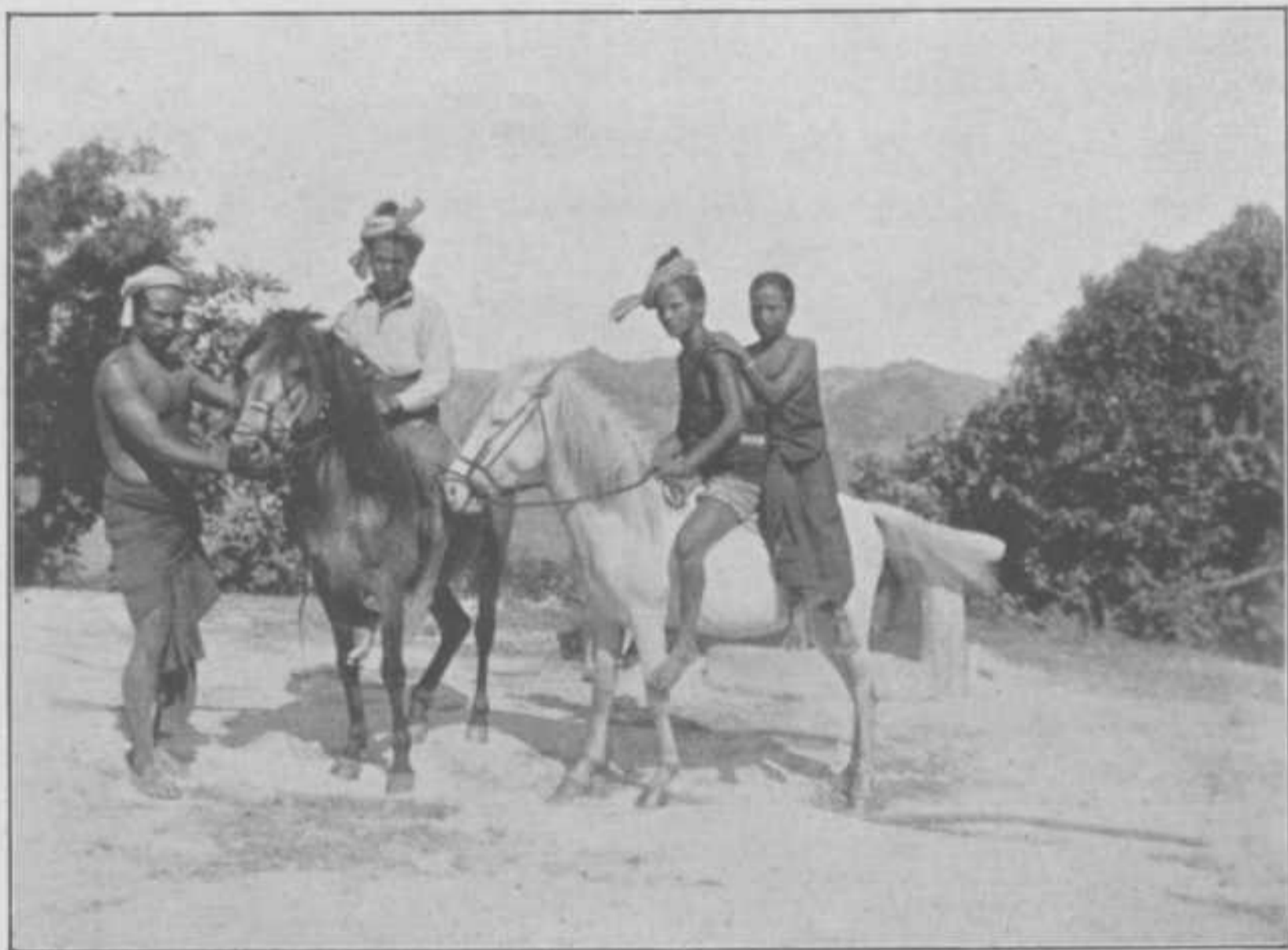
afkomstig van kwartsrijk, de moderne pot van veldspatrijk materiaal. Bovendien werden in het moderne baksel nog foraminiferen aangetroffen. Hierin lag misschien een nadere aanwijzing, indien het mogelijk bleek deze foraminiferen, uiterst kleine van een kalk- of kiezelskelet voorziene zeediertjes, te determineeren. Een aantal scherven werden nu opgezonden aan Dr. VAN DER VLERK, palaeontoloog bij het Mijnwezen te Bandoeng, die mij meedeelde dat zoowel in de moderne als in een der oude potten foraminiferen aanwezig waren en dat deze gedeeltelijk ook dezelfde soorten waren. Bovendien alle in de scherven aangetroffen foraminiferen komen ook thans nog in de Indo-pacifische Oceaan voor. DR. V. D. VLERK voegde er nog aan toe, dat het er alle schijn van had of bij het bakken was zand van het strand, waarin zich de foraminiferen bevonden, gebruikt.

Heel veel heeft dit onderzoek dus niet opgeleverd, alleen is de waarschijnlijkheid wel groot, dat die oude urnen niet van geheel ergens anders vandaan zijn gekomen. Nader zal dit belangwekkende vraagstuk nog door oudheidkundigen moeten ter hand genomen worden, terwijl uit een onderzoek der schedels zal moeten blijken of we hier met Soemba-neezen of met een geheel ander ras te maken hebben.

De volgende dag zijn we in de gelegenheid met Ds. COLENBRANDER een bezoek te brengen aan de radja van Rende. Rende is een kleine kampong op ongeveer 7 K.M. zuid van Melolo gelegen, het bestaat slechts uit acht huizen, bewoond door de radja en zijn familie. Alleen het merapoehuis, het huis van de vorige radja, was onbewoond en geheel gesloten. Tusschen de twee rijen huizen was het zeer zindelijk en bevond zich behalve een aantal graven ook nog als van ouds de doodenboom, waaraan vroeger de koppen van verslagen vijanden hingen. De graven waren van de moeder, vader en grootvader van de tegenwoordige radja, het laatstgenoemde graf is onversierd, het eerste vertoont een buffelkop en een menschelijke figuur, het graf van de vader heeft twee opstaande steenen, pas onlangs door de

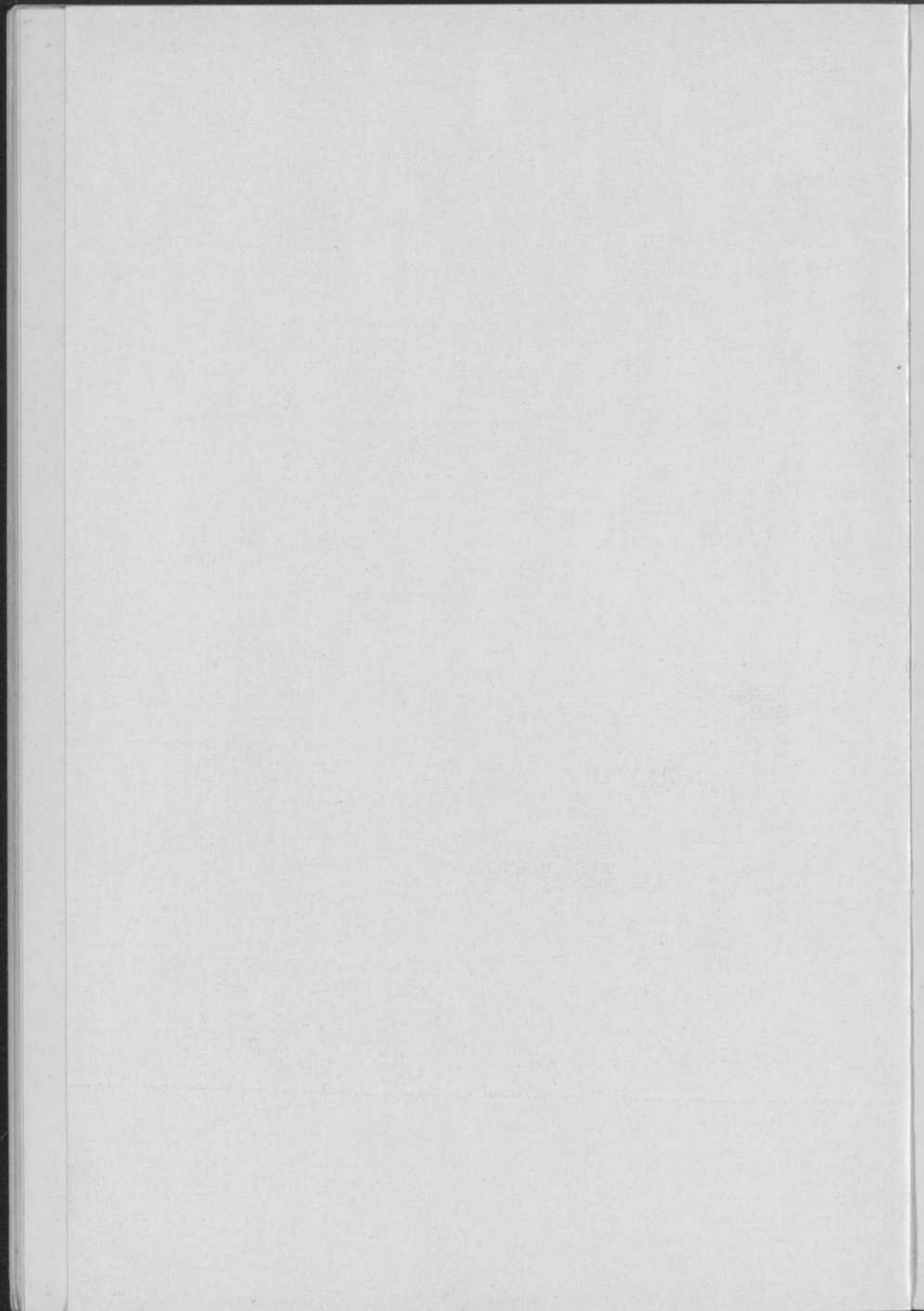

Graven in kampong Rende.

Kamponghoofd en man en vrouw te paard, Mao-Marroe.

Foto P. Franck.

radja zelf aangebracht en uitgehouwen (Pl. 9). Volgens zeggen zou de bodem van het graf van de oude radja geheel belegd zijn met stapels rijksdaalders, terwijl het lijk in niet minder dan 160 mooie kains is gewikkeld. De radja zelf, ook al een oude man, ontvangt ons zeer vriendelijk met de gebruikelijke handdruk en een breede grijns, maar hij spreekt geen maleisch. De oude heer heeft er geen bezwaar tegen, dat zijn huis en de graven gekiekt worden, maar hijzelf wil niet opgenomen worden, want zegt hij dan gaat zijn ziel in dat zwarte kastje mee naar Java en zou hij sterven. Achter de radja zit een hoveling ijverig sirih en pinang te stampen — op Soemba kauwt men niet de bladeren maar de vruchten van sirih, welke nog pittiger zijn — en als het vuurroode papje klaar is wordt het eerbiedig op de stalen stamper aan de vorst gereikt. Voor feestelijke gelegenheden heeft hij zelfs een gouden stamper en een zilveren mortier. Het radja-huis is buitengewoon netjes en rein voor een Soembaneesche woning, de wanden zijn alle van karbouwenhuid en doorzichtig als perkament. De ingangen van de huizen zijn versierd met een karbouwenschedel met reuzenhoorns, welke tevens dienst doet als stoepje om binnen te komen. Zulke reusachtige hoorns, van meer dan 3 M. spanning, als in het huis van de vorige radja voorkwamen, zien we echter niet.

In een van de huizen aan de overzijde bevindt zich in de voorgalerij het lijk van de broer van de radja, ook al gewikkeld in ettelijke doeken, desondanks is het luchtje vrij bedenkelijk als de wind onze kant uit is. Eerst over een dag of veertien zal de begrafenis plaats hebben, we hopen daarbij te kunnen zijn, ofschoon het juist tegen ons vertrek van Soemba zal zijn.

De 3de Mei begeven wij ons op weg naar Mao-Marroe, ongeveer halverwege Kananggar gelegen. De koelies zijn gisterenavond reeds vertrokken, niet minder dan 47 man, die met de drie, welke met ons nog meegaan, juist de 50 volmaken; toch hebben we onze bagage reeds tot het uiterste

beperkt en zooals gezegd zelfs de tenten achtergelaten. Overigens is het transport niet duur, 5 cent per paal ($1\frac{1}{2}$ K.M.) voor een paard en $2\frac{1}{2}$ cent voor een koelie, maar we hebben al verteld dat een Soembanees niet gewend is te pikollen en een vracht, die men op Java licht zou noemen, al gauw veel te zwaar vindt; ook wat hij te paard mee kan nemen, is niet zoo bijster veel. Alles wat zij maar eenigszins op hun hoofd kunnen torsen, dragen ze op deze wijze, alleen de allerzwaarste kisten moeten ze wel pikollen.

Het grootste gedeelte van de weg van Melolo naar Mao-Marroe is weer zeer eentonig, steeds grasland met enkele boomen, soms is de bodem zeer steenachtig en vertoont de oppervlakte een allernaangenaamst profiel van scherp verweerde koraalsteen. Meestal stijgt het geleidelijk van het eene terras naar het andere, maar er zijn toch ook groote uitgestrektheden volmaakt horizontaal. Als men zoo tijdenlang voortrijdt over zulke vlakke gedeelten dan komt men toch wel onder de indruk van het feit, dat bijna geheel Soemba, een land van 14000 K.M.², ongeveer half zoo groot als Nederland, bestaat uit kalkafzettingen, zoo goed als zonder eenige verstoring uit zee opgeheven tot een duizend meter hoogte. Alleen bij de allerhoogste toppen van het Massoegebergte en op enkele andere hooge punten breekt het oude vulkanische gesteente door dit kalkdek heen.

We komen op onze weg zoo goed als geen enkel levend wezen tegen, behalve nu en dan kleine kudden paarden. Een aangename afwisseling is het als we een paar Soembaneezen in volle galop paarden zien opdrijven. Het is waarlijk buitengewoon zooals die kerels rennen, half naakt, zonder zadel, de lange haren achter hen aan fladderend en dat over een bodem waar wij te voet met de grootste voorzichtigheid zouden voortgaan. Men begrijpt niet hoe zij zoo door het terrein kunnen galoppeeren, een bodem vol verraderlijke gaten en gemeene scherpe steenen.

Even voor Mata Wai Nggai passeeren we een zeer diep ravijn, rijk begroeid, waarin we vrij ver afdalen. Mata Wai

Nggai is eigenlijk de eerste kampong die wij tegenkomen op onze lange rit en een paar paal verder krijgen we dan vanaf de hoogte het gezicht op het diepe dal van de Melolorivier en op Mao-Marroe, schitterend gelegen op een kleine hoogte in het dal als een Zwitsersch dorpje tusschen weidavelden en beboschte bergruggen. De dalwanden zijn overal begroeid en hier en daar breken steil afgestorte witte kalkrotsen het zware groen der donkere bosschen.

We worden in het kleine gehuchtje weer ontvangen met een bord vol sirih en pinang, en als bewijs van onze goede gezindheid geven wij sigaretten en tabak.

Mao-Marroe ligt reeds tamelijk hoog, ongeveer 450 M., 's nachts is het hier zeer frisch en een koele oostenwind waait er, een ware verademing na het heete Melolo. De pasanggrahan is eenvoudig maar zindelijk en doet denken aan een berghut in de Alpen, hoog opgebouwd, luchtig van planken met een stroodak, iets hooger gelegen dan de kampong zelf; de koude wind kan overal goed doorheen spelen. Van uit ons verblijf heeft men het gezicht op de kampong, waarvoor nog enkele eenvoudige graven liggen, en het dal van de rivier, die zelf echter niet zichtbaar is. Ook is hier dichtbij goed drinkwater te krijgen.

Een der volgende dagen krijgen we een bokje present, vooral voor de jongens een welkome afwisseling met het gedroogde vleesch dat we van Waingapoe hebben meegenomen. We trachten ook hier weer varkens te schieten, maar ofschoon de halve bevolking mee uittrekt met speren en honden, laten deze dieren zich niet zien.

's Avonds als het volk van de tuinen teruggekeerd is met de oogst, die in mandjes op het hoofd of in tasschen op zijde gedragen wordt, is het gewoonlijk feest en wordt er gedanst. Men moet dit dansen niet overdag zien, we lieten de menschen overdag nog eens voor ons dansen, omdat FRANCK ze wilde kieken, maar de vuile kleeeren en vooral de vieze doeken en meer dan onfrissche baadjes doen dan te veel afbreuk aan de sierlijke bewegingen. Daarentegen

is het 's nachts vooral bij maneschijn zeer wel te genieten. De muziek ter begeleiding is eigenlijk niet veel meer dan het slaan van de maat op een trom en een kleine gong. Eerst wordt door mannen gedanst, die een soort krijgdsans uitvoeren gewapend met hun parang. Daarna treden ook vrouwen en meisjes op en dit dansen is veel aardiger. Ze dansen met bellen om de enkels en lange doeken over de schouders, die onder het dansen sierlijk heen en weer gezwaaid worden.

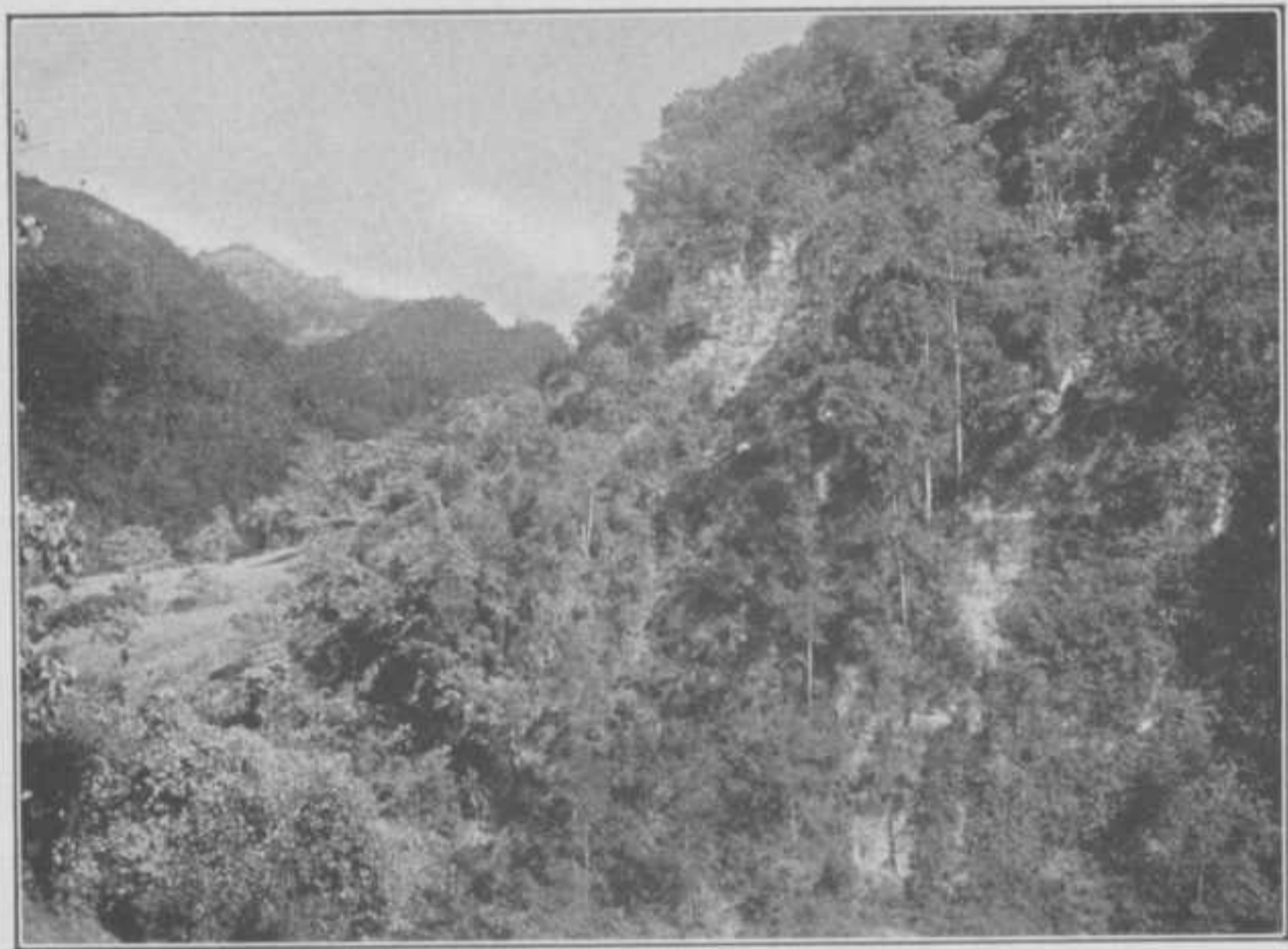
In hoofdzaak lichten ze beide voeten ongeveer tegelijk van de grond, dan weer blijven ze een tijdlang op één plaats trappelend staan en bewegen het hoofd snel voor- en achterwaarts en maken met de armen stootende bewegingen. Merkwaardig dat de Soembaneesche vrouwen, die over het algemeen het bovenlijf onbedekt laten, juist bij het dansen een baadje aandoen, dat de verschillende danseressen achtereenvolgens met elkaar uitwisselen.

Terwijl we op een bankje het schouwspel gadeslaan jagen de wolken met snelle vaart langs de heldere maan, „de wolkenlamp” zooals de Soembaneezen deze dichterlijk noemen, en de witte kalkbodem tusschen de huizen ziet er uit als een sneeuwveld en de koude nacht verhoogt nog deze illusie. Zelfs de varkens toonen hun belangstelling en snuffelen rustig tusschen de toeschouwers door. Wij blijven gewoonlijk maar een uurtje naar het dansen kijken, maar als we reeds lang in bed liggen hooren we nog het doffe maat-slaan op de trom, het gerinkel der bellen en het gegil dat de oudere vrouwen uitstooten om de dansenden aan te moedigen.

Dat het 's nachts hier zoo koud is, dat ik dikwijls behalve een wollen deken nog mijn loden regenjas over me heentrek, komt wellicht van de harde wind die hier steeds waait, want 's morgens om half zes wees de thermometer toch al 20° C. In de vroege morgenuren is de lucht bijna steeds bewolkt en het wolkendek reikt van de eene bergkam tot de andere. Diep in het dal boven de rivier hangt een zware witte mist, die eerst laat optrekt. Als de zon hooger rijst

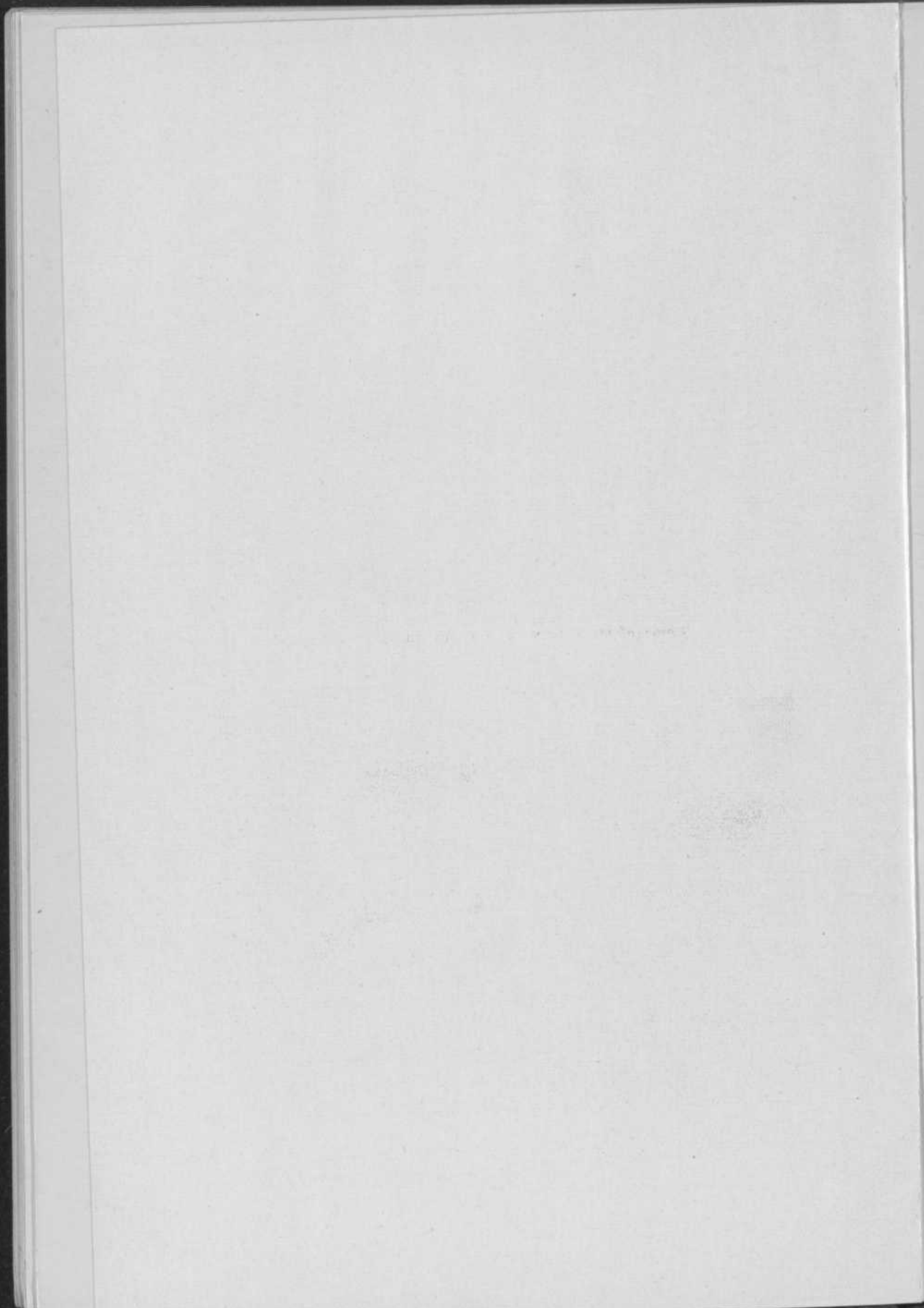

Landschap tusschen Melolo en Mao-Marroe.

Dal van de Melolo-rivier, Mao-Marroe.

Foto P. Franck.

verdrijft de straffe oostenwind snel de wolken en is het dal eenmaal verlicht dan blijft het verder helder.

De omgeving van Mao Marroe is zeer geschikt terrein om te verzamelen, bosch afwisselend met open stukken is overal vlak bij. Het bosch bevindt zich voornamelijk op de hellingen en meest zeer steile hellingen, overal waar het terrein vlakker is, is het bosch verdwenen en groeit nu alang-alang en andere grassen. Vroeger zijn hier waarschijnlijk tuinen geweest of het bosch is door branden verwoest. Het landschap maakt ook hier een Europeesche indruk, ook al weer door het ontbreken van palmen. Wel staat hier en daar verscholen nog een enkele klapperboom en in de ravijnen groeien wel rottan en Pandanus-soorten, maar zij gaan verscholen onder het hogere geboomte.

De vegetatie vertoont geen opvallende verschillen met die van de vlakte, men ziet hier ook weer dezelfde boomen als beneden, de bekende nggai (*Timonius sericeus*) met zijn roode bladeren, de sengon en de kesambi. Eén boom, die we in de vlakte niet zijn tegengekomen en die vooral in de jeugd zeer de aandacht trekt door de reusachtige groote bladeren is de haki (*Dillenia pentagyna*). Die bladeren zijn donkergroen en leerachtig, soms bijna een meter lang en iets minder dan een halve meter breed, de oude boom heeft veel kleinere bladeren, ongeveer 30 cm. lang. Ook in de buurt van Waikaboebak, op ongeveer dezelfde hoogte, was deze boom ons door zijn groote bladeren opgevallen. Het is een typische boom voor droge streken en ook uit Midden- en Oost-Java bekend. De bloemen zijn heldergeel en de vruchten oranje, die beiden des te meer opvallen omdat in die tijd de boom zelf geheel kaal staat.

Onder de kruiden is hier weer algemeen de rosebloemige kapoehak (*Urena lobata*) en de kahindoe (*Sida rhombifolia*) met gele bloemen, minder veelvuldig ziet men hier *Hyptis capitata*, woerakapiki, met zijn witte bloembolletjes. Al deze planten bespraken we ook reeds eerder (p. 51) toen we vertelden van de vegetatie in West-Soemba. Mooi is ook de

willarara (een *Clerodendron*-soort), een plant die niet zeldzaam is, met een opstaande bloem- en vruchtenpluim, vooral opvallend zijn de zwarte vruchten, die fraai afsteken tegen de groote roode kelk. De bladeren zijn groot, hartvormig ingesneden en van onderen sterk behaard.

Voor het eerst krijgen we hier nu eens sandelhout te zien, het beroemde tjendana, in Oost-Soemba nitoe geheeten (*Santalum album*), hetwelk behalve op de Kleine Soenda-Eilanden ook in Oost-Java wordt gevonden. Vlak achter de kampong Mao-Marroe staan nog een aantal boomen, maar de meeste stammen zijn niet zwaar. De boom heeft een smalle hoge kroon en is te herkennen aan de kleine gekronkelde blaadjes (Fig. 11). Het hout, dat voor reukwerk

Fig. 11. Sandelhout, *Santalum album*, bloeiend takje, $\frac{2}{3}$ nat. gr., en bloem $4 \times$ vergr.

wordt gebruikt, schijnt vroeger veel uitgevoerd te zijn, zoo zelfs dat Soemba daarnaar de naam van Sandelhout-eiland kreeg. Thans is de boom reeds zoo zeldzaam geworden dat men, vreezende voor algeheele uitroeiing, de uitvoer heeft verboden. Volgens sommige schrijvers zouden de zielen der afgestorvenen in de sandelhoutboomen huizen, maar volgens DE ROO VAN ALDERWERELT ¹⁾ zou dit verhaal verzonnen zijn door de Soembaneezen om het kappen door vreemdelingen tegen te gaan of om te ontkomen aan de aandrang tot het leveren van hout. DOHERTY ²⁾ die in 1887 Soemba bereisde, beweert zelfs dat volgens de Soembaneezen zelf het sandelhout op het eiland niet voorkomt, ook dit zal hem wel wijs gemaakt zijn om dezelfde zoevengenoemde redenen. Een andere verklaring voor het bovenvermelde verhaal omtrent het huizen der zielen van afgestorvenen in de sandelhoutboomen is, dat dit ontstaan zou zijn uit het verkeerdelijk vertalen van het woord nitoe door geest, volgens WIELENGA ³⁾ zou echter nitoe in het soembaneesch beteekenen „haarwortel” en het sandelhout aldus genoemd worden naar de fijne haarwortels die het heeft.

Zooveel is echter wel zeker dat het sandelhout thans op Soemba verre van algemeen is, toen we de boom eenmaal kenden zijn wij hem wel meermalen tegengekomen maar nergens in groote getale en ook zagen we nooit stammen van eenige omvang.

Achter de kampong is ook een pad dat naar de Melolorivier leidt, het eerste gedeelte is tamelijk vlak, stijgt zelfs nog gedeeltelijk, maar dan daalt men haast loodrecht omhoog, het afdalen gaat voetje voor voetje, het uiterst smalle paadje biedt niet veel ruimte voor misstappen. Men hoort aldoor beneden zich het verkwikkend geluid van snelvlietend water, maar door de dichte begroeiing is de rivier zelf

¹⁾ DE ROO VAN ALDERWERELT, l.c.

²⁾ DOHERTY, W. Journ. Asiat. Soc. Bengal, LX, 1891.

³⁾ WIELENGA, Woordenlijst l.c. p. 88.

zelden zichtbaar, ofschoon het geboomte op deze helling over het algemeen niet zwaar is. We hebben ruim een half uur nodig naar beneden te komen en men heeft dan een zeldzaam mooi gezicht op de bruisende tusschen geweldige rotsblokken zich doorwringende bergstroom. Naar boven gaat het haast nog vlugger dan naar beneden al is het ook dikwijls een kruipen op handen en voeten en kan men zich alleen omhoogwerken door de talrijke wortels die hier buiten het gesteente uitgroeien. Verzamelen op deze helling is vrijwel uitgesloten, daar men al zijn aandacht nodig heeft voor zijn schreden, links of rechts van het pad kan men nauwelijks een stap doen zonder gevaar van naar beneden te storten.

Een heel wat gemakkelijker weg naar de kali heeft men als men eerst de hoofdweg naar Kananggar volgt en na ongeveer 10 minuten, na de tweede kleine beek die men tegenkomt gepasseerd te zijn, het voetpad volgt waar de oude telefoonlijn langs loopt. Nadat men een klein stukje bosch is doorgekomen, ongeveer 20 minuten van Mao-Marroe, heeft men rechts een bosch waarin een grot voorkomt, waarop wij hieronder nog terug zullen komen. Volgt men het pad verder, dat voortdurend daalt, dan is men binnen het half uur bij de Melolo-rivier en komt men uit tegenover een loodrechte wand, die echter nog vrij zwaar begroeid is en waar talrijke tjemara's (kadjoe, *Casuarina Junghuhniana* of *montana*) tusschen ander geboomte voorkomen (Pl. 10). Het is dezelfde tjemara als die welke in Oost-Java zulke uitgestrekte bosschen in het gebergte kan vormen. Deze op dennen gelijkende boomen en de tusschen hoge rots-wanden stroomende bergbeek roept bij ons weer in gedachte het berglandschap van noordelijke streken. De rivier is op de plaats waar men aankomt breed en ondiep en gemakkelijk te doorwaden. Verder stroomafwaarts verengt zich de bedding weer en stort zich het water in een diepe wijde kom die gedeeltelijk in de loodrechte oeverwand uitgehold is. Overal langs de oevers treft men in het kalkgesteente

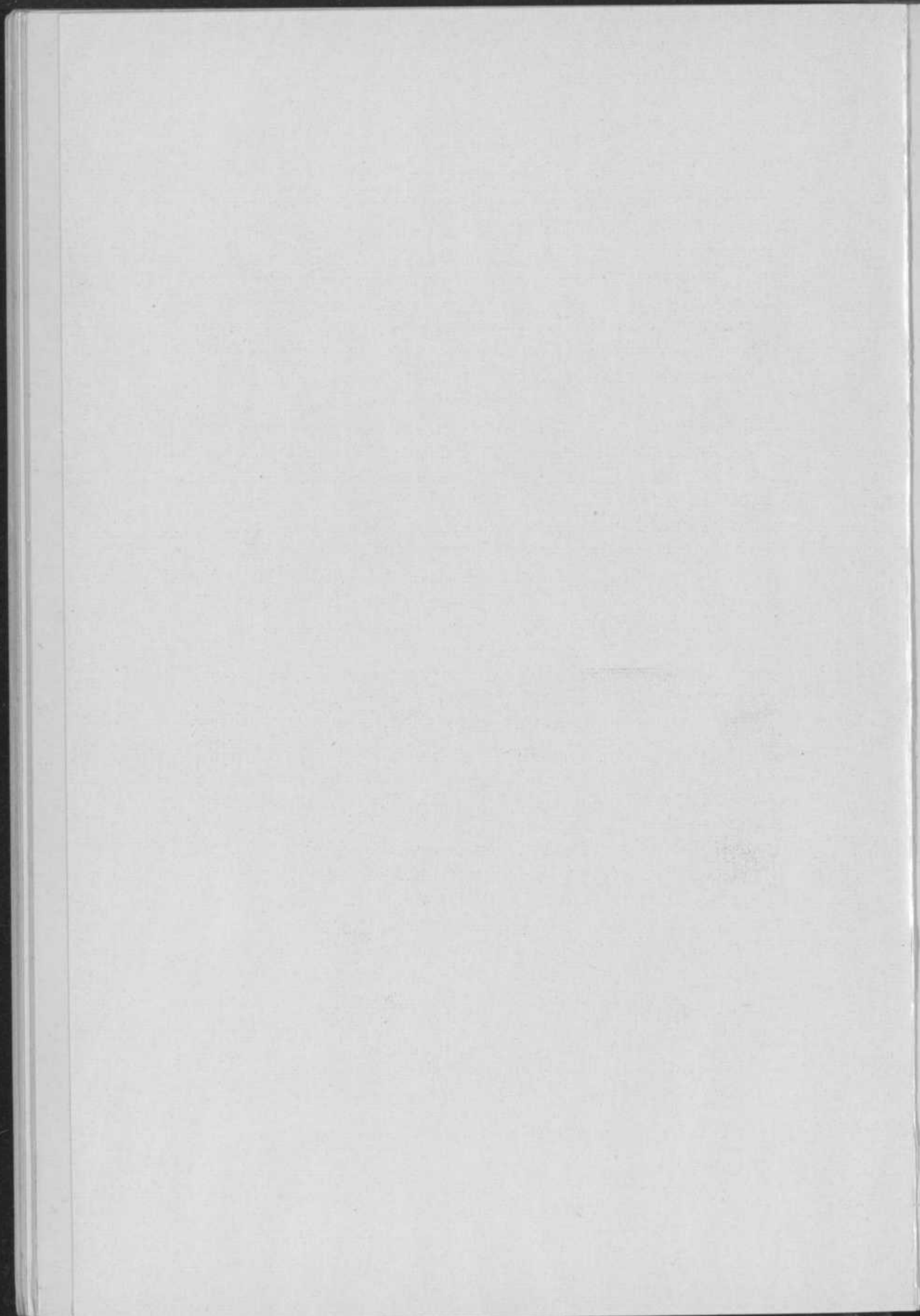

Typen uit Mao-Marroe.

Typen uit Mao-Marroe.

Foto P. Franck.

uithollingen aan, waar dikwijls nog water in staat. Sommige van die holten hebben nauwelijks een halve meter middellijn maar zijn meer dan een meter diep. Gedierte was in deze achtergebleven plasjes niet aanwezig behalve enkele water-insecten. Onder de rolsteen in en langs het water treft men er niet alleen van kalkgesteenten maar ook van porfier en andesiet aan, een bewijs dat de rivier veel hoger op in vulkanisch gebergte moet ontspringen.

Iets stroomopwaarts links komt een klein beekje zijn water in de kali uitstorten en vloeit met verscheidene stroompjes en stralen langs het gesteente en afhangende boomwortels. Overal waar het water langs spoelt groeit een eigenaardig mos dat niet soepel is als men het aanpakt maar bros, waarschijnlijk door kalkafzettingen. Op de kale steenen merken we nog kleine zwarte plekken op, vermoedelijk kalkwierpolsters, die vrij hard zijn en zich in hun geheel van het gesteente laten afnemen.

Langs de beide oevers groeit een mooie donkerpaarse aardorchidee, waarvan de lange Soembaneesche naam mararawelana luidt.

Op de groote rotsblokken nabij het water zitten talrijke kleine kevertjes en wantsjes, terwijl wij op zandige plekjes voor het eerst eenige *Cicindela*'s, zandloopkevers, aantreffen die we tot nu toe nog niet op Soemba hebben gevonden. Ook de buit uit het water is niet groot, verzameld werden een aantal kreeften en krabben, terwijl de inlanders van onder de steenen in het snelstroomende water nog een vischsoort (*Sicyopterus spec.*) weten te halen, die zich aan het gesteente of op de bodem van de rivier vasthoudt met zijn tot een soort zuignap vervormde buikvinnen. In het open water zijn nergens visschen te ontdekken, uitgezonderd heele jonge exemplaren van de zoevevengenoemde soort, die zich ophouden achter rotsblokken of andere plekjes waar het water niet al te rumoerig is.

De hierboven reeds vermelde grot in het bosch waar men langs komt op weg naar de rivier is zoo goed verborgen, dat we die zonder gids zeker nooit zouden gevonden hebben.

De opening is maar smal, zoodat één man er juist door kan, het gat gaat loodrecht naar beneden, maar de bodem is te zien. Bij ons eerste bezoek daalde een der inlanders erin af, maar we zagen noch vleermuizen noch salanganen naar buiten komen, ook boven het gat in de lucht werden de laatsten niet waargenomen. Een andere keer kwamen we echter tegen de avond en toen vlogen inderdaad salanganen naar buiten, uit een der zijgangen van de holte opgejaagd. Daar ze alle uit de nauwe opening moesten viel het gemakkelijk ze met een net te vangen en het bleken toen tot onze vreugde inderdaad een soort te zijn die eetbare nestjes bouwt. Hierdoor nieuwsgierig geworden wilde ik zelf eens de grot van binnen bekijken en toen we op een dag naar de rivier waren geweest om kieken te nemen gingen we op de terugweg die grot weer bezoeken.

In de loodrechte schacht is het niet zoo moeilijk neer te dalen daar stevige Ficus-wortels tot op de bodem reiken. Beneden aangekomen bevond ik mij op een klein horizontaal gedeelte, de bodem van een smalle spleet, aan het einde waarvan het weer vrij steil omlaag gaat.

Hier komt men alleen zeer voorzichtig vooruit tot men voor een nieuwe put staat, die echter maar 2 tot 3 Meter diep is. Men kan zich hier overheen werken langs enkele uitstekende punten van de wand, aan de overzijde is een gemakkelijker begaanbare gang, die uitloopt in twee holten, die zeer smal en hoog zijn. In een van deze holten aan de zoldering zijn nog duidelijk resten te zien van salanganen-nesten, maar versche nesten of vogels worden niet waargenomen. Teruggaande daalt de Soembaneesche gids en ik achter hem aan in bovengenoemde put af, die zijwaarts toegang geeft tot een kleine hal, waar achter nog een tweede kleinere holte. Hier zitten een aantal vleermuizen, waarvan een zevental met het net worden buitgemaakt. Overigens is de grot weer zeer arm aan ander gedierte, sprinkhanen zien we niet, wel een paar schorpioenspinnen.

Weer aangekomen onder de uitgang blijkt de klim naar boven niet mee te vallen, de ruim 8 meter diepe schacht kom ik niet meer uit. Ik wil mij optrekken aan de neerhangende wortels, maar de geschoeide voeten vinden daaraan geen steun noch aan de gladde rotswand, zoodat ik na eenige mislukte pogingen amechtig beneden blijf staan. Eerst met behulp van een touw onder de armen gebonden gelukt het FRANCK en de jongens die bij ons zijn mij naar boven te hijschen. Ongelooflijk vies en erg vermoeid sta ik eindelijk weer op de begane grond. Een frisch bad doet evenwel spoedig de onaangename gevolgen van het avontuur weer vergeten.

We hooren dat hier in de buurt meerdere grotten moeten zijn, maar de bevolking is blijkbaar onwillig ons er heen te brengen. Met behulp van de goeroe (onderwijzer), die aan het hoofd van de zendingsschool staat, gelukt het ons ten slotte hen zoover te krijgen, dat ze er ons een paar zullen wijzen. We gaan weer eerst de weg naar Kananggar op en ongeveer 10 minuten van Mao-Marroe na een klein beekje overgekomen te zijn, volgen we een bergpaadje dat in zuidelijke richting loopt. Dit pad gaat nogal steil naar boven en voert over een lage pas, die vanuit Mao-Marroe goed zichtbaar is, naar het dal van een zijstroom van de Renderrivier. We dalen nu snel naar die kleine kali af en bereiken die na ongeveer drie kwartier, gerekend vanaf de pasangrahan. De oever aan de overzijde is vrij steil en hier moeten zich dan de beloofde grotten bevinden. Het valt echter niet mee wat men ons toont, de eene grot is een groote holte met wijde opening naar buiten maar weinig diep, zoodat ook de achterwand bij daglicht goed zichtbaar is. De andere grot is iets meer gecompliceerd en bezit eenige zijholten, waaronder een gang, die echter nauwelijks eenige meters doorloopt. Deze holten zijn echter veel te licht voor echte grottenbewoners en ook voor eetbare-nestjes bouwende *Collocalia*-soorten.

We vinden in beide holten dan ook alleen nesten van *Collocalia esculenta*, sommige met eieren. Deze nestjes zijn

zeer typisch, uitsluitend vervaardigd van grasaartjes, en zitten verborgen in kleine uithollingen in het gesteente.

Op de terugtocht komen we nog voorbij een gat, waarin zich van boven een klein stroompje stort, het gat is zeer ondiep en het water verdwijnt blijkbaar dadelijk in de bodem. Ook in deze holte troffen we weer dezelfde *Collocalia* aan. Onderweg zien we nog een paar kaneelduiven (*Macropygia*), het gelukt echter niet de dieren onder schot te krijgen, wat wel jammer is, want deze soort duif was nog niet bekend van Soemba.

Een andere keer zouden zij ons nu toch heusch eens bij een echte salanganen-grot brengen, maar dat was heel ver weg, wel vier uur lopen. Dat was natuurlijk geen bezwaar, we zouden dan maar vroeg op stap gaan. De nacht was tegen de ochtenduren ontzettend koud, de lucht was dan ook niet bewolkt, zoals anders wanneer we opstaan. Om 7 uur vertrekken we, het kamponghoofd en vele volgelingen gaan met ons mede om de weg te wijzen.

We lopen eerst in Z.O. richting en klimmen over de waterscheiding tusschen de Melolorivier en het kleine riviertje waar wij laatst reeds geweest zijn. We steken dit over en nu volgt een zware klim tot we een tweede rug bereikt hebben. Van hier af zien we in het mooie en breede dal van de Rende. Daar alle paden op Soemba recht tegen de berg opgaan en recht toe recht aan naar beneden, zijn we zeer snel tot dit dal afgedaald. De vlakke bodem is hier bijna geheel in cultuur gebracht of geweest en we bevinden ons temidden van talrijke rijpe rijstvelden, alles echter droge rijst. De oogst is in volle gang en overal treffen we in de tuinhuisjes heele families aan, die de padi drogen of verzorgen. We volgen het dal naar het westen en de weg is hier bijzonder vlak. Nadat we de kali Rende een paar maal zijn overgestoken komen we aan een klein heuveltje waar bovenop de dessa Kalele ligt, waar we eerst om 11 uur aankomen. Hier in de buurt zullen dus de lang verwachte grotten zijn. We wachten eerst nog geruime tijd op het kamponghoofd, daar men niet zonder zijn medeweten

de grot wil bezoeken. Eindelijk verschijnt mijnheer steeds lachend en zeer spraakzaam maar we begrijpen er niets van; onder onze tochtgenooten is er maar een die een paar woorden maleisch kent, maar niet genoeg om ons alles duidelijk te maken wat gezegd wordt. Ik krijg weer sterk de indruk dat men ons aan de praat wil houden, telkens als ik wil opstaan, word ik weer vriendelijk uitgenoodigd te gaan zitten. Daar het intusschen al 12 uur is stap ik eindelijk op en zeg dat zij nu de weg naar de grot moeten wijzen. Eenige menschen en ook het hoofd van de kampong gaan mee; we loopden nu een klein eindje en komen na een kwartier aan een beekje dat aan de voet van een heuvel uit een holte komt, volgens de inlanders is dit de Rende-rivier.

Het gat waar het water uitstroomt is zeer laag zoodat men alleen in gebukte houding naar binnen kan gaan tot de knieën in het water. Al heel spoedig wordt het water steeds dieper en reikt reeds tot het middel, terwijl de ruimte boven het water erook niet hooger op wordt.

Daar we steeds dieper wegstappen in de modderige bodem van het beekje is verder doordringen onmogelijk en onverrichter zake keeren we weer terug. Ik ben eenigszins nijdig daar het duidelijk is dat men mij niet gebracht heeft naar de goede grot. Het kamponghoofd blijkt achtergebleven te zijn in een tuinhuisje en de andere heeren beweren de weg niet te weten. Ik laat het hoofd roepen en als hij komt beduidt hij mij dat het vreeselijk warm is, wat ik graag geloof, maar waar is nu de grot?

Hij duidt op het gat waar het beekje uitkomt en beweert: er zijn geen andere grotten. Wanneer wij aanhouden wijst hij naar boven, daar op de heuvel is een gat en zijn veel vogels. Als wij erheen willen gaan zegt hij het is heel ver, over de berg heen. We merken dat we voor de gek gehouden worden en daar het al laat wordt en ik ervoor bedank nog weer eens een uur of wat rond te dwalen zonder iets bijzonders te zien, geef ik het maar op en aanvaarden we

de terugtocht. Terug nemen we een geheel andere weg, we gaan direkt van de kampong Kalele uit naar het noorden of iets N.O., volgen nu niet meer het dal maar stijgen dadelijk en klimmen de heuvelrug op, die het dal hier begrenst. In een half uur zijn we bovenop die rug gekomen en nu zie ik ook de kale boomen die we van de kant van Mao-Marroe uit kunnen waarnemen. Weer een half uurtje dalen en wij zijn bij de kleine rivier, die we vanochtend ook zijn overgegaan en dan ligt vlak voor ons de lage pas, die we al meer zijn overgetrokken en waarachter Mao-Marroe moet liggen. In een kwartier zijn we boven en na nog een kwart uur goed en wel thuis. Waarom we vanmorgen vier uur zijn rondgelopen om de kampong Kalele te bereiken, waar we rechtstreeks van hier in anderhalf uur hadden kunnen komen is mij niet duidelijk. Ik onderhoud hierover de goeroe en hij vertelt mij dat het kamponghoofd nu beweert, dat hij overal de menschen moest waarschuwen, die overmorgen onze goederen naar Kananggar zullen brengen. Het lijkt mij niet erg waarschijnlijk en het komt mij eerder voor dat we maar rondgeleid zijn om het bezoek aan de vogelgrotten uit te stellen.

Al meer hebben we opgemerkt dat de bevolking steeds groote geheimzinnigheid betracht met die grotten en bang schijnt dat een bezoek de vogels zal verjagen en deze niet meer zullen terugkeeren.

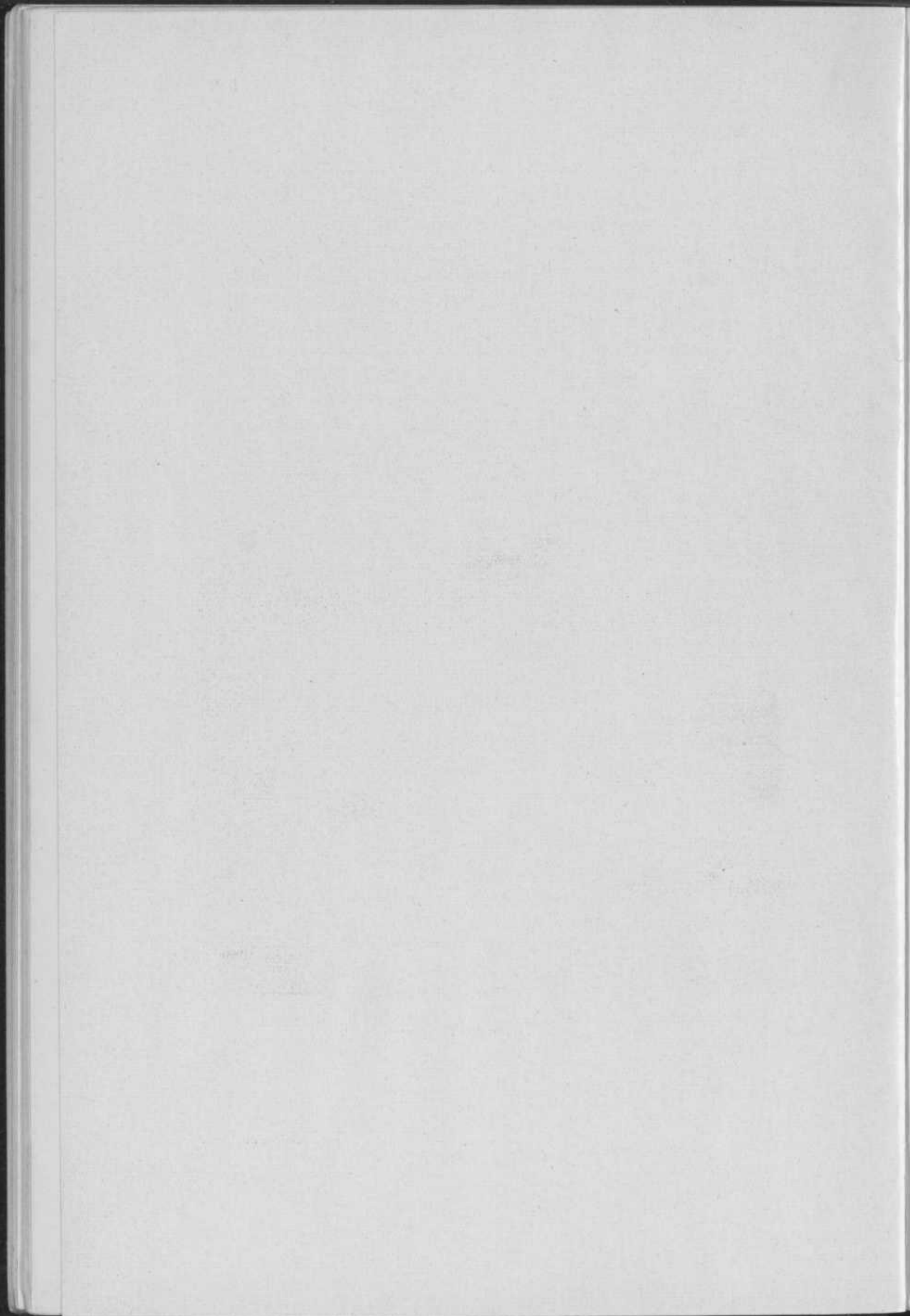
Ik vrees dat behalve die grot nabij de Melolo-rivier wij geen andere grotten met eetbare nestjes te zien zullen krijgen. Die eene grot was trouwens erg klein en het kwam mij voor dat men, voordat men ons er heen bracht, de enkele aanwezige nesten reeds had weggehaald.

Overigens vertoont de vogelwereld evenals de plantengroei ongeveer hetzelfde beeld als in de vlakte. We zien hier wel meer boschvogels, zooals de neushoornvogel (*Rhytidoceros everetti*) maar dit is minder het gevolg van de grootere hoogte, waarop wij ons bevinden, dan wel van de groote boschrijkdom hier. Een vogeltje dat we beneden nog niet

Dal van de Melolo-rivier, Mao-Marroe.

Foto P. Franck.

verkregen, is een klein zwart honigzuigertje met prachtig karmijnroode kop en stuit (*Myzomela spec.*), zooals later bleek waarschijnlijk een nieuwe soort. Het geslacht *Myzomela* behoort tot de familie der honigzuigers, Meliphagidae, die alleen in het oosten van de Archipel vertegenwoordigd is; in uiterlijk lijken deze diertjes zeer op de ook in het westen veel voorkomende honigvogels, Nectarinidae. Verder zitten hier veel waaiersaarten (*Rhipidura semicollaris*), kleine kokette diertjes, die in het struikgewas en op de grond voortdurend rondhuppelen en daarbij telkens hun staart uitspreiden. Het is een verwante van de bekende boeroeng kipas van Java en wordt in West-Soemba kela kataga, dansvogel geheeten. Een dagelijksche verschijning zijn ook kleine vluchten van de oranjegeel en groen gekleurde papa-gaai (pirihoe, *Trichoglossus haematodus*), een soort die ook veel in gevangenschap gehouden en zeer mak wordt.

Opmerkelijk minder is het aantal roofvogels, die in de vlakte zoo talrijk en in zoovele soorten vertegenwoordigd waren, wel ziet men nog torenvalkjes en een enkele *Haliastur intermedius*, de bekende kiekendief, volwassen roodbruin waartegen de witte kop en hals sterk afsteken, maar andere soorten hoogst zelden.

De avond voor ons vertrek neem ik nog eens een bad in de Melolo-rivier. In de volle bruisende stroom kan men zich niet staande houden maar als men zich neerlegt achter een steen en het heerlijk heldere, krachtig voortstuwende water spat over je schouders dan is het tegelijk een koel bad en een lichte massage. Stapt men dan zoo frank en vrij uit de rivier temidden van de prachtige omgeving en men moet dan weer al zijn kleeren aantrekken dan voelt men zich maar half gelukkig en begrijpt men eerst goed, waarom een Papoea eens tegen een Europeaan zei, lachend en hoofdschuddend naar zijn beenen kijkend: Wat ben je toch een ongelukkig mensch, als je ergens heen wilt, moet je eerst een weg maken en dan kun je nog niet loopen, voordat je kousen en schoenen aan hebt.

De 13de Mei hebben we noodig om alles weer in te pakken voor de tocht naar Kananggar, 's middags kunnen de koelies al vertrekken; nu de proviand wat begint te slinken, kunnen we met een paar man minder volstaan.

De volgende dag zijn we om 5 uur al eruit en om half zeven is alles gereed voor het vertrek, de mantri's gaan alle met ons mee, daar ze liever niet 's nachts ergens buiten willen overnachten. In een dichte nevel die als een zware dauw op alles neerslaat rijden we naar boven tot we op de waterscheiding van de Melolo-rivier zijn. Het uitzicht wordt belemmerd door de zware mist, maar later als de zon wat doorbreekt hebben we mooie uitzichten afwisselend op het dal van de Melolo en de zijdalen van de Rende-rivier. Wij stijgen voortdurend tot we ongeveer halverwege het hoogste punt van de weg, Wala Hambakoe, volgens de kaart 800 M., bereiken. Reeds tevoren wordt het terrein weer erg kaal en boomloos en nabij dit hoogste punt is het bijzonder woest en steenachtig. Ook zien we hier weer die eigenaardige uitspoelingen van het gesteente, waardoor vormingen ontstaan die doen denken aan grafstenen. Bijzonder merkwaardig zijn hier de dunne platte steenen die zuiver horizontaal ver buiten de lagen uitsteken, alsof ze door reuzenhanden in de zachte grond van de helling waren gestoken. Bij Mao-Marroe waren ons ook dergelijke steenen opgevallen die zich boven op een klein heuveltje bevinden, van de pasanggrahan uit gezien in Z. W. richting. We dachten eerst met oude vervallen graven te doen te hebben zoo zuiver horizontaal lagen de platte steenen in rijen naast elkander. Bij onderzoek bleek evenwel dat het gesteente hier op zulk een eigenaardige wijze was blootgelegd. Vermoedelijk hebben we hier te doen met banken van harder materiaal tusschen zachte kalksteen- of mergellagen.

Als we onze weg vervolgen blijft het maar steeds even troosteloos, zoover het oog reikt niets dan de eene kale heuvel na de andere en de omgeving blijft zoo tot we vanaf de

hoogte Kananggar zien liggen in het dal van de Waidjelo. Slechts rondom het kleine dorpje is eenig groen en zijn enkele hellingen met bosch bedekt. Het is een teleurstelling voor ons zoo weinig geboomte hier aan te treffen en we stellen ons weinig voor van deze plek om te verzamelen. Als we de kampong zijn doorgetrokken komen we aan de geheel van hout opgetrokken pasanggrahan, die dicht bij de rivier staat. Onze koelies zijn reeds aangekomen en onze gids die we van Melolo mee hebben wacht ons op met de zoon van de radja, die zeer behoorlijk maleisch spreekt.

's Avonds geeft de oude radja een danspartij; met trommel- en bekkenslag wordt, terwijl het nog schemering is, het volk verkondigd dat er feest zal zijn. Tegen zeven uur zijn we daar en wordt met dansen begonnen. Dit is veel beter dan te Mao-Marroe, de mannen volvoeren hun sprongen en passen met veel meer vuur, ook ligt in houding en gebaren meer uitdaging en vechtlust. Vooral het kamponghoofd maakt een woeste en wilde indruk met zijn voetgestamp en hoge sprongen, zijn wapperende om het haar gebonden groene en roode lappen, terwijl zijn kapmes flonkert in het telkens oplaaiende licht van groote bossen alang-alang- of rijststroo.

Ook de dans der vrouwen is vuriger en wilder, de vrouwen en dochters van de radja die het eerst optreden hebben het hoofd versierd met een dubbele pluim van haneveeren, aan de vingers bosjes lang wit geitenhaar, aan de voeten de enkelbanden met bellen. Sierlijk golven die bosjes haar telkens mee met de bewegingen die uitgevoerd worden met de over de schouders hangende doeken. Jammer genoeg is er maar een enkele die een echte Soemba-kain als sjaal gebruikt, de andere hebben die vervangen door ingevoerde gebatikte doeken. Trouwens de geheele kleeding van deze aanzienlijke vrouwen is weinig oorspronkelijk meer, de meesten dragen sarong en kabaai (Pl. 14), een jongere vrouw heeft nog een Melolorok aan versierd met

halve guldens. Later treden ook minderen op, het haar slechts omsnoerd met kleurige lappen. In het halfdonker was hun onstuimig dan weer sierlijk zwaaiend dansen, telkens voor korte tijd belicht door het opvlammen van nieuwe bossen stroo, een fantastisch gezicht. Het hoofdschudden was hier nog hoekiger en forscher dan te Mao-Marroe, de korte sprongen met de rinkelende bellen veerkrachtiger, het zwaaien der armen en doeken gratievoller.

Als er gedanst wordt zitten de mannen gewoonlijk in een kring rondom, terwijl de vrouwen toekijken gezeten vlak tegen elkaar aan op een boomstam of de voorgalerij van het huis. De vrouwen zingen dan gezamenlijk een een-tonig lied met galmende uithalen terwijl vooral de oude vrouwen onmogelijk lang achtereen volgehouden trillers uitgillen, hetwelk boven alles uitklinkt. De oudste, tevens de eerste en voornaamste vrouw van de radja, die zelf niet meer danste, had het in dit gillen ver gebracht en vuurde hiermee voortdurend de jongere danseressen aan.

Als men die vrouwen zoo naast elkaar zag zitten was het merkwaardig hoe verschillend hun uiterlijk was. Hetzelfde is trouwens bij de mannen op te merken. Het gewone type heeft een breede platte neus, terwijl onder de meer gegoeden en bij radja-families men vaak typen aantreft met smalle gebogen neus en opvallend beter gevormd gezicht. Bekend is dat hier Hindoe-Javaansch bloed in zit, maar het komt mij voor dat ook Arabische en wellicht Portugeesche invloeden niet te ontkennen zijn.

Die Portugeesche invloed zou dan via Rotti of Savoe kunnen gekomen zijn, volgens WALLACE immers zou het eigenaardige ras dat Rotti bewoont, wellicht ook van Portugeesche afkomst zijn. DOHERTY ¹⁾ beweert dat hetzelfde ras in Melolo en op Flores is te vinden en dat de Soembanees in hoofdzaak van Mongoolsche bloede is, terwijl hun hoofden zuiver Polynesisch zouden zijn. Van die Mongool-

¹⁾ DOHERTY, l.c.

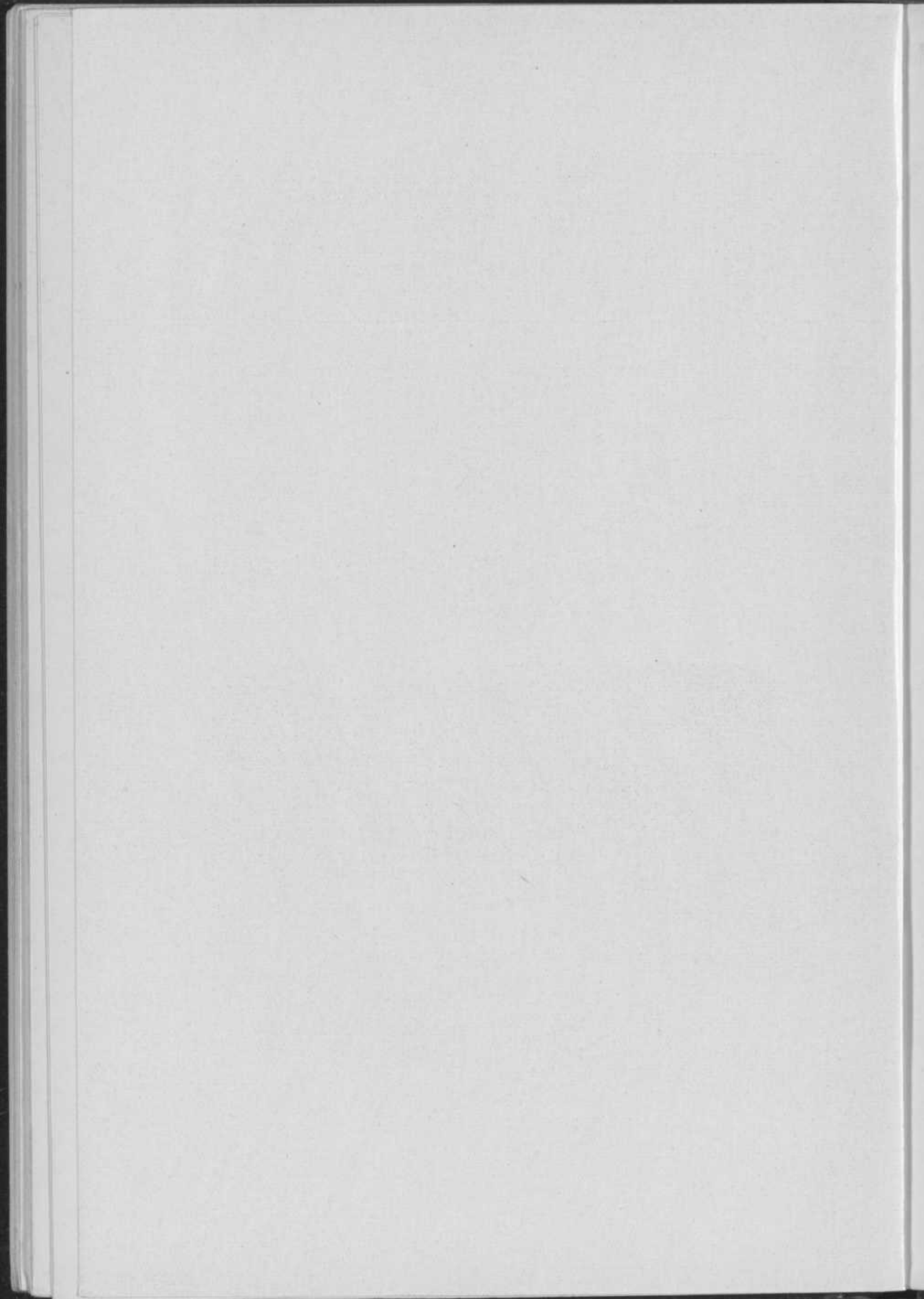

Dansende vrouwen, Kananggar.

Mannen in danscostuum, Kananggar.

Foto P. Franck.

sche invloed is niet veel te bemerken, terwijl het laatste dunkt mij ook niet juist is, het uiterlijk van hoofden en radja's wijst op verwantschap met volkeren die uit het westen zijn gekomen en zeker niet uit het oosten.

Als we 's nachts van het dansfeest terugkeeren in de pasanggrahan is het gewoonlijk erg frisch en zijn we blij alles te kunnen sluiten om het binnen een beetje warm te hebben. Ofschoon Kananggar veel hooger ligt dan Mao-Marroe, op 700 Meter, is het hier toch niet zoo koud, daar we diep in het dal beschut liggen voor de oostenwind. 's Morgens vroeg hangt er steeds een dichte nevel rondom ons die het geheele dal vult.

Muskieten zijn echter veel hinderlijker dan te Mao-Marroe, waar ze door de wind verdreven werden en waar trouwens ook geen stilstaand water in de buurt voorkomt, terwijl hier een doode arm van de rivier vlak bij de pasanggrahan een prachtige broedplaats biedt.

Die rivier, de Waidjelo is anders nog een van de beste plekken om te verzamelen, als men langs de oevers voortwandelt, nu eens de eene dan weer de andere kant volgend, terwijl groote steenen of rotsblokken het mogelijk maken telkens over te steken. Mooie vlinders vliegen hier en vooral een groot aantal soorten glazenmakers en waterjuffers zijn buit te maken. Het water zelf is weer erg arm aan leven, behalve waterinsecten ziet men slechts veel kleine vischjes, alle de ook bij Mao-Marroe reeds ingezamelde kamboekoe en verder de gewone zoetwaterkreeften, die men in het heldere water op de bodem in al hun bewegingen kan gadeslaan.

Volgt men de rivier stroomopwaarts dan komt men na een goed half uur aan een breede kom aan alle zijden door rotsen omgeven; er is slechts een nauwe spleet in de bergwand waardoor het water als het ware door een open tunnel toevloeit. Men kan deze vernauwing met eenige behoedzaamheid wel passeeren daar de horizontale uitspoelingen in de wand eenige steun bieden voor de voeten.

De stroom is hier zeer diep en smal en waarom het water het gesteente zoo loodrecht heeft doorgezaagd is niet te zeggen, vermoedelijk snijdt het hier een vastere laag die niet zoo gemakkelijk verbrokkelt.

Vogels zijn evenwel schaarsch, we nemen slechts een blauwe ijsvogel en een paar eenden (*Anas superciliosa*) waar die voor ons uit het riviertje opvliegen, terwijl bij de zoeven genoemde breede plaats nog een kleine grijze reiger, vermoedelijk *Butorides javanica* gezien werd.

In het algemeen levert de omgeving van Kananggar niet veel op, het dal zelf is weinig begroeid voorzoover de bodem niet in cultuur genomen is. Het voornaamste gewas dat verbouwd wordt is rijst naast mais. We ontdekken hier en daar in de velden ook nog een enkele armzalige koffiëboom, wel is het Java-koffië maar de planten staan kaal en dragen weinig vruchten, ook hebben ze erg te lijden van bladziekte.

De vegetatie is eveneens armelijk, een paar boomen die we nog niet noemden, trekken hier in het bijzonder de aandacht, de eene zit vol vruchten, die er uitzien als donker oranjegele pruimen, maar ze zijn zeer hard, dit is de ai keliki (*Pittosporum fissicalyx*). Deze boom was ook bij Mao-Marroe algemeen. De andere boom (kendinoe, *Melochia umbellata*) heeft uit de verte gezien witte bladeren, de bladeren onder de bloeiwijzen zijn namelijk zeer fijn fluweelig wit behaard, het oudere blad, groot hartvormig, doet denken aan het blad van de waroe-boom; de bloemen vallen echter in het geheel niet op, het zijn schermvormige pluimen van kleine rose bloempjes dicht opeengezeten.

Is het dal zelf zonder bosch ook de hellingen zijn over het geheel kaal, alleen op enkele zeer steile gedeelten treffen we nog geboomte aan. Grootere aaneengesloten complexen bosch zijn echter nog te vinden op het hooge plateau zuid en zuidwestelijk van Kananggar. Na een flinke klim van een half uur zijn we op de rand van het dal gekomen zeker een 100 Meter hooger; nu verloopt de weg

meer horizontaal en spoedig zien we rechts beneden ons in het dal de kampong Katoda Boengoer verscholen in het geboomte op een heuveltje liggen. Links heeft men nog een flinke uitgestrektheid bosch op ongeveer 850 Meter hoogte. Maar ook dit bosch vertoont nog steeds hetzelfde ijle type, weinig zware stammen en weinig ondergroei, we vinden er ook betrekkelijk weinig nieuws, aan vogels is het eer arm dan rijk, en ook de plantenverzamelaar is weinig tevreden over hetgeen hij vindt.

Dezelfde weg hier boven op het plateau moeten we volgen als we naar Lai Rondja gaan, we willen nu wel eens het kalkgebied uit en iets zien van het vulkanisch gesteente, dat bij deze hooggelegen dessa moet te voorschijn komen. Als we het zoevengenoemde bosch links laten liggen dan loopt de weg voorloopig weer over kale heuvelruggen, terwijl we nog steeds blijven stijgen. Ongeveer een uur van Kananggar af staat langs het pad op steile zandige kanten in vrij groot aantal een soort insectenetende plant (*Drosera Burmanni*), kleine aardbeikleurige bladrossetten van hoogstens $2\frac{1}{2}$ cm. doorsnede; een enkel exemplaar bloeide met een klein wit bloempje op lange steel (Fig. 12). De met kleefharen bezette blaadjes zijn ingericht op insectenvangst, maar ik kan geen enkel gevangen insect ontdekken. De vindplaats is zeker bij de 900 Meter, niet bijzonder vochtig en het plantje groeit op open kale plekken. Het is een van de weinige *Drosera*-soorten die we in Indië kennen en alle zijn verre van gewoon.

Op dezelfde hoogte groeit ook een boschbes-soort (aipada, *Vaccinium*) met fijnroode jonge bladeren en een soort edelweiss, barapolla geheeten (*Gnaphalium longifolium*), dat gemakkelijk te herkennen is aan de smalle wit-viltig behaarde bladeren en de kleine geelachtig witte bloemhoofdjes. Dit edelweiss is ook op de weg van Kananggar naar boven reeds te vinden tusschen 700 en 800 Meter. Het is merkwaardig dat deze planten hier al op zoo gerin-

ge hoogte voorkomen, elders b. v. op Java vindt men ze eerst op 1800 Meter en hooger.

Iets verder op splitst zich de weg, men ziet dan recht voor zich de kleine kampong Wangka Pairong, het hoofdpad slaat naar het zuiden af, terwijl wij onze weg meer westelijk

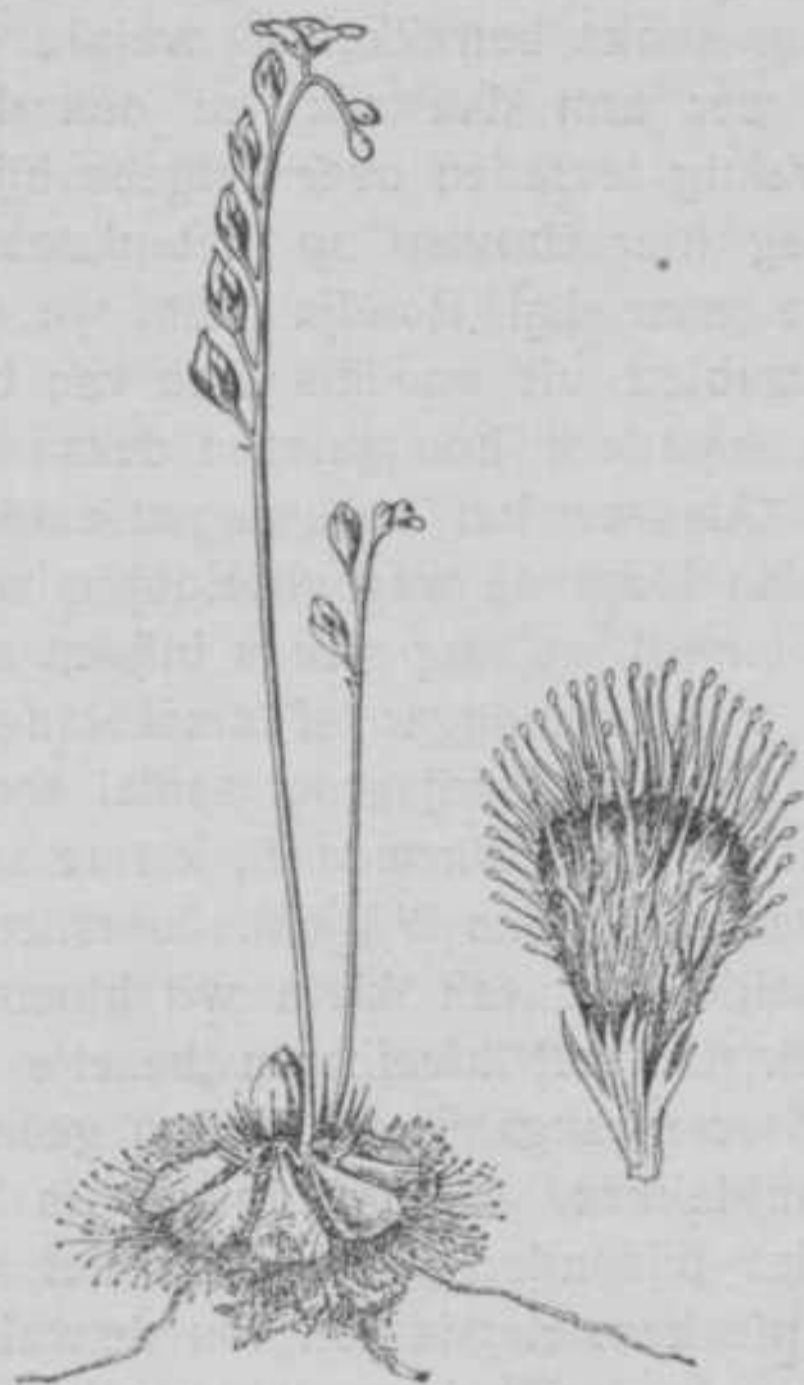

Fig. 12. *Drosera Burmanni*, nat. gr.
en blad, 2 × vergr. n. Diels.

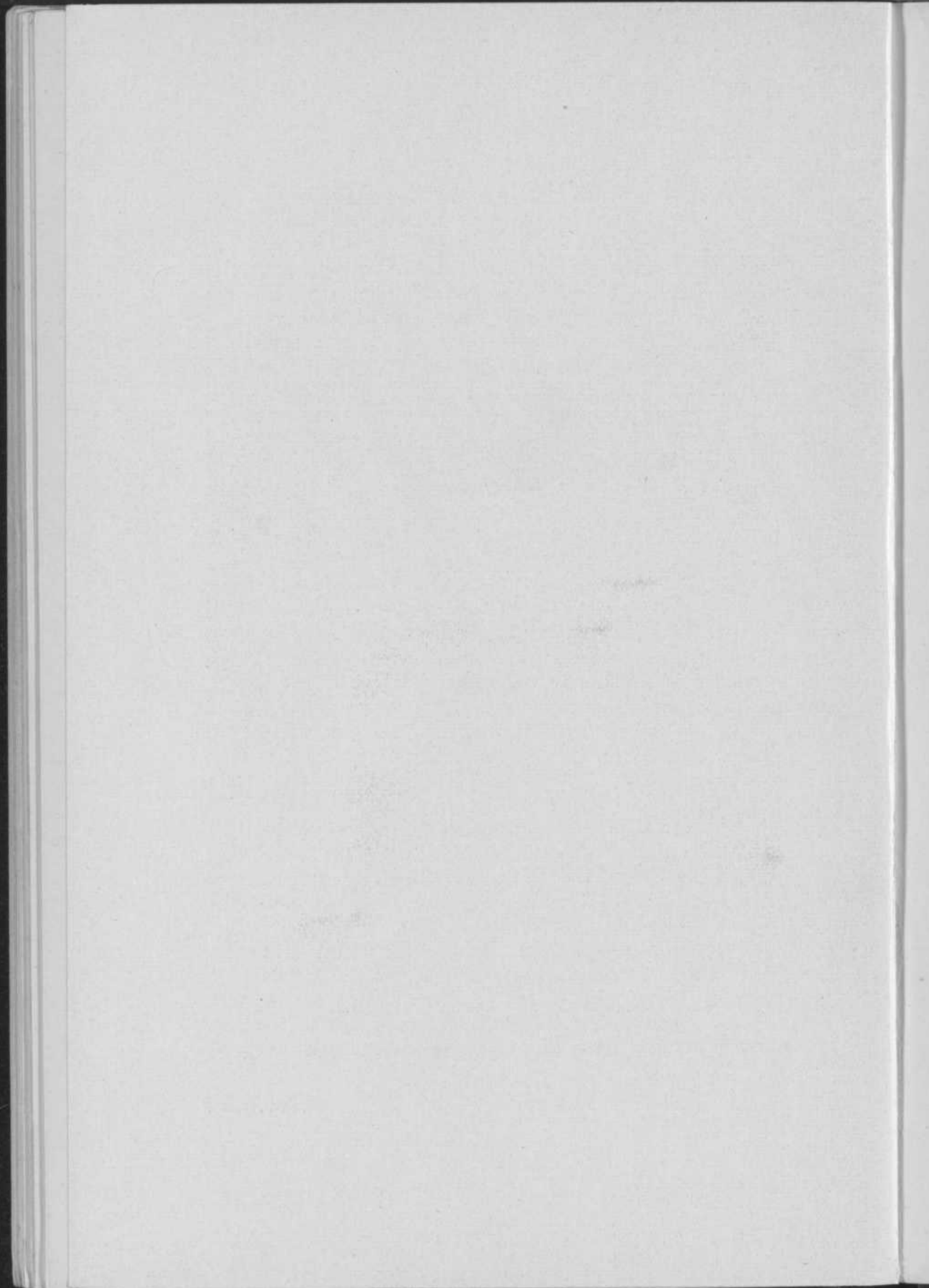
vervolgen. Kort nadat men genoemde kampong is doorgelkomen heeft men een zeer mooi uitzicht op de zuidkust over de beide dalen van de Watoe Rara en Moendjara, men kan duidelijk de branding zien.

Ofschoon de afstand tot Lai Rondja op de kaart zeer kort lijkt, blijkt de weg oneindig lang door de ontzettende

Vrouwen van de radja van Kananggar.

Foto P. Franck.

omwegen die men maakt. Het landschap is over het geheel weer zeer eentonig en men heeft bijna aldoor kale heuvelruggen voor zich.

De kampong Lai Rondja is van verre reeds zichtbaar aan de zoom van het bosch dat de hoge toppen van het centrale gebergte van Massoe bedekt, het geheimzinnige tana meringoe, „het koude land”, waar de zielen der paarden rondzwerven. Het duurt evenwel nog geruime tijd voordat we de lange slingerweg naar boven afgelegd hebben en eerst na vier uur rijden bereiken we ons doel, dat als een kleine vesting boven op een topje ligt. Ook deze kampong bestaat slechts uit enkele huizen en er bevinden zich nog een paar graven aardig versierd met menschenfiguren in staande en zittende houding. We treffen niemand aan behalve de oude vrouw van het kamponghoofd, die ons zeer vriendschappelijk en luidruchtig ontvangt en ons op versche kaktjang en pisang trakteert. Als we onze meegebrachte nasi goreng genuttigd hebben trommelt FRANCK met zijn lepel op het tinnen bordje daarmede de bekkenslag bij het dansen aangevend, en het oude mensch valt dadelijk in en slaat de gillende trillers zooals de vrouwen bij het dansen laten hooren en ze heeft groot plezier en noodigt ons uit te blijven overnachten dan kunnen we 's avonds het dansen zelf zien, maar we bedanken voor de eer en zeggen geen tijd te hebben. Wie hier zou willen blijven mag wel rekening houden met de koude, want zelfs nu midden op de dag waait hier een scherpe kille wind, ofschoon de hoogte toch slechts 1000 Meter is. We zijn gekomen om het bosch op de top te bezichtigen en kunnen dus niet langer bij het oudje blijven toeven. Dit bosch is gemakkelijk te bereiken, nadat we eerst afgedaald zijn tot een beekje dat we oversteken. Het bosch is weer opmerkelijk licht en het onderhout bestaat uit talrijke dunne stammetjes. Daartusschen door vallen enkele zeer zware rechte stammen op van boomen, die iets aan tjemara's doen denken en waaraan men dan ook wel dezelfde naam, kadjoe, geeft. Het is

echter *Podocarpus imbricata*, het kajoe ambon, dat met zijn fijn loof hoog boven de andere boomen uitsteekt. De oude boom heeft slechts zeer kleine tot schubben gereduceerde blaadjes, die op draadvormige twijgen zitten, bij jonge planten komen ook lijnvormige bladeren voor. Verder zien we nog veel damar (*Agathis?*) en kaneel (*Cinnamomum Burmanni*, kaninggoe), terwijl een aantal boomvarens ons eraan herinneren dat we op grotere hoogte zijn. Volgens onze geleiders komt sandelhout hier niet voor. Een opmerkelijk verschil tusschen dit bosch en dat nabij Kananggar viel echter niet vast te stellen, het maakte misschien een iets meer oerwoudindruk, vooral door de zware en fraaie *Podocarpus*-stammen. Ook aan vogels zagen we niets bijzonders. Eenigszins teleurgesteld over het weinige dat de lange tocht ons gebracht heeft aanvaardden we de terugweg en bereiken nu de paarden wat doordraven in ruim drie uur Kananggar, juist voor het invallen van de schemering.

Van Kananggar uit in oostelijke richting komt men in drie kwartier bij een meer dat tegen de zuidelijke helling van het Waidjelo-dal aanligt ingesloten door heuvels. Gaat men direkt van de kampong uit door de tuinen van de bevolking dan vermijdt men dat tweemaal de rivier overgestoken moet worden. Dit meer is grootendeels open water waar honderden eenden (*Anas superciliosa*) huizen, hier en daar staan boschjes bies (*Scirpus*-soort) waartusschen waterhoentjes met roode voorhoofdsplaat (*Gallinula frontata*) en de slanke langteenige *Hydroleucor galinaceus* huizen, hetzelfde diertje dat we bij Pajeti vonden. De randen van het water zijn geheel dichtgegroeid met een waterplant (*Jussieua repens*), die een soort van witte bolletjes aan de stengel draagt, als drijvers dienende ademwortels, en sierlijke witte bloemen heeft gelijkend op anemonen. Hoog daarboven uit steken de dichte witte bloemtrossen van een soort duizendknoop (*Polygonum spec.*) met smalle lancetvormige bladeren. Met de eerstgenoemde plant wordt het water opgevuld door een kranswier (*Chara*-soort) met een uiterst fijn verdeeld blad en

een blaasjeskruid (*Utricularia flexuosa*) met kleine gesteelde gele bloempjes.

In het meer treffen we nog vischjes aan, de ook beneden in rivier en beken gevonden klimbaars (*Anabas testiduneus*), terwijl het water vol zit met bloedzuigers, die we tot nu nog niet waargenomen hebben. Landbloedzuigers (patjets) zijn we nog niet tegengekomen, toch komen ze op dit droge en dorre eiland wel voor, tenminste WITKAMP¹⁾ vertelt, dat ze talrijk waren op de geheel met bosch bedekte 820 Meter hoge Penoeboe in Wai Bangga, West-Soemba.

Tusschen de kampong en het meer en in de omgeving daarvan ziet men overigens niets dan tuinen of grasland, soms in diepe ravijnen wat boomen, maar alles is even arm aan planten of dieren.

Thuis gekomen brengt ons de bevolking nog een paling (*Anguilla mauritiana*) uit de rivier van polsdikte en 92 cM. lengte, welke een voortreffelijk gerecht oplevert.

Loewaks worden ons niet meer gebracht ondanks het uitloven van premies tot f 2.50 per stuk. In de uitgezette klemmen kunnen we slechts een kamponghond verschalken, die met een erbarmelijk gejang over zijn beroofde vrijheid huilt.

Herten zijn hier evenmin, ondanks de verzekering elders gegeven, dat ze juist hier zouden zitten; hier vertellen ze weer dat er veel aan de zuidkust te vinden zijn, maar dat is vier dagen heen en terug en zooveel tijd hebben we niet over.

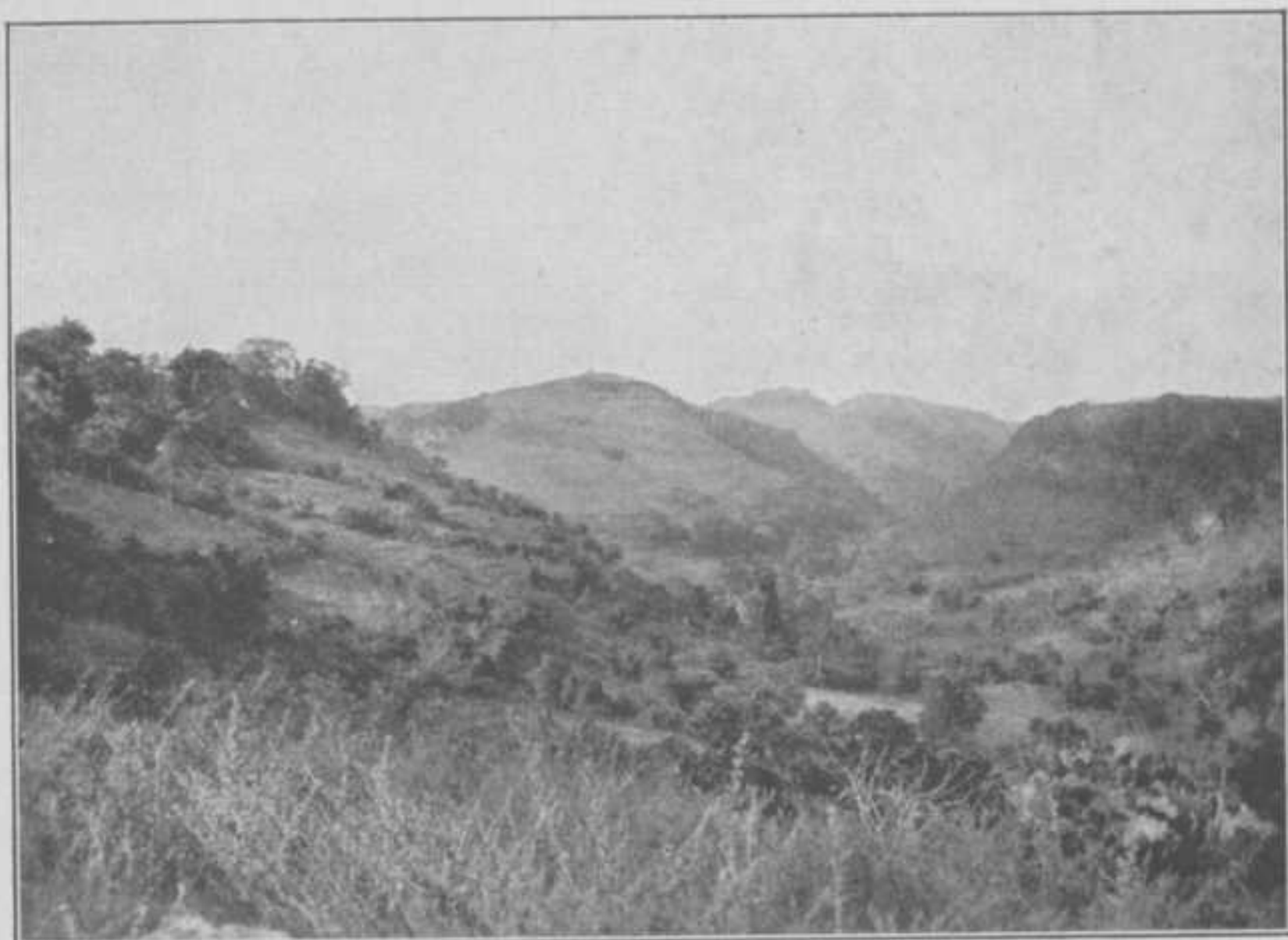
Ook wilde varkens krijgen we niet, FRANCK is eenige malen met een troep inlanders er nog op uit geweest, maar steeds zonder resultaat, geen enkel stuk gezien zelfs. Onder de tamme varkens, die hier weer veel gehouden worden, zijn er eenige die duidelijk de witte wangstreep van *vittatus* vertoonen, ook bruine lichtgestreepte jongen komen voor, het meerendeel is echter geheel zwart. Dezelfde verscheidenheid in teekening en kleur merkten we op in de kampong

¹⁾ WITKAMP, H. Een verkenningsstocht over het eiland Soemba, Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 2e Ser. Dl. XXX, 1913, p. 25.

Kalele achter Mao-Marroe, ook daar was een groote zeug met scherp geteekende witte wangstreep, ook liepen er twee jonge varkens rond, een klein bruin en een halfwassen zwart, beide met de witte teekening, het laatste dier had witte voeten. Er moet hier een sterke vermenging met wild bloed, *vittatus*-bloed, hebben plaats gehad.

Op een van zijn varkensjachten is FRANCK een nestheuvel van een loophoen, die habboe wordt genoemd, tegengekomen en een van de laatste dagen van ons verblijf besluiten wij dit nest nog eens op te zoeken en te fotografeeren. We volgen weer de weg die we ook naar Lai Rondja insloegen tot we aan de tweesprong komen, waar de hoofdweg naar het zuiden afslaat en die we thans volgen. Nog een kwartier blijven we op het hooge plateau en dan daalt plotseling de weg zeer steil, zoodat we van het paard af moeten, links is het ongeveer 1000 M. hooge gebergte loodrecht afgestort en staan de witte kalkwanden recht omhoog. Na een half uur komen we aan een kleine beek, met prachtig kristalhelder water waar we halt houden en de paarden afzadelen. Als naam voor deze beek geeft men Lokoe op, maar lokoe beteekent in het algemeen „rivier”, er zal dus nog wel een andere naam ook voor zijn. Te voet zal de tocht van Kananggar naar hier zeker drie uur in beslag nemen. Na een korte rust klimmen we de zeer steile kaliwand omhoog en komen in het bosch boven op de rand. Hier volgen we in O. Z. O. richting een klein pad, dat in het lichte bosch zonder veel ondergroei bijna niet terug te vinden is en reeds na een kwartier staan we voor het reusachtige nest (Pl. 15), dat in een vlakke inzinking in het woud zich als een kleine krater verheft.

Bij opmeting blijkt het nog grooter dan eerst geschat, de doorsnede aan de basis bedraagt 9.50 Meter en de hoogte 1.80 M. Volgens de Soembaneezen is dit nest reeds 10 jaar oud. Elk jaar komen de hennen, tot 20 stuks, bijeen om hier eieren te leggen en vergrooten het nest door aarde, takjes en bladeren met hun krachtige scharrelpooten omhoog te wer-

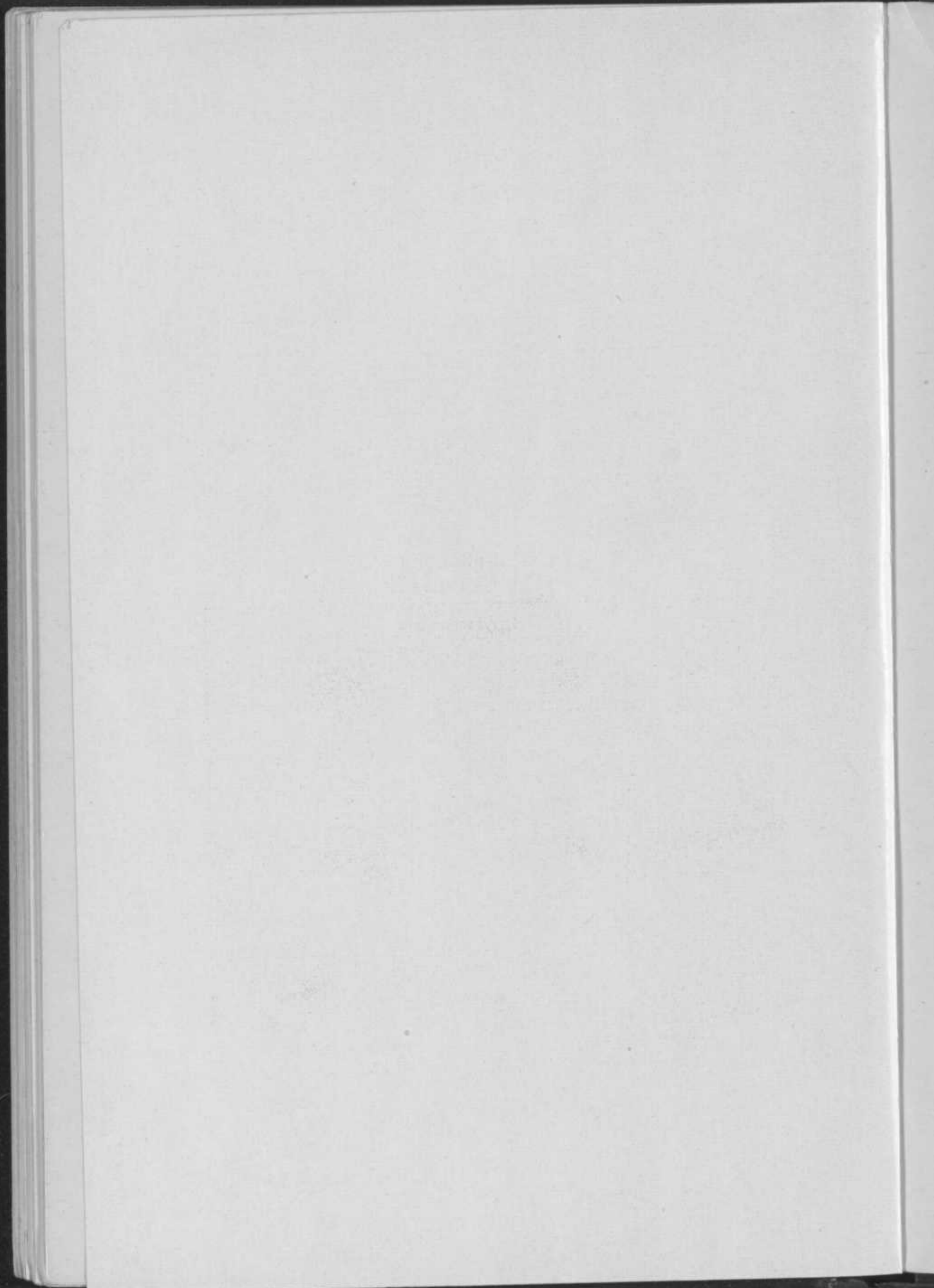

Landschap nabij Kananggar.

Nestheuvel van loophoen in bosch nabij Kananggar.

Foto P. Franck.

pen. Die eieren zijn reusachtig groot, 10 cM. lang bij ruim 5 cM. breed, vooral als men in aanmerking neemt dat het dier zelf niet veel grooter is dan een gewone kip (Fig. 13). De eerste keer werd in dit nest nog één ei aangetroffen op 1 Meter diepte. Door de broeiing van de rottende aard- en bladlaag komen de eieren van zelf uit. Als de inlanders dan ook zulk een heuvel ontdekken steken zij eerst de hand diep in de massa, is de temperatuur normaal dan graven zij niet verder wel wetende dat er dan geen eieren zijn.

We hooren niet ver weg de eigenaardige zacht fluitende roep

Fig. 13. Loophoen, *Megapodius duperreyi*, $\frac{1}{5}$ nat gr.

van het loophoen (kaloeki, *Megapodius duperreyi*). Volwassen dieren hebben we evenwel niet gekregen, wel een jong en eenige eieren, die zoowel in Waingapoe, als in Karoni en Melolo op de markt verkocht worden. In Karoni konden we ze voor 5 cent per stuk krijgen, in Melolo deden ze

zelfs 25 cent. Zulke loophoenders komen op Java niet voor, de meest westelijke vindplaats zijn de Kangean-eilanden benoorden Bali.

Op de terugtocht naar Kananggar haalt mijn klein paardje de klim naar boven niet, 80 Kilo is ook te veel voor het nog zeer jonge dier, en we stappen dus maar rustig achter elkaar het slechte steenige pad omhoog.

De 23ste Mei pakken we alles in voor de terugtocht naar Waingapoe om dan voor goed afscheid te nemen van Soemba. We zullen over Penang naar beneden gaan, en daar nog een laatste poging wagen om herten te schieten.

De dragers, 42 man, vertrekken de volgende dag om 12 uur reeds, wij gaan zelf de 25ste Mei 's morgens vroeg met 6 man, die het meest noodige voor ons onderweg bij zich hebben. De mantri's gaan alle te voet daar zij zich op ongezadelde paarden te zeer doorrijden. Bij de klim uit het dal naar boven kan men bijna steeds te paard blijven. Bij de overgang van de Waidjelo vlak bij de pasanggrahan moet het paard dadelijk aan de overkant van de rivier een steile helling nemen en al zenuwachtig door het zadel opbrengen en het ongewone van een ijzeren toom, maakt het eenige zijsprongen en knapt mijn zadelriem en met zadel en al glijd ik achter van het paard af en kom leelijk op mijn stuit terecht, gelukkig nog juist een paar meter van de kali af. Met een stukje koperdraad en wat touw wordt het oude rommeltje, dat we te Waingapoe geleend hebben, weer opgelapt en kunnen we verder, maar bij elke klim vrees ik voor een herhaling van het geval. Het is dan ook wel aan te raden om bij een bezoek aan Soemba zijn eigen zadel mede te brengen. De weg is ontzettend uitgesleten door de regen en het pad allesbehalve fraai. De omgeving is zoodra we boven zijn gekomen weer even troosteloos en kaal als bijna overal elders, een paar eenzame tjemara's zoo uit de verte doen een herinnering opkomen aan een heuvelachtig heidelandschap, maar met de sombere tinten van de herfst als alles reeds uitgebloeid is.

Verder op passeeren we de bovenloop van de Melolo, die hier in een zeer diep en eng dal, een echte canyon, zijn bedding heeft en genieten een oogenblik van de brug af van het mooie gezicht; water en geboomte zijn steeds een verademing in dit dorre land. Kort daarop bereiken we het hoogste punt van de weg bij Mbidi Paraing op 950 Meter en langzaam dalende volgen we nu steeds de waterscheiding tusschen het stroomgebied van de Kambera en van de Mangili. Overal rondom stijgen rookwolken omhoog en welke richting men ook uitkijkt merkt men het grasbranden op. Dit geschiedt om de paarden nog eenig voedsel te verschaffen in de droge tijd. Inderdaad ziet men op de zwartgeblakerde stukken weer mooi jong groen te voorschijn komen maar dit branden heeft toch ook groote nadelen, elk jaar gaat er dan hier dan daar een stuk bosch aan en alle jonge opslag van boomen wordt steeds weer vernietigd. Ongetwijfeld is aan dit eeuwige branden in hoofdzaak de troosteloze kaalheid van het eiland te danken. De rit, vooral als het warmer begint te worden is vrij vervelend, steeds heeft men slechts uitzicht op kale heuvels die zich achter elkaar in eindeloze opvolging ontrollen, alle met de typische zuiver horizontale gelaagdheid. Bij uitzondering is eenig bosch te ontdekken; als we dicht bij Penang, ons nacht bivak komen, zien we een groot stuk bosch voor ons uit. Het pad voert door dit bosch maar is er uiterst gemeen want we zitten hier weer in de koraalsteen, die zoo ruw en scherp verbrokkelt. Ook de paarden voelen niets voor dit harde onregelmatig verweerde gesteente en gaan slechts stapvoets ofschoon de weg nagenoeg horizontaal loopt. We rijden ongeveer een half uurtje door deze lommerijke omgeving en voelen er veel voor ons hier neer te zetten, maar Penang is zoo dichtbij dat wij maar besluiten door te rijden. Uit het bosch komend zien we rechts onze verblijfplaats voor de nacht reeds liggen, boven op een kleine heuvel natuurlijk. Nog even een kwartiertje doorrijden en we zijn om half twee op de plaats

van bestemming. Het kamponghoofd, een forsche flinke kerel met een rechte europeesche neus, omringd door veel volk begroet ons tamelijk stug en daar hij geen maleisch verstaat kunnen wij ons ook niet verder met hem onderhouden.

De geheele plaats bestaat slechts uit één huis en verder twee kleine hutjes voor menschen, die overnachten willen en een groote overdekte ruimte voor koelies en paarden. De vele menschen die we in de kampong aantreffen zijn juist daar om nog een tweede soembaneesche woning op te richten.

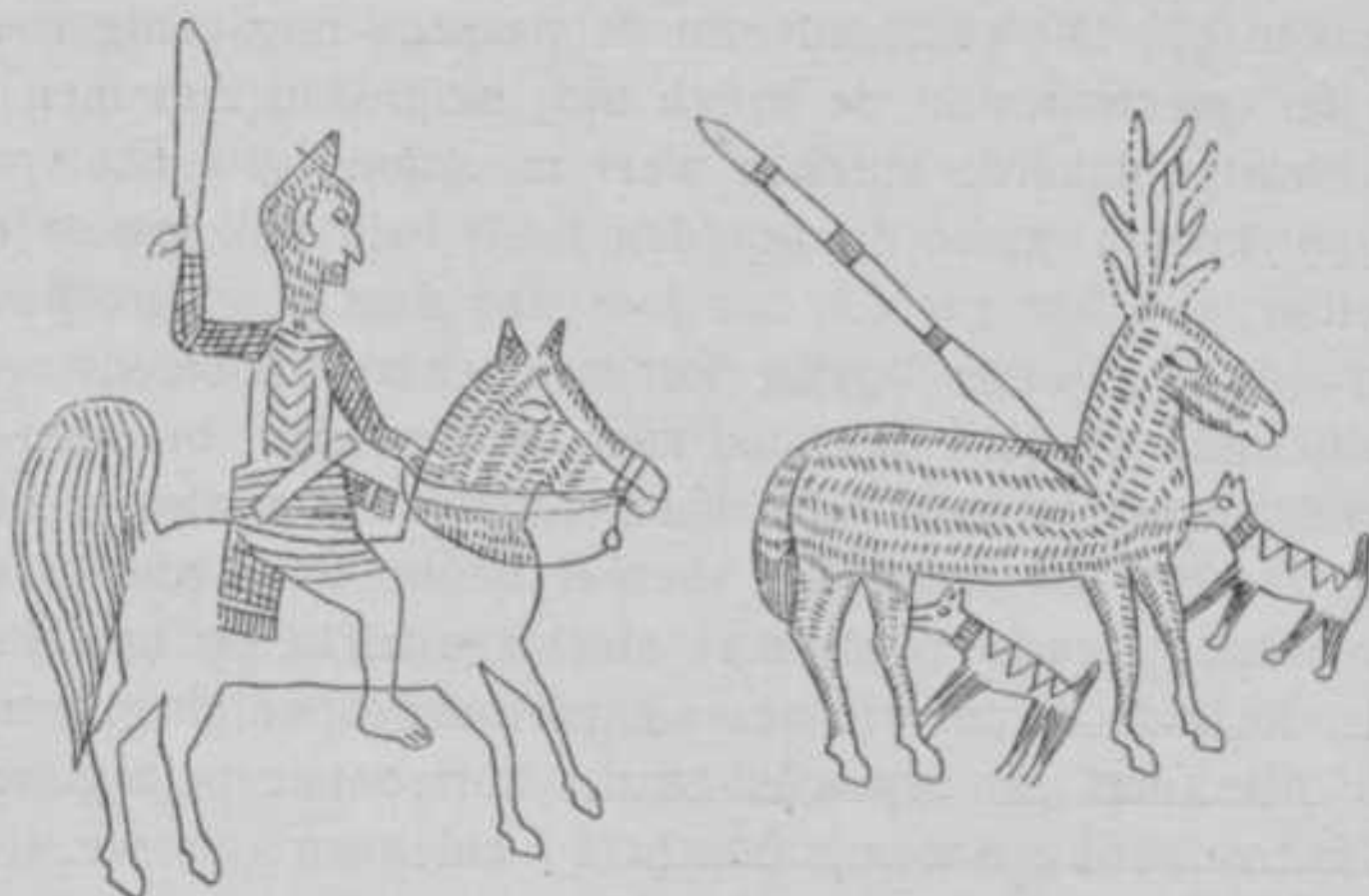

Fig. 14. Hertenjacht, Soembaneesche teekening op kalkdoosje.

Het verblijf voor de gasten is allerprimitiefst en niet erg zindelijk, bovendien zeer luchtig, een deur is niet aanwezig en de wind giert van alle zijden door het doorzichtige vlechtwerk van de wanden. We bereiden ons al voor op een zeer koude nacht op deze hooge en open plek op ongeveer 600 Meter hoogte, ook heeft men ons gewaarschuwd dat hier veel ongedierte zit. Eerst tegen donker komen onze koelies met al de bagage en kunnen we iets te eten krijgen. Water is weer schaarsch en moet ook hier van heel ver beneden gehaald worden. 's Avonds wordt er nog gedanst en de vrouwen hier voeren een andere dans uit

dan we tot nu toe zagen, ze dansen zonder sjaal, aan de handen alleen de bosjes geitenhaar waarmede evenzoo gezwaaid wordt als elders met de doeken, ook de dansfiguren zijn anders.

We gaan vroeg naar bed, morgen willen we nog op hertenjacht maar bij navraag is het weer het oude liedje. De menschen in Kananggar hadden gezegd dat bij Penang veel herten zouden zijn, maar de kampongbewoners hier vertellen weer: hier zijn ze niet maar wel veel verder weg, djaoe sekali. Ook wil niemand mee op jacht want ze moeten het huis afbouwen. Er alleen op uit te trekken zonder drijvers en zonder iemand uit de omgeving als gids die het terrein goed kent heeft geen zin en we moeten onze pogingen om herten te krijgen wel opgeven en we zullen dus morgen maar direkt doorgaan.

De nacht brengen we goed door, het verwachte ongedierte blijft uit en ook de koude valt erg mee. 's Morgens vroeg staan we verwonderd over het uitzicht, het geheele dal voor ons is herschapen in een nevelmeer, dat met zijn zijarmen alle kleinere dalen opvult. Hier en daar steekt een hooge top nog als een eilandje boven de dichte wolkenmassa uit; de verbeelding dat men een grootsch meer voor zich heeft is volkomen.

Deze nevel moet in het dal liggen van de Kambera en de Lokoe Wingir, de groote zijrivier die dicht langs Penang stroomt. Ook gedurende de eerste tijd van de rit naar beneden blijft dit gezicht ons verkwikken en het is alweer het denkbeeld dat men water ziet, waardoor de dorheid en troosteloosheid van het landschap wordt vergeten. Eerst als de zon veel hooger komt lost zich de nevel op. De weg blijft eerst op ongeveer gelijke hoogte verlopen, maar dan daalt men langs een zeer gemeen stuk vrij plotseling af tot het lagere terras, op 400 Meter ongeveer. Klimt men naar boven dan is het vrije uitzicht meestal belemmerd door telkens hoogere punten, maar ziet men van boven af op een lager terras neer dan is de terrasvorming zeer in het oog

vallend. Ondanks het totaal versneden zijn van het terrein door de sterke uitspoeling blijft toch door dat typisch zich op eenzelfde hoogte bevinden van alle kammen en toppen het beeld bewaard van een horizontale vlakte.

Het rijpad bevindt zich soms vlak langs steile ravijnen en men is gedwongen van het paard af te stappen, het beest is verstandig genoeg om te weigeren voort te gaan langs zulke gevaarlijke punten zoolang men erop blijft zitten, maar volgt gedwee als wij zelf voorzichtig voorgaan. Hier en daar is de weg zoo diep uitgesleten door het verkeer, dat man en paard erin verdwijnen. Zijn we eenmaal op het nieuwe plateau aanbeland dan vertoont het pad weer tijdenlang zeer vlakke gedeelten, maar toch is het dikwijls niet mogelijk hier hard te rijden vanwege de scherpe karangsteen. Daarop volgt een nieuwe steile afdaling naar een laag gelegen breed dal. Voordat we dit bereiken komen we aan een klein beekje met helder water waar we halt houden, het is 10 uur en we moeten hier ongeveer halverwege zijn.

In het dal zelf echter is geen water te ontdekken, het geheel maakt de indruk van een vroeger meer dat leeggelopen is. Volgens WITKAMP ¹⁾ heeft hier ondergrondsche afvloeiing plaats, zoodat deze vlakte, waarin de kampong Merada Moendoe ligt, zelf droog blijft. Hier kunnen we eens vlug doorrijden op een vlak en mooi zandig pad dat aan het uiteinde van het dal weer afdaalt naar een diep ravijn geheel verscholen in bosch. Bovenstrooms is de bodem van het ravijn geheel uitgedroogd, maar verder op is men verwonderd ineens zooveel water in de beekbedding te zien. Ongetwijfeld moet dit water uit de steile zijwanden of ondergronds zijn toegevloeid. Tientallen malen gaat men die beek wel over en prachtig zwaar hout verheft zich hier nog langs de weg. Ook komen we nog enkele sandelhoutboomen tegen, herkenbaar aan het kleine blad.

¹⁾ WITKAMP. l. c.

Door het bosch rijden we langzaam om te kunnen genieten van de koelte op dit uur midden op de dag en om het weinige bosch dat Soemba rijk is nog eens voor het laatst te aanschouwen. Het pad leent zich trouwens weinig tot draven, overal is het versperd door omgevallen boomen, niemand neemt de moeite deze uit de weg te ruimen, de Soembaneezen verleggen eenvoudig de weg en rijden om de hindernis heen. Na een half uur onder het schaduwrijke geboomte te hebben gereden, min of meer droomend te paard gezeten, bereiken we de rand van het woud en zien dan beneden ons de Kambera-rivier stroomen. Wij moeten evenwel nog een heel eind stroomopwaarts gaan voor we aan de plaats komen, waar de stroom te doorwaden is. Men staat verbaasd dat zulk een breede rivier zoo ondiep is, de paarden gaan slechts tot aan de buik toe in het water. Toch moeten ze zich stevig schrap zetten om in de sterke stroom niet af te drijven. In de volle regentijd zal het dikwijls onmogelijk zijn hier over te steken. Aan de overzijde gekomen staan we op de groote straatweg naar Lambanapoe en Waingapoe. Op deze goed aangelegde weg zijn nagenoeg alle bruggen, waaronder van aanzienlijke afmetingen, stuk en overal moeten we door de bedding van de nu droge kali's onze weg nemen. Kleine houten bruggetjes zijn nog wel eens heel, maar blijkbaar begrijpt het paard wat een brug op Soemba beteekent, zenuwachtig en voorzichtig stapt het dier over de wrakke stellage en eenmaal erover rent het er van door verheugd dat het gevaarte niet instortte.

Nog een warm stoffig eind en we bereiken de plek waar we voor het eerst gebivakkeerd hebben, maar welk een verschil met twee maanden geleden, alles is uitgebloeid en dor, het groote moeras is al bijna totaal uitgedroogd en het gras is rood verschroeid.

Bij Pajeti worden we door Ds. LAMBOUY binnengeroepen en we worden gelaafd en krijgen nog een flink maal ondanks het late uur. Dit is een buitenkansje want toen we in Waingapoe aankwamen tegen drie uur 's middags was de

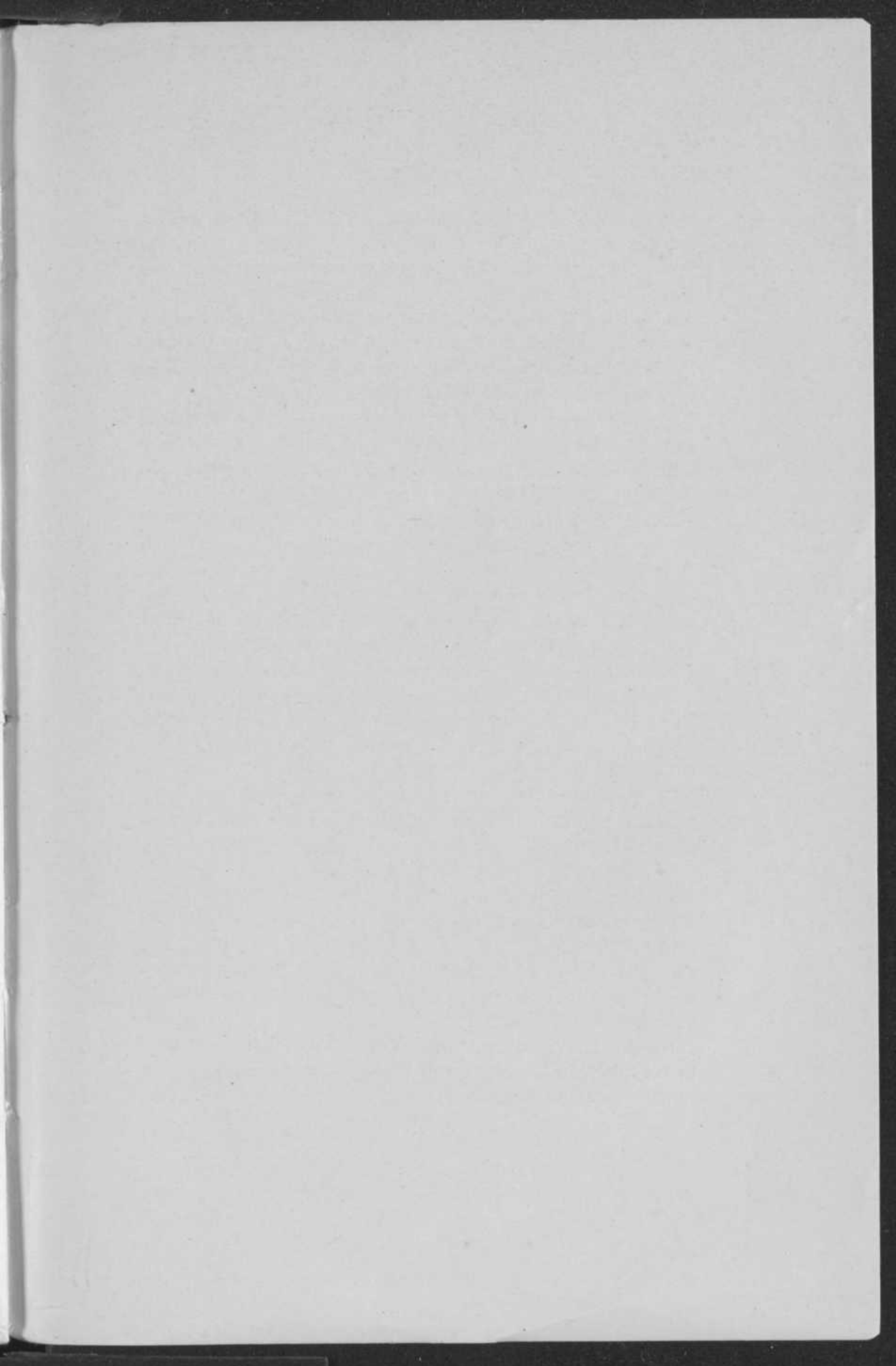
pasanggrahan gesloten. Bachmid, de Arabier die de sleutel heeft, slaapt, een mandoer is er niet evenmin is er servies bij de hand. Keert men te Waingapoe op een ongelegen uur moe en warm van de reis terug dan moet men ergens om een glas gaan bedelen als men iets drinken wil. De pasanggrahan te Waingapoe is wel de slechtste en minst verzorgde van heel Soemba en dat op een plaats waar niet minder dan drie bestuursambtenaren zitten.

Nu we aan het einde van onze tocht zijn gekomen is het mogelijk onze buit eens te overzien en deze valt nog wel mee, in aanmerking genomen de groote armoede van dit land. Aan zoogdieren verzamelden wij 112 stuks, meereendeels ratten en vleermuizen, in totaal 20 soorten, hieronder zijn er niet minder dan 14, welke nog niet voor Soemba werden opgegeven.

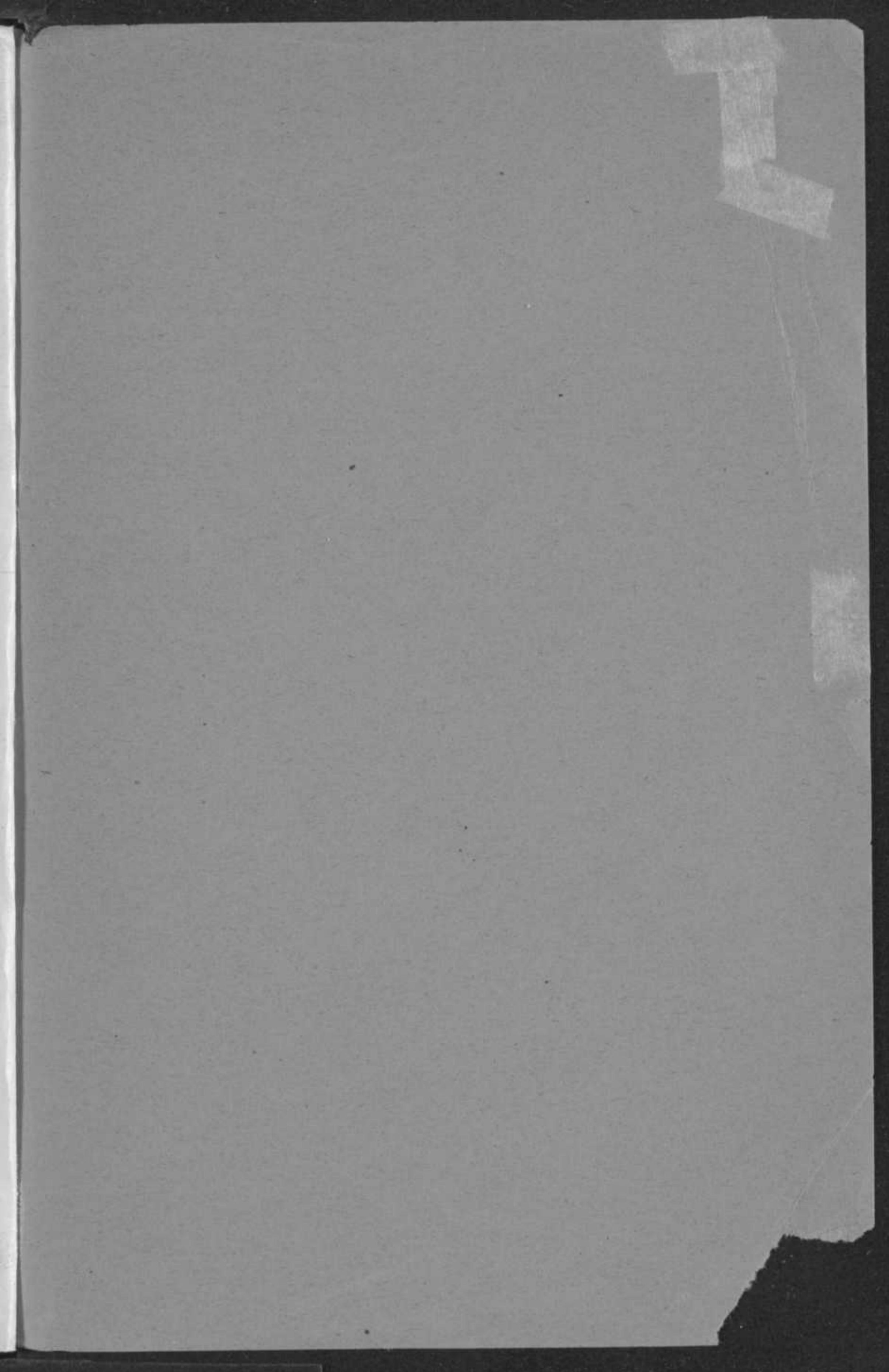
Vogels hebben we over de 500 nummers en 87 soorten, het totaal aantal van Soemba bekende vogels is daardoor gebracht op 122 soorten; we hebben 13 soorten meegebracht welke nog niet van Soemba beschreven werden en vermoedelijk zijn hieronder ook enkele nieuwe. Bij de reptielen en visschen zijn eveneens verscheidene soorten welke nieuw zijn voor Soemba maar nieuwe soorten zijn er, geloof ik, niet bij. Onder de insecten echter is zeker heel veel nieuws, daar bijna alles nog onbekend was van Soemba, alleen de vlinders van Soemba zijn wat uitvoeriger beschreven. Aan herbariummateriaal werden ongeveer 550 nummers ingezameld.

Nog een paar dagen en we verlaten dit armzalige land voorgoed, want weerzien zullen we het wel niet zoo spoedig meer. Als we van het schip af een laatste blik werpen op het eiland dan is het zeker een heel ander Soemba dan dat hetwelk wij bij aankomst zagen. Toen alles grasgroen, nu is het geheele eiland bruinrood geblakerd met zwarte brandplekken.

En een laatste herinnering zijn de roode vlammen van de brandende grasvlakten en bosschen, die 's nachts aan de donkere horizon lekken.

7417802

P
9